This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 468406 DUPL

BIBLIOTHECA

TEUBNERIANA.

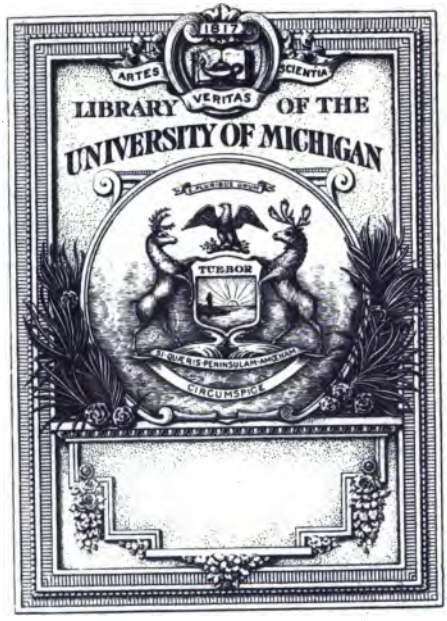

THE GIFT OF
Prof. Evans Holbrook

AU
Joanna Olivia - 1899 -

578
L9
B85

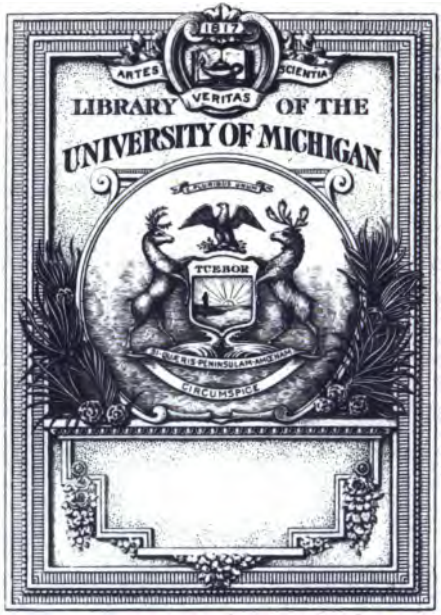

THE GIFT OF

Prof. Evans Holbrook

Joanna Olivia - 1899 - AU

578
L9
B85

T. LUCRETI CARI

DE RERUM NATURA

LIBRI SEX.

EDIDIT

ADOLPHUS BRIEGER.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCXCIV.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

04-28-36 gbn

LITTERARUM UNIVERSITATI

FRIDERICIANAE HALENSI

CUM WITTEBERGENSI CONSOCIATAE

A. D. IV NON. AUG. ANNI MDCCCXCIV

SAECULARIA ALTERA CELEBRANTI

GRATULANTUR

GYMNASII CIVICI HALENSIS
COLLEGAE

VOTORUM INTERPRETE

ADOLPHO BRIEGERO.

Gift
Prof. Evans Holbrook.
1-31-30.

PROLEGOMENA.

Carmen Lucretianum cum et proximo saeculo et huius saeculi primis lustris ab hominibus omni vel rerum vel artis notitia destitutis aut temerariis vel stolidis incredibilem in modum corruptum esset, restituit felicissime vir et ingenio et doctrina unus omnium princeps Carolus Lachmannus. iam cum pectus hortetur ut in huius viri laudes me effundam, succurrit illud ab omnibus probatum, Lachmannum laudare velle ambitiosum esse. quod qui primus dixit Iacobus Bernaysius anno MDCCCLII carmen de rerum natura 'recognitum', ut ipse modestissime dicit, edidit sumptibus Teubnerianis. qui vir, quo erat acumine quaque et sermonis Latini et philosophiae scientia, ut tempore proximus a Lachmanno fuit, ita etiam meritis ab eo esset proximus, nisi nimis brevi spatio interiecto unici viri auctoritate praegravante suo ipse iudicio interdum non tantum quantum par erat tribuisset. quod ei accidisse nemo, opinor, mirabitur, qui ipse senserit, quam difficile esset recenti illius paene divini ingenii admiratione ab eo dissentire. itaque Bernaysium censeo vel maxime laudandum esse in eis, quae a Lachmanno discedens emendavit, excusandum vero, si quando vel cum Lachmanno vel cum aliis vel solus erravit. quodsi perseverasset in Lucreti perscrutandi emendandi interpretandi studio, non dubito quin eo perventurus fuerit, ut magnam negotii partem absolveret. cum vero ille se brevi post totum ad alia studia dedisset, in stadium paene desertum ingressus Hugo Munro Britannus magnam sibi peperit iustamque laudem; qui anno 1866 primum Lucreti carmen edidit

cum praefatione. secuta est quattuor annis post maior editio cum commentariis duobus et interpretatione Anglica. de cuius libri virtutibus quid mihi videretur ante hos plus viginti annos in Bursiani annalibus, qui inscribuntur Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Alterthumswissenschaft, a. 1873 p. 1098—1129 exposui. posthac, quae in Bursiani annalibus, qui nunc ab Iwano Müllero eduntur, scripsi, annalium Lucretianorum vocabulo significabo. iam eorum, quae ibi scripsi de Munronis meritis, summam breviter comprehendam. Munro cum quattuordecim eorum Lucreti carminis codicum, qui in Italiae urbibus asservantur, aut diligenter perscrutatus esset aut certe inspexisset itemque veteres libros impressos tantum non omnes cognosset et non pauca ex his fontibus utilia hausisset, a Bernaysio plus trecentis quinquaginta locis discessit, v. Poll. in philol. XXV 497, Leidensium auctoritatem a Lachmanno spretam centum fere quinquaginta locis restituit, utrumque multo saepius recte quam falso, v. ann. Lucret. 1873 p. 1104 sqq. idem aut ex aliorum coniecturis a Lachmanno vel neglectis vel damnatis aut suis ipse inventis non pauca, quae corrupta erant, sanavit. ubi erravit, quod non raro accidit, ut homo venia dignus est.

Quarto loco inter Lucreti editores numerarem Fridericum Bockemüllerum, nisi ipse testatus esset se his adnumerari nolle. id se agere dixit, ut eis, qui post se carmen de rerum natura edituri essent, suppeditaret, quae multos per annos in studiis Lucretianis versatus invenisset. huius in viri ingenio tanta fuit repugnantia, ut maiorem non facile in ullo homine invenias. nam cum capitulorum ordinem in libris manuscriptis turbatum non raro acumine eximio indagasset et quo quicque transponendum esset perspexisset, idem non modo de carminis origine fabulas narravit prorsus incredibiles, sed in textu quem vocant constituendo saepissime vel in sanissima quaeque saeviit quasi furore abreptus et omnia foedissime turbavit. velut in libri alterius versibus 167—176 haec scripsit: *At qui-*

dam contra haec ignari, materiai naturam non posse deum sine numine reddi (?), *tanto opere .. mutare .. fruges-que creare, et iam cetera (mortalis quae suadet adire .. et res per veneris blanditer saecla, propagem) ne genus occidat humanum atque horum omnia causa, constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus .. videntur.* ex hoc uno exemplo, nisi fallor, perspici potest, quam fuerit Bockemüllerus a sermonis latini notitia infirmus, quam ignarus artis criticae legum, quam omni pulcri sensu destitutus. neque tamen eius liber non erit utilissimus ad Lucreti carmen emendandum, si modo quis caute et prudenter utatur et didicerit ex aliorum erroribus discere.

Ex eis, qui post Bockemüllerum Lucretium ediderunt, nemo tantum praestitit, ut hoc loco videatur nominandus esse. neque tamen desunt, qui cum partes carminis ederent, de his emendandis meruerint: Ianum Woltjerum Batavum dico, qui excerpta ex Lucreti carmine emendata exhibuit in Sertis Romanis quae inscripsit, et Samuelem Brandtium, qui idem fecit in Eclogis poetarum Latinorum, quas edidit Lipsiae in aedibus Teubneri a. 1881.

Non pauci praeterea viri docti in dissertationibus inauguralibus aut in libellis vel scholasticis vel academicis aut aliis in scriptionibus de eis rebus scripserunt, quae ad Lucretiana studia pertinerent. ex quibus alii carminis locos, qui aut corrupti essent aut pro corruptis haberentur, emendare conati sunt, alii in rebus explicandis viam ad carminis partes quasdam melius interpretandas munire studuerunt, alii de Lucreti elocutione quaestiones instituerunt, alii denique de eius vita atque opere si quid invenire possent experti sunt. ex quibus non pauci ea praestiterunt, quae neminem carminis Lucretiani editorem ignorare par sit. quos enumerare cum non huius loci sit, satis erit, opinor, si in eo quem subiecturus sum lectionum varietatis conspectu indicavero, ubi ea quisque, quae aut probanda aut certe afferenda visa erunt, scripserit.

Iam si hoc loco de meis ipse studiis Lucretianis dixero, necessitatis excusationem spero mihi paratum iri.

nam, ut alia praeteream, nonne necesse est eis me respondere, qui fortasse quaerent, qui factum sit, ut, cum ante paene viginti annos pollicitus sim me carmen de rerum natura editurum esse dupliciter, ut altera editio textum exhiberet commentario instructum, altera purum, nunc demum promissi partem praestem? quod si quis quaerat, respondeam inde hoc factum esse, quod quo maiore studio ad negotium susceptum me darem, eo maiora et difficiliora mihi occurrerint, quibus non ante perpurgatis id quod deberem praestare non possem. quae vero illa fuerint, mox demonstrabo. nunc de meis scriptionibus absolvam. ego cum duodequadraginta per annos quotannis ad Lucretium legendum reverterer et perscrutandum, in prioribus quattuor libris quae inveni, communicavi cum Francisco Susemihlio, viro et de Lucreti carminis emendatione et explicatione et de meis in ea re studiis optime merito. qui, quod uterque nostrum scripsit, utriusque nomine subscripto edidit in his philolologi tomis: XIV 550—567. XXIII 455—472, 623—643. XXIV 422—453. XXIV 67—91. XXVII 28—57. XXIX 417—447. XXXII 478—489. XXXIII 431—448. idem ego inde ab anno 1873 usque ad annum 1889 omnia quaecunque de Lucreti vita ingenio doctrina, de carmine eius vel emendando vel interpretando, de sermone Lucretiano atque de artis metricae legibus quas probaverit a viris doctis disputata sunt, quae quidem consequi potuerim, recensui in annalibus Lucretianis. quo in negotio habui quod sequerer luculentum Friderici Pollii exemplar, qui in philol. t. XXV 480—530 et XXVI 294—345, 524—565 eos libellos et dissertationes recensuit omnes, quae ad Lucretiana studia pertinentes inde ab Lachmanni et Bernaysii editionibus usque ad annum 1866 prodierant. qua in recensione summa diligentia, summo labore, summa denique iudicii sanitate rem ita gessit, ut quicunque his studiis se dederunt, plurimum se ei debere gratissimo confiteantur animo.

Ipse vero cum per tam longum mortalis aevi spatium

in Lucretium quantum possem intellegendum et corrigendum carminis textum operam insumerem, fieri non potuit quin magis magisque in singulos annos perspicerem eius fundamenti quo omnis emendatio carminis, omnis interpretatio sustineri deberet, alteram partem egregie iactam esse ab Lachmanno, alteram vix inchoatam. nam cum eorum, quae ab grammatico exigerentur, in viri eximii clarissimo opere nihil fere desiderari viderem, saepissime in eis vidi erratum, quae sine rerum notitia atque perspicientia intellegi non possent. qua in re non est, cur quis Lachmannum vituperet. qui vir summus cum certum quoddam studiorum iter ingressus esset, erant quae aliis explicanda et perpurganda relinquere cogeretur. itaque ipse in extrema commentarii praefatione 'licet mihi' ait 'in spe laeta certaque finem facere praefandi, qua ductus futurum auguror ut Lucretii carmen interpretatione doctiore illustretur', quam videlicet expectabat a Carolo Steinhardto, nonnulla spe etiam in Reisackeri studiis posita. 'interim' inquit 'ut poterimus perpoliemus hoc carmen'. sed factum non est, quod speraverat carminis Lucretiani restitutor. nam Steinhardtus mox totum se dedit Platonicis studiis et ne Reisackerus quidem plus duo capita doctrinae Epicureae a Lucretio tractatae exposuit. itaque cum post Gassendum nemo ad universam Epicuri physiologiam ex fontibus ipsis hauriendam et penitus explicandam aggredi ausus esset, nihil relinquebatur, nisi ut ipse quid in ea re efficere possem experirer. sunt vero naturae rationis Epicureae fundamenta longe maiore ex parte iacta in ea epistula, quam Gargettius ad Herodotum dedit. id igitur vidi mihi negotium impositum, ut hanc epistulam perscrutarer et pro virili parte emendarem. commentarii et critici et exegetici extremam partem edidi anno 1882 in libello scholastico Halensi, qui inscribitur 'Epikurs Brief an Herodot, Par. 68—83, übersetzt und erläutert von Dr. A. Brieger'. in his vero studiis cum versarer, opportunissime accidit quod Hermannus Usener cum ceteris Epicureis

tantum non omnibus epistulam illam edidit in eo libro, qui 'Epicurea' inscriptus anno 1885 impressus est in aedibus B. G. Teubneri. qui liber cum alia bona habeat plurima, tum illud prae ceteris, quod optimorum codicum lectiones uno in conspectu inspiciendas proponit. scripsi igitur hac Useneri opera adiutus anno 1888 dissertationem de atomorum Epicurearum motu principali, quae inserta est dissertationibus philologicis Martino Hertzio dedicatis. denique nuper, i. e. proximo anno, Epicuri de animi animaeque natura doctrinam explicui libello scholastico Halensi. si quae praeterea scripsi de Lucreti carmine, mentionem faciam ubi res postulabit.

Iam ut appareat necesse fuisse de rerum natura carminis emendationi pro fundamento substruere physiologiae Epicureae cognitionem, paucis locis ex magna copia depromptis demonstrabo et Lachmannum et alios eam ob rem saepe peccasse, quod res, quas explicat Lucretius, aut non perspexissent aut ad eas parum attenderent. initium faciam ab versibus libri I 622 et 625, ubi quot viri docti Lachmanni, quem Bernaysius secutus est, errorem convicerint, apud Pollium videas in annalibus illis Lucretianis quos supra laudavi. cum enim Lucretius inde a versu 593 — ubi sane lacuna est — usque ad versum 621 de atomorum partibus minimis disputarit, quae ita ut separari non possent naturam corporis explerent i. e. atomos ex se constituerent, ita pergit ut dicat, 'denique si minimas in partis' (atomorum, non in atomos tantum) rerum natura res resolveret, futurum esse ut nil ex eis reparare posset, propterea quod quae nullis partibus auctae essent — ut atomorum partes minimae —, non possent ea habere, 'per quae res quaeque gerantur'. quae Lachmannus ita non intellexit, ut Lambini inventum probarit pro *si ni* et pro *nullis multis* scribentis. neque melius idem rem gerit in loco sane difficillimo II 100—107, ubi male distinguendo efficit ut poeta saxa et ferrum magnum per inane vagari dicat: quo in loco quae vitii sedes esset docui ann. philol. 1875 p. 627, profectus ab ipsius Epicuri verbis,

quae sunt in epistulae ad Herod. par. 43, quae deinde emendavi in libello scholastico Halis a. 1884 edito p. 16 not. libellus inscribitur: Die Urbewegung der Atome bei Leucipp und Demokrit. in alterius libri v. 718 Bernaysius peccat, cum scribit *eadem ratio disterminat omne*, ignorans quae sit Epicuri de mundorum et multitudine et diversitate doctrina. ceterum in eadem voce iam ante erravit, in l. I v. 1093 *omne* inter caeli terraeque ruinas in inane profundum abire dicens, quasi id ipsum inane profundum non eius quod omne est pars sit. neque minus re parum perspecta errore lapsi v. 381 *animi ratione* mutare ausi sunt Lachmannus Bernaysius Munro: quod *animi ratione* verissimum est: nam non possunt oculi naturam noscere rerum, animi ratio potest, cf. IV 362—369. — praeter id caput quod est de atomorum motu, haud scio an plerisque, qui Lucretium emendare studuerunt, nullum obscurius fuerit, quam illud quod de animi animaeque natura est: de quo me data opera disputasse iam supra docui. quam disputationem qui legerit, facile eis veniam dabit, qui aut secuti librorum auctoritatem aut eam spernentes *animam* pro *animo*, *animum* pro *anima* scripserunt, quod a non paucis factum est his l. III versibus: 43. 237. 309. 678, itemque l. V 524 et 528, de qua re in lectionum conspectu, quem subiciam, quantum opus erit dicam. de ceteris ad hoc genus pertinentibus vel de ea quam attingere visum est parte eorum iam secundum librorum et versuum ordinem dicam. — l. III v. 282 non offenderunt in eo quod est *aliis*; v. 289 probavit Lachmannus primus, nescio qua elegantiae specie deceptus, illud Lambini *oculis acribus*, cum in libris sit *acrius*: quod utrumque declarat eum non perspexisse, quid Lucretius doceret, cf. philol. XXVII 36. — l. IV v. 793 Lachmannus abicere maluit quam iam ante saecula ab aliis correctum retinere: quodsi teneret, quae Epicurus de sensibili tempore (*αἰσθητὸς* ei *χρόνος* est) docuit, retinuisset, cum praesertim videre deberet medio versu sublato rationalia tempora inepte opponi tempori. l. V 419 sq. dicit Lucretius certa quaedam

corpuscula si convenerint, *fieri magnarum rerum exordia saepe.* quis credet Lachmannum pro *saepe semper* scripturum fuisse, si ex ep. ad Pythocl. dat. par. 89 didicisset multa eiusmodi mundorum exordia interire, antequam perficerentur? cur denique negavit l. VI v. 446 Lucretium dicere potuisse asperiora principia *exiguis modis* comprensa nubes efficere, nisi ignoraret, quae esset apud Democritum et eos qui a Democrito profecti essent *τῆς κατὰ μικρὸν συνάψεως* vis et ratio? de qua re vide Theophr. fragm. de sensib. par. 93 (Diels. doxogr. p. 521, 7 et libell. meum scholast. Hal. 1884 ed. p. 17). Lachmannus certe et qui ei credunt *exiguis comprensa moris* scripsisse poetam nubes lapidum ferrique similes faciunt. — his exemplis ut paucis — nam elegi — ita satis, opinor, luculentis me demonstrasse spero, quantae in Lucretio vel emendando vel explicando partes essent *rerum,* quarum propter inventionem Epicurus suis dei instar fuit.

Sed ne in eis quidem, quae rebus satis patentibus aut ex sententiarum ratione et conexu aut ex universi sermonis latini natura et indole aut ex elocutionis Lucretianae proprietatibus iudicanda erant, non et Lachmannus et omnes quicunque post Lachmannum in eo campo si quid praestare possemus experti sumus, saepissime erravimus. quod de me quidem libentissime fateor. nam si plus septem lustra in his studiis versatus non multa, quae olim excogitassem, nunc abiecissem, me nihil didicisse dicendum erat. ne igitur quis miretur, si non paucarum coniecturarum a me ante multos annos inventarum hic mentionem inveniet nullam. ex quibus alias abieci, quod eis locis in optimorum librorum fide acquiescendum die diem docente intellexeram, alias, quod ab aliis viris doctis meliora reperta videbam, alias denique, quod ipse interim aptiora ad ea quae corrupta erant sananda inveneram. neque magis id cuiquam admirationi erit, quod multa in codicibus tradita, quae olim recte se habere vel certe ferri posse putaram, nunc ferri posse nego: unde fit ut, sicubi emendatio nulla parata est, crucis signum appingatur.

Cum vero huius rei summa in eo posita sit, quanta auctoritas libris manu scriptis tribuatur, nunc optimis eorum multo maiorem fidem tribuendam existimo quam antea. proximum est ut quaeratur quinam sint illi optimi libri. de qua re idem censeo, quod olim censui. scripsit Carolus Lachmannus in commentarii praefationis p. 9 haec: 'omnis vetustae lectionis memoria e Vossianis codicibus repetenda est, nisi quod oblongo interdum fidem Italici abrogant, quadrati auctoritatem aliquando imminuunt schedae'. quod quam recte iudicatum esset, eo magis perspexi, quo longius ad carmen perpoliendum incumbens diversorum codicum indolem, quantum eius fieri poterat ab eo, qui non ipse inspicere posset, examinavi et perpendi. neque idem nunc non vulgo existimant. extiterunt quidem ante hos quadraginta fere annos qui Lachmanni iudicium infirmare conarentur. cum enim codex Victorianus, qui Monachiae asservatur, mentione eius primum a Spengelio facta magis innotuisset, inventi sunt qui ei libro tantum tribuerent, ut eum Leidensibus si non praeferrent, at aequarent. quorum disputationes iam silentio praeterire licet: docuit enim Munro, vir fide dignissimus, Victorianum neque meliorem esse neque deteriorem quam viginti alios Lucreti codices Italicos; cf. praef. ed. maior. p. 25. e ceteris libris Florent. 30 id bonum habet, quod Niccoli manu scriptus Poggiani codicis exemplar summa cum fide referre videtur, qui tamen Niccoli codex incorruptae antiquae scripturae testis esse nequaquam putandus est, Munroni si credimus. ex hoc igitur vel ex Florent. 31 itemque ex aliis libris decimo quinto saeculo in Italia descriptis si quid lucramur, non est antiquae memoriae fides, sed correctiones ex virorum doctorum ingeniis profectae. haec disertis verbis volui exponere atque affirmare, ne quis quaereret, cur ut antiquae traditionis testes nullos libros afferrem nisi Oblongum et Quadratum. scio quidem ante hos quattuor annos virum quendam doctissimum aliquot libros Italicos totos contulisse, ex ceteris ea notasse, quae ad iudicium de eis ferendum sufficerent. sed cum ille

ipse vir pro humanitate sua me de ea re docuit, mea editio iam imprimi coepta erat, ita ut ad quaestionem novam instituendam tempus me deficeret. quodsi Carolus Hosius quae invenit publicaverit, quod brevi futurum spero, videbimus, si quis forte fructus ex eis redundare possit ad carmen de rerum natura emendandum. ego quidem persuasum habeo fore, ut Lachmanni sententia ne his quidem novis copiis labefactetur.

Venio iam ad rem quandam, quae maximum pondus habere debet in Lucretiani operis censura. quae Hieronymus dicit, Lucretium aliquot libros scripsisse per intervalla insaniae, quos postea Cicero emendaverit, in eis Lachmannus nihil omnino esse existimat, quod credi non possit (p. 62 sq.). cui ita assentior, ut hoc certe constare putem Lucretium per intervalla scripsisse. cuius tamen rei causa utrum insania identidem recurrens fuerit necne, neque scio neque curo. fieri quidem potuit, ut poeta cum in Epicuri libris male dispositis — cf. diss. schol. Hal. 1882 p. 1 sqq. — legendis et intellegendis plurimum temporis absumeret, ea ipsa re cogeretur scribendi opus interdum intermittere. utcunque fuit, habemus Lucreti opus neque uno tenore scriptum neque absolutum neque ab ipso poeta editum: quae quo pertineant, primus Lachmannus perspexit. qui cum, animo maxime in rem intento, quomodo sententiae inter se continerentur partesque inter se exciperent quaereret, videre sibi visus est nonnulla capitula neque suo loco collocata extare neque habere, quo aptius transferrentur, cf. comm. p. 62, 84, 285, 384. haec vult a Lucretio alio tempore atque ea quibus inserta legimus scripta esse. quod ita verum esse puto, ut tamen non in omnes locos, in quibus Lachmannus id factum contendit, cadere videatur. quod vero idem addit scripta esse illa, cum Lucretius cetera, quibus inserere deberet, in manibus non haberet, non crediderim. et Lachmannus quidem contendit tale quid non factum esse in prioribus duobus libris, in quo eum errasse ego primus demonstravi. vide, quae ad l. I v. 44 et 130 adnotabo.

Iam vero, cum illud quidem constet, Lucretium opus suum non absolvisse neque perfecisse eamque ob rem multa in carmine inesse quae emendaturus si licuisset fuerit, videamus quae Lucreti editori in textu formando ante omnia lex sancienda sit. censeo vero hanc esse, ut, quae poeta, ut homo et sanus et Epicuri doctrinae non ignarus et non mediocri pulcri sensu praeditus scribere potuerit primo ut ita dicam impetu, immutata relinquere non debuerit, feramus idque in eis maxime locis, quos a perfectione remotiores esse apparent. quod tamen Lachmannus, quamquam primus omnium rem perspexit, non omnibus locis ita ut debuit servavit. non pauca enim mutavit, quae in perfecto carmine fortasse ferri non debebant, debebant in imperfecto. et in eo quidem genere omnes erravimus. idem vero nonnullos versus, qui ei a perfecti carminis elegantia abhorrere videbantur, additis nonnullis optimis, alios a philosopho lectore alios a grammatico fictos esse contendit, neque tamen in ea suspicione non caute se gessit et moderate. sed ab hoc profecti Fridericus Neumannus et Carolus Gneissius plurima prorsus incorrupta ut spuria eiecerunt, contra quos disputavi ann. Lucret. a. 1876 p. 186 sqq. et 1879 p. 201 sqq. nonnulli in eo genere etiam Friderici Pollii sunt errores, quos suo quemque loco, si tanti fuerit, a me commemorari videbis.

Sed operae pretium esse puto de hoc versus ad interpolatores referendi remedio universo aliquid dicere. de qua re Susemihlius in philol. t. XLIV p. 83 ita iudicat, ut dicat versus ab interpolatore fictos perpaucos extare apud Lucretium: ad interpolationis igitur suspicionem non confugiendum esse nisi ita, si nullum aliud remedium reperiri posse constet. cui summae sanitatis iudicio iam mea nonnulla subicio.

Est in proverbio, si hominem arbori suspendere velis, restim facile inveniri. quod eodem modo de versuum damnationibus dici potest. nam nihil facilius est quam, si quem versum neque interpretari neque emendare possis,

in eo invenire quod tibi minus placere dicas itaque levissimo crimine, immo nonnunquam prorsus vano, damnatum ad nescio quem interpolatorem referre. ad quod tamen remedium nunquam non in promptu se offerens antequam confugiatur, haud scio an videndum sit, certane vestigia sermonis a Lucreti ingenio et arte alieni appareant in verbis, vel habeat sententia quod ferri nullo modo possit. quin etiam si quam cautissime agere voles, videndum erit, possisne causam excogitare, qua ductus lector aliquis eum quem in suspicionem vocas versum finxerit. quae cautio cum raro in versuum damnationibus adhibeatur, plerosque eiusmodi conatus non commemorabo. fuit quidem qui diceret sermonem Lucretianum non habere certa signa quibus dignosceretur: cui ita non assentior, ut contendam nullius poetae latini versus facilius dignosci posse quam Lucreti, dummodo quis eius ingenium et artem penitus cognoverit.

Proximum est ut de versibus in Lucreti carmine repetitis dicam. extitit enim, qui, cum plurimos versus singulares, plurimas sententias, non paucos denique totos locos in Lucreti libris repetitos extare videret, contendere auderet poetam fere ab iterandis versibus abstinuisse. quem iuvenem et acutissimum et doctissimum, Carolum Gneissium, qui dissertationem de versibus in Lucretii carmine repetitis scriptam edidit Argentorati a. 1878, magnis excidisse ausis demonstravi in ann. Lucret. 1879, p. 201 sqq. extant enim in carmine hi tantum loci maiores non a poeta ipso iterati: I 44—49, IV 217—229, V 128—137, VI 383—385, de quorum unoquoque leges suo loco. ut hi loci, sic etiam qui singuli vel bini versus ab interpolatore aliquo repetiti sunt, in inferiore paginarum margine indicabuntur.

Hic ante omnia, si quid video, illud fugiendum est, ne, si qui locus ibi, ubi iteratur, non omnibus rebus aptissimus videatur, sine ulla dubitatione negemus posse ab ipso poeta repetitum esse. in his enim rebus quanta cautione opus esset, ante hos undeviginti annos, i. e. a.

1875, demonstravi ann. philol. p. 623, et demonstravi exemplo luculentissimo. hic primum sciri oportet Lucretium ita quoque versibus iterandis delectari, ut ex alio loco repetitis novos adiungat, velut l. I versibus 140—142 *hunc igitur terrorem animi* etc. in l. II repetitis hos praemittit: *nam veluti pueri* etc., vv. 55—58. simile quiddam facit in ea comparatione quae est variarum materiae formarum cum litteris, quam comparationem primum dimidio versu dixisse satis habet I 191, deinde amplificatam quattuor versibus dicit 817—820, tum ad unum exemplum adhibet vv. 906—908, postremo sex versibus explicat l. II 1010—1015. hos igitur versus et non pauca habere, in quibus iure offenderes, et non minus multa, quibus declararetur a nullo nisi a Lucretio ipso potuisse scribi, docui l. c. non igitur ei ferendi sunt, qui in levissima quaque offensiuncula, quales saepe ex eorum qui offendunt errore nascuntur, non dubitant ad obelum confugere.

Est hoc Lucreti proprium, ut et versibus et versuum partibus iterandis et variandis et locis longius inter se saepe distantibus vel singularum vel plurium vocum repetitione quasi aureo vinculo inter se ligandis carmen suum ornare studeat; id quod ei mirum in modum successit. habuit autem hac in arte quem sequeretur eum poetam, quem paene praeter omnes laudat, Empedoclem, quem plurimis rebus imitandum sibi proposuerat. quam imitationem in repetitionibus quoque cerni cum primus vidisset Aemilius Hallier, qui Lucreti carmina e fragmentis Empedoclis adumbravit diss. Ienens. a. 1857 scripta, oblocutus ei est Gneissius l. c. p. 9 sqq., eis tamen exemplis allatis, ex quibus eum non recte oblocutum appareat. nam ut verum sit, quod negat apud Acragantinum repetitionum usum tam late patere quam apud Romanum, quis ignorat semper fere solere eos, qui aliquem imitantur, longius in ea re, quam potissimum imitantur, progredi quam eum, a quo exemplum sibi sumpserunt?

Sunt vero quae in versuum iterationibus nos leviter

offendunt eis adnumeranda, quibus declaratur Lucretium carmen de rerum natura non perfecisse. maiorem enim illarum iterationum partem ortam esse, cum poeta relegeret quae ante scripserat, veri est simillimum. iam vero facile accidere potest ut, si quis in maiore carmine scribendo longum per tempus operam consumat, partem carminis relegens ea adiciat, quae ut parum apta sublaturus sit, ubi totum perlegens ad eum locum redierit. quod mihi ipsi in carminibus scribendis accidisse libenter fateor. possis igitur, caute et circumspecte iudicans, dicere poetam vel immatura morte vel morbo aliquo graviore prohibitum videri, quominus poemata sua ultimum retractans ea tolleret aut emendaret, quae temere vel certe parum ad rem attendens adiecisset. ergo nullae versuum iterationes tollendae sunt, nisi eae, quae ab ipso poeta ne tum quidem, cum forte parum attendebat, videantur posse profectae esse.

Sed iam redeamus ad Lachmannum: hic enim quid in Lucreti carmine emendando tenendum et sequendum censuerit, ante omnia videndum et perpendendum erit.

Primum igitur, de arte metrica, recte Lachmannus contendit Lucretium versus ad regulam et amussim composuisse, cf. comm. p. 75, summumque fuisse versuum artificem, p. 323: sed idem, nimis regie, opinor, Lucreti artem artioribus circumscribit finibus: qua in re vereor ut satis sibi constet: unum enim versum hypermetrum a Lucretio scriptum non negat, unum versum in quattuor spondeos exeuntem negat: itaque ad l. III versus 198 alteram partem corrumpendam signum dedit, neque re perspecta, nam *spicarum*, quippe quae asperae sint, mentione carere non possumus, neque Lucreti res rhythmo depingendi artis memor, cuius luculentissima exempla hunc ipsum versum antecedunt, cf. philol. XXIII 567, ubi tamen *spicas* falso interpretatus sum, philol. XXVII 33, ann. Lucret. 1873 p. 1119. non rectius, opinor, Lachmannus l. IV versum 741 mutat, ne Lucretius semel verbum ambicum eliserit. quid vero, quod idem apud Lucretium

etiam hiatum vix fert in verbis iambicis, de qua re vide quae ad VI 755 dicam et quae ipse docet ad III 941. non minus licenter idem mutat illud *animae elementa*, quod extat III 374. sed in contrariam quoque partem peccat, cum versus immodulatos quales sunt III 258 et VI 1057 summo versuum artifice non indignos putat, de caesura nescio qua inter syllabas colliquescentes dicens, quam nullam esse docet Luc. Müllerus de re metr. p. 196.

Proximum est ut videamus, quid Lachmannus de sermone Lucretiano censuerit. vocat vir acutissimi iudicii Lucretium castissimum latinitatis auctorem, cui immanem soloecismum *quadripedes quasi sint mactata* impudenter adscripserint interpretes, ad l. VI 757: ipse scribit *fit mactatu'*, quod vereor ut latinum sit. idem, ne ad *nubes — densis fit nubibus* — respiciens poeta *lata* et *extructa* scripserit, eiusdem libri vv. 185 sq. versibus 189—193 interpositis a v. 187 separat: in quibus mutationibus praeter Bernaysium nemo eum secutus est. quid enim? nonne Lachmanno Lachmannum possumus opponere, quippe apud quem haec scripta extent eiusdem libri vv. 214 sqq. *nubila caeli: et cum ventus eas* . ., ubi librorum fidem secutus id retinet, quod inmanem soloecismum dicere debebat, si sibi constare vellet: ad idem genus pertinet, quod VI 456 *ea* ad *nubes* — pluralis numerus est — refertur, cf. infra quae scribam. vides igitur quattuor locis, ubi eadem res et neutrius et feminini generis vocabulo appellari possit, Lucretium in novo enuntiato priori subiecto ad eam rem respicientem neutro uti, ubi grammaticae lex femininum, feminino, ubi neutrum postulabat. paulo aliter se res habet, sicubi *rei* vocabulo usus ita pergit ut neutro pluralis numeri utatur: ut est I 50 sq. *res omnis, . . . eadem* et IV 344 sq., quod multo durius est propter ambiguitatem, *rerum simulacra . . ., quae sita sunt in luce*, nam rerum simulacra omnino sita non sunt, sed feruntur incredibili celeritate. ergo illud *quae* ad *res* referendum est. monere tamen velim, hoc minus durum fieri pronominis relativi natura, quae non prorsus eadem

est apud Graecos Romanosque atque apud nos: possis enim vertere: es folgen die bilder der dinge, — was im lichte gelegen ist. qui generis neutrius post antecedentem vocem *res* in enuntiato relativo usus ibi, ubi neque ambiguitatem habet neque inconcinnitatem, omnino vitiosus non est, ut in illo v. III 184 sq. *quam res . . ulla, ante oculos quorum . . . natura videtur.* alia sive libertas sive licentia a grammaticorum severitate recedens est in collectivis, velut I 456 sq., ubi legimus *arbusta . ., quod in totas* scil. *arbores,* ex his enim arbusta constant. proxima huic generi sunt, qualia occurrunt l. II v. 174 *genus humanum. quorum causa* et V 975 sqq. *mortalia saecla . . . unus quisque eorum,* qualia tamen ne optimi quidem aureae aetatis scriptores vitiosa esse putarunt. quod idem contendo de eo quod est IV 915 *aeriis auris . . ., eius,* in quo Lachmannus offendit, quasi non Caesar de b. G. I 40 scripserit *servili tumultu, quos tamen* et non minus, si dis placet et grammaticis, soeloce Schillerus noster ein streitendes gestaltenheer, die seinen sinn in sklavenbanden hielten. cf. etiam quae infra ad IV 165 et 782 scribam.

Neque tamen eis assentiendum est, qui nullum omnino soloecismum a Lucretio fugi rati scribi iubebant I 189 sq. *omnia . . . crescentesque,* IV 443 sq. *aut his coniuncta duabus rebus . . . aut horum eventa* (in Leidd. est *coniuncto duobus . . . rebus . . . horum,* ut appareat, quanta hic codicum auctoritas esse debeat), IV 66 sqq. *lubrica serpens . . .: illorum,* quin etiam IV 266 *in eum* sc. *speculum* ferri posse putarunt: quos rei rationem non perspexisse existimandum est. nunquam enim soloecismum admittit Lucretius, nisi ita si quam in versu fingendo commoditatem inde lucrari videtur: velut difficile erat I 51 versu dicere (res) *easdem peremptas* resolvere naturam. quae omnia non ita disputo, ut de laude, quae ob sermonis castitatem Lucretio tribuitur, detrahere velim, nisi forte parvam aliquam partem, sed ut doceam, quantopere cavere debeamus, ne correcta velimus, si quae in

carmine imperfecto a Vergili aut Horati elegantia recedunt — in imperfecto dico, quo illud etiam pertinet, quod ex quinque veris soloecismis quattuor sunt in libro sexto.

Alia Lucreti neglegentia non minus ab aetatis Augusteae poetarum elegantia aliena cernitur in anacoluthis quae dicunt. neque tamen in hoc genere omnia eandem habent explicationem. ante omnia et editores carminis de rerum natura et interpretes perspicere debebant Lucretium in enuntiatis continuandis multo propius ad Graecorum in ea re libertatem accedere, quam quemquam alium poetam Romanum. extant autem non pauca apud Lucretium anacolutha, quorum alia frustra tentaverunt editores alia ne animadverterunt quidem. sunt autem, nisi fallor, haec: II 342—346, 347 sq. *praeterea genus humanum mutaeque natantes . . . pervolitantes — **quorum** unum quidvis* etc., cuius anacoluthi simillimum IV 150 sqq. occurrere videri rectissime dicit Goebelius, quaest. Lucret. p. 10. utroque loco possis dicere id extare, quod Graecae grammaticae doctores nominativum absolutum vocare solent non recte. est autem horum locorum illud commune, quod pro enuntiato demonstrativo subicitur relativum: quod idem dicere possis factum esse III 1009 — *et lucis egestas * Tartarus . . . aestus — **qui** neque sunt. . . .* cuius loci simillimam habet rationem qui proxime sequitur 1012—1016 sq. *sed metus in vita poenarum . . . est . . . insignis; scelerisque luella carcer et . . . iactus . . . verbera taedae — **quae** tamen etsi absunt, at mens . . .* voluit poeta scribere *scelerisque luella taedae . . . . . etiamsi absunt,* sed aberravit ab eo, quod scribere voluit. ut his locis falsa quaedam nescio cuius nominativi absoluti species se offert, ita accusativi absoluti II 1030 sqq. (*nil adeo magnum* (*est*) *. . . quod non paulatim mittant mirarier omnes*). *principio caeli . . . colorem quaeque in se cohibet . . . sidera . . . et solis . . . nitorem: omnia quae nunc si . . . extent* etc. (*essent* OQ.). hic Lucretio idem accidit quod Xenophonti in Cyropaediae c. 2 par. 15, cum scripsit *τοὺς Ἕλληνας . . . οὐδέν που σαφὲς λέγεται εἰ ἕπονται.* aliter res se

habet his in locis III 546—549 sqq. *et quoniam mens est hominis pars una ... velut aures ... atque alii sensus ... qui gubernant — et veluti manus* etc. ... *non possunt, sic animus non quit*, ubi anacoluthum positum est in vocula *et* altera et in nomine *animus*. mira constructionis perturbatio sententia tamen satis perspicua est III 425—439, quem locum corrupit Lachmannus una vocula mutata et duobus versibus abiectis, peius etiam Pollius de artis vocab. p. 52 sqq. quattuor optimis versibus exturbatis: quod quanta iniuria fiat ut appareat, iam docebo quid voluerit Lucretius quidque ei acciderit. ab eo quod est *principio quoniam* exordiens poeta id agit, ut doceat animam extra corpus eiectam facillime dissolvi propter tenuitatem necesse esse — cf. Susem. philol. XXXIII 42 —: sed ante quam quid ex atomorum animam efficientium parvitate sequatur dicit, in animum ei venit opus esse ut doceat, quam ob rem eis tantam parvitatem tribuat: addit igitur causam, cum scribit *nam* (Lm. *iam*) *longe mobilitate praestat et ... movetur*. iam vero etiam hoc ei confirmandum videtur, re vera animum mire mobilem extare. scribit igitur illud *quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur*. vix autem hoc scripserat, cum ei succurrit, lectori, quippe qui de simulacris animum moventibus nondum audisset, non per se perspicuum fore, quando et quomodo animus illis imaginibus moveretur. subiecit igitur illa *quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alte exhalare vaporem altaria* etc. cui addidit, cum hic rem nondum posset demonstrare, *nam procul hinc dubio nobis simulacra geruntur*. sic cum longissime a via, quam initio ingressus erat, aberrasset, rem sentiens denuo exorditur abrupta verborum constructione, sed ita, ut sententiae satis fiat: scribit *nunc igitur quoniam* cet. sed extat continuationis ut simili modo interruptae ita multo simplicioris exemplum, ex quo unde talia orta sint facilius perspiciatur. l. IV v. 135 cum poeta instituerit docere quam tenui natura constaret imago, sic exorditur: *imprimis, quoniam primordia tantum sunt infra nostros sensus* —:

quid igitur expectamus, nisi eum dicturum esse ea quoque quae ex primordiis ipsis contexta sint summa debere esse tenuitate? neque dubium est, quin Lucretius id scribere in animo habuerit; sed antequam scriberet, in mentem ei venit nondum demonstratum esse, quam subtilia essent primordia rerum: itaque ab instituto quasi aberrans ita pergit, ut dicat *nunc tamen id quoque uti confirmem* cet. quod si quis in his et similibus poetam accusabit neglegentiae, ita ei assentiar, ut maiorem culpae partem in doctrinae auctorem transferam. nam quin ipse Epicurus in eo quo hic usus est Lucretius libello res ita miscuerit turbaveritque, nemo dubitabit, qui meminerit, quid ille in epistulae ad Herod. datae par. 46 et 47 fecerit. ubi, postquam esse simulacra demonstravit, non ad id transit, quod proximum erat, ut qualia sint demonstret, sed ab ea re longe evagatus novo capitulo a *καὶ μὴν καὶ* exorsus de atomorum in inani motus celeritate loquitur, de qua ante ei dicendum erat, et ea re absoluta de simulacrorum motus celeritate docere incipit, ad id argumentum inscitissime transiens his verbis: *χρήσιμον δὴ καὶ τοῦτο κατασχεῖν τὸ στοιχεῖον. εἶθ' ὅτι τὰ εἴδωλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται* ... cf. diss. schol. meam Hal. 1882 ed. p. 5. sed non in Epicuro culpa est in l. VI vv. 570—577, ubi: *est haec ... quoque* ait ... *causa* ..., *ventus ubi* ... *ibique* ... *fremit ante* ..., *post incita cum vis* ... *erumpitur et* ... *concinnat* ..., ubi illo *cum* instituta continuationis forma abrumpitur.

Sed de his neglegentiae cuiusdam a grammaticorum severitate abhorrentis documentis satis iam sit. de qua neglegentia utcunque pro suo quisque ingenio iudicabit — equidem fateor mihi nonnullis locis vel gratam esse —, hoc quidem nemo negabit Lucreti editores ea omnia videre atque in emendando carmine eius rei rationem habentes caute et circumspecte agere debuisse in constructionis vitiis quae videbantur tollendis: id quod eos non fecisse iam vidimus.

Proximum est, ut id quaerendum videatur et in discrimen agendum, liceatne eum poetam, qui in anacoluthis et soloecismis tantum sibi sive sumpserit sive indulserit, in ceteris rebus, quibus sermo et elocutio continetur, in eis dico quae ad analogiam pertinent, in vocabulorum usu antiquorum, novorum fictione, in verborum cum verbis constructione tam angustis finibus circumscribere, quam Lachmannus et qui ei pleraque crediderunt, circumscripserunt, ut, quae non plus semel vel bis in carminis de rerum natura codicibus legerentur, a Lucretio posse profecta esse negarent. quid dico semel vel bis? nonne Lachmannus etiam ea mutavit, quae sexies vel septies in libris manu scriptis extare videret, ut illud *et*, ubi esset *etiam* — cf. Poll. philol. XXVI 299 —, item *interutrasque* — v. Bücheleri libellum utilissimum qui inscribitur 'Grundriss der lateinischen Declination' p. 32 — quod septies mutavit in *interutraque* —, neque meliore iure *fulgēre* et quae ab eo infinitivo ducuntur damnavit, v. Poll. l. c. p. 295 sq. Minus putaverit quis suspicioni obnoxia futura fuisse nova illa verba quibus Lucretius non paucis uti ausus est. nam ipse praefatus erat multa novis verbis sibi agendum esse. sed ne in his quidem editores omnia pariter tulerunt. non tentarunt *differitas* IV 619, *pestilitas* VI 1089, 1123 et alia nonnulla, quae latina non sunt, *intactus*, quod I 454 est in codicibus, damnaverunt, quod latinum non esset. et tamen graviter peccasset Lucretius, si id, quod eius quod inane vocatur coniunctum est, et id, quod corporis commune est coniunctum, hic silentio praeterisset. poteram his alia licentiae Lachmannianae in singularibus damnandis grassantis exempla addere, sed satis erit reliqua suo quicque loco tetigisse.

Dixi supra de eorum errore, qui carmen Lucretianum versibus ab hominibus vel irridentibus vel male sedulis fictis contaminatum volunt. cui vitio, quod, nisi forte V 993, nam ibi res in dubio est, nusquam occurrit, illud contrarium est, quod aut temporis iniuria scripturae partem delentis aut neglegentia factum est librariorum.

quod vitii genus multo pluribus locis agnoscendum esse persuasum habeo, quam quisquam ante me putavit. nam, ut antiquiores praetereamm, Lachmannus non plus duodecim locis lacunae signum posuit, quo in numero octo illi versus libri I sunt, quorum spatium in Oblongo vacuum relictum est. apud Bernaysium sexies decies illud signum occurrit, apud Munronem undetricies: in hoc vero carminis textu quem lecturus es non minus septuaginta lacunae indicantur. ne igitur quis putet me nimis facile ad lacunae suspicionem descendisse, quam brevissime potero et ratione et exemplis docebo, quae esse debeat et rerum et verborum condicio, ut recte excidisse aliquid suspicari malimus quam litterarum mutatione locum corrigere conari. versus l. II 746 a Lachmanno Bernaysio Munrone sic scriptus est: *omnis enim color omnino mutatur in omnis.* in his hoc quod est *in omnis* non modo non ad rem esse sed vix latinum, et ne intellegi quidem posse, quid esset *quod facere haud ullo* deberent *primordia pacto,* demonstravi philol. XXV 62. praeterea ibi docui Lucretium, si, ut soleret, dilucide scribere vellet, addere debuisse, colores qui rebus essent, mutari non posse, quin res ipsae mutarentur. num igitur Lucretius peccavit? minime: nam est in libris antiquis non *in omnis,* quod primus scripsit is, qui Florent. 31 descripsit, sed *et omnis.* vereor ne contra artem sit duabus litteris mutatis efficere ut Lucretius plus uno nomine peccasse videatur. excidit vero versus in hanc sententiam conceptus: *et omnes ⟨res dum alium capiunt, mutari ipsae quoque debent⟩.* Peius etiam Lachmannus rem gessit II 899 sqq. (902 sqq. Lm.). in Leidensibus haec scripta sunt: *deinde ex sensilibus qui sensile posse creari constituunt porro ex aliis sentire sueti, mollia cum faciunt.* Hic Lambinus, quem tantum non omnes secuti sunt, rectissime *suetis,* Lachmannus: *deinde ea, seminibus qui . . . suetis, mollia iam faciunt,* utrumque infelicissime. nam cum id ipsum agatur ut demonstretur *sensilia* non *ex sensilibus* creari posse, vocem *sensilibus* tentare non erat sani iudicii; recte igitur B at

Mr. haec verba retinent; et *mollia cum faciunt* per se non minus recte se habet, est enim nostrum 'indem (sive dadurch dass) sie sie weich machen, sive, weich sein lassen'; male igitur Bern. scribit *mollia conficiunt.* apparet deesse, quid illi reddant corpora prima, mollia cum faciant; quod ita in aperto est, ut et Christius p. 17 et Goeb. quaest. Lucret. p. 14 et Munro itemque Susem. et ego in eo consenserimus excidisse hoc, eos semina rerum mortalia reddere, cf. philol. XXV 76 sq. Poll. philol. XXVI 323. quodsi simplicissimum quicque optimum solet esse, quam falsum sit hic remedium litterarum mutandarum a Lachmanno adhibitum manifestum est. tertium afferam exemplum non minus luculentum. in l. III v. 758 sq. est in codicibus: *sic animas hominum dicent in corpora semper ire humana* . . . . . eis, quae praecedunt inde a v. 739 — ad v. 757, docetur absurde credi animas, immortales quae sint, migrantes ita intrare in hominum et bestiarum corpora, ut pro sui quaeque corporis natura mutetur. reliquum erat, ut obici sibi fingeret poeta posse ita sese rem habere, ut mutatione opus non esset, cum scilicet in suum quaeque anima corpus intraret. et id ipsum dictum fuisse a Lucretio testatur versus 761, de quo postea. sed extat aliud certissimum signum poetam non de hominum animis solorum locutum esse, nam, ut dixi, in libris est *sic animas.* quid igitur faciunt, qui hoc *sic* in *sin* mutant Marullus et nuper Lm.B. Mr.? sententiam corrumpunt, cum efficiunt ut parum attendisse videatur Lucretius, quippe qui non viderit non de hominibus solis sed etiam de ceteris animalibus sibi dicendum fuisse.

Sunt in eis coniecturis, quibus Lachmannus, paene dixi vacui horrore quodam ductus, hiantes lacunarum quasi fissuras non explevisse sed oblinendo occaecasse putandus est, nonnullae eiusmodi, ut virum ingenio, quo praeter omnes florebat, abusum existimes, ea scribere satis habentem, quae Lucretio certe non indigna esse putaret; cf. comm. ad VI 47, ubi ipse testatur se ita rem egisse.

affero praeterea haec duo exempla ex satis magna copia: V 1013 sq., ubi pro eo, quod in libris est (*mulier concessit in unum*) *cognita sunt*: *conubium* scripsit Marulloque, qui quid excidisset perspexerat, se paene irasci dicit, quod *conubium* scribendum esse non viderit, et l. VI 691, ubi, lacuna ne relinqueretur, pro (*hac ire fatendumst et penetrare*) *mari penitus res cogit aperto* ponere ausus est *maris penitus* **percocta** *in apertum*.

Est vero non omnium lacunarum una eademque origo. nam cum plerasque ita ut supra dixi ortas esse verisimile sit, sunt etiam, quas iam in eo exemplari quod Ciceronis cura effectum est, fuisse existimandum sit; vidit enim omnium primus Lachmannus in Lucreti libris extare versus, qui cum antiquiorem alicuius sententiae formam exhiberent, iniuria ab Cicerone vel ab eo, quem in carmine emendando adiutorem habuisset, conservati esse viderentur; cf. quae scripsit in comment. ad III 1031 et ad V 1230. et recte quidem Lachmannus talia accidisse docet, quamquam in illis duobus versibus errat: extant vero alii eiusmodi versus hi potissimum: II 189. IV 476, 524. V 1315. VI 324. sunt praeterea versus, quos accuratius inspicienti appareat relliquias esse versuum a Lucretio damnatorum; quo in numero hi sunt: I 321, 864, 878. III 298, 444, 741, 760. IV 50 sqq. 781 sqq. VI 47, fortasse etiam VI 1261. praeter hos seclusi duos versus, III 412, 699, quos poeta adscripsisse videretur, cum parum attenderet: possis putare etiam versus 993 l. V similem esse originem.

Neque vero illud quod docui occurrere in Lucreti carmine locos, quibus de eadem re varium in modum disputaretur, intra singulos vel binos ternosve versus se continet. sunt tota capitula, quae Lucretius editori eicienda reliquerit, postquam eadem de re meliora quae viderentur scripsit. sic olim docui, postquam poeta ea scripsisset quae l. I versibus 56—134 et 140 sqq. continerentur, eos versus quibus post Veneris invocationem ad naturae rationem explicandam transisset, 44—55 (50—61 Lm.), retentos noluisse, cf. infra. neque aliter

mihi iudicandum videtur de priore argumentatione, qua Helenae raptum bellumque Troianum non per se esse demonstratur, I 458—464. quam sine dubio delere voluit poeta, postquam de eadem re et subtilius et elegantius dixit eis versibus qui sequuntur. nam ut recte Stuerenburgius, de carm. Lucret. l. I. disputans in act. soc. phil. Lips. II p. 392 sqq., aliquid interesse docet inter utriusque loci argumentum, ita puto Epicuro pro captu eius, quem novimus, non tantum potuisse interesse videri inter has duas argumentationes, ut utramque explicaret, sed Lucretium bis periculum fecisse eiusdem rei explicandae. itaque vv. 458—464 non post 465—476 colloco sed secludo. idem existimo factum esse in eis locis qui sunt II 1101—1139 et 1142—1145, de quibus v. infr., et in his duobus libri tertii locis, qui sunt 463—471 et 488—503, quorum altero animus ut sit mortalis inde sequi demonstrat poeta, quod corporis morborum contagiis turbetur, altero idem ita docet, ut id in comitiali morbo fieri videamus. nullo enim modo credere possum poetam, postquam hanc unius insignis morbi quasi picturam absolvit, etiam hunc priorem locum multo minus elaboratum legi voluisse. iam huius loci argumentum cum ex parte certe idem sit quod versuum 590—604, quaerendum videtur possintne hi versus, quos ab eo ubi extant in libris loco alienos esse plures iam viri docti viderunt, ita retineri, ut alium in locum transferantur. et transtulit Christius probante Bockemüllero et Susemihlio, philol. XXVII 45, post v. 577 (579 Lm.); non prorsus inepte illi quidem, neque tamen satis apte, opinor. itaque suo loco retentos seclusi. persuasum habeo poetam, si opus perficere licuisset, eos non quidem eiecturum fuisse, sed tamen mutaturum, ne hoc quod dicit *finis dum vitae vertitur intra,* quippe quod in aliis quoque argumentationibus valeret, retineretur. in eodem libro cur vv. 189—195 secluserim, infra videbis. mire ea quae semel dicenda erant bis dicuntur in ea libri IV parte, quae est de simulacrorum in somniis motu qui videtur, et in ea, quae est de furore amantium. si a

versu 1053 transilies ad versum 1078 et a v. 1085 ad v. 1089, iustam habebis sententiarum continuationem. haec puto primum scripta esse a poeta, deinde ei visum esse pluribus ea persequi, quae versibus 1078 sqq. dixerat. itaque scripsit, ni fallor, vv. 1054—1077, pulcherrimos illos quidem, sed qui neque illis octo versibus apte praemittantur neque eorum loco in carmen inseri possint, cum id, quod v. 1081 sqq. dicitur, poetam abiecturum fuisse credibile non sit. quid vero versibus 1086 sqq. fiet, qui neque suo loco ferri neque in alium transferri possunt? nonne apparet haec recte se habuisse, si tale quid antecedebat .... *errant incerti manibus tum* (vel *cum*) *corpore toto.* ergo hic habemus loci relliquias, qui, postquam poeta versibus 1052 sq. et 1079 sqq. de eadem re aliis verbis scripsit, in carmine retineri non debuit.

Sunt vero etiam loci, quos, cum argumentationes contineant non etiam alio loco occurrentes, tamen secludi oporteat, cum non habeant, ubi apte collocentur, quippe qui, ut ait Lachmannus, seorsim a carminis continuitate scripti sint. docet hoc de versibus l. II 522—528, III 350—395, V 1092—1147 (1105—1160 Lm.), et de his quidem falso, ut infra demonstrabo. ne de l. II versibus 167—183 ei assentiri possum, nam ipse poeta docet eis verbis quae dubitationem nullam admittant, se hanc digressionem eis quae de motibus disputet interposuisse: redit enim ad propositum his verbis: *nunc, id quod superest, de motibus expediemus.* non minus mireris, quod Lachmannus l. V vv. 110—236 secluserit, cum poeta praefatus sit se, antequam de futuro mundi interitu doceret, demonstraturum esse non esse impium talia credere. recte vero Lachmannus seclusit l. IV 804—838 (822—857 Lm.) et l. V 1078—1091 (1091—1104 Lm.). his locis fortasse poteram addere, de quibus supra disputavi, vv. III 463—471. praeterea nonnulli sunt loci, quos aut primus aut cum primis seclusi: quod quibus rationibus ductus in singulis fecerim, in altera huius praefationis parte docebo. sunt autem hice loci I 6—9, 130—139 (136—145 Lm.),

992—995, III 337—349, 632—667, 840—858, 909—915, IV 307—346, 525—531, 688—703, V 842—864. accedunt l. VI vv. 833—840 et 941—943.

In eorum carminis membrorum numero, quae seclusi, sunt quae alii alio transponendo carminis continuitatem se restituere posse sibi visi sint. inter quos Adolphus Kannengiesser nominandus est, qui de Lucretii versibus transponendis scripsit Gottingae 1878. ego vero hoc utique tenui, ut, sicubi dubium esset rectene aliqui versus alium in locum transferrentur necne, secluderem potius quam alio migrare iuberem. nam cavendum videbatur, ne longius quam et opus et par erat, a tradito argumentationis ordine recederetur. quod cavi cum alias tum in libri tertii media parte, ubi Susemihlius nullum fere disputationis membrum suo loco retinet, ita tamen, ut ipse duplicem esse apte partes disponendi viam concedat, philol. XXVII 49 sqq. itaque ego, ut in re incertissima — nam aliud poterat dialecticus in partiendo et disponendo sequi aliud poeta — ibi a locis transponendis me abstinui, nisi quod Lachmannum secutus sum vv. 686—689 inter 694 et 695 inserentem. sunt vero etiam aliae nonnullae in illo libro transpositiones ab omnibus probatae, de quibus hic dici opus non est.

Plura in ceteris libris transposui, aut Susemihlium Bockemüllerum Bergkium Munronem Stuerenburgium alios secutus aut ipse rei auctor. scias vero me versuum transpositionum antiquitus ab omnibus probatarum ne hic quidem mentionem facere. in primo igitur libro cum Stuerenb. et Bkm. vv. 205 sqq. post 214 — in transpositionibus Leidensium numeris utor, qui iidem sunt Lachmanniani — transposui, ne capitulo iusta clausula deesset. item 577—583 ante 551 collocavi, argumentis a Susemihlio in philol. XXIII 625 sq. prolatis ductus. in altero libro vv. 454 et 455 locum mutare iussi, item 464—477 inter 454 et 456 collocavi, 655—659, 680 post 651, 817—825 ante 795, 923 ante 915, 1139 sq. post 1143, vv. denique 1168 sq. post 1172, quarum omnium transpositionum neque minus

earum, quae in reliquis libris extant, et auctores et rationes infra suo quaeque loco relata invenies. in l. IV transposui haec: 45—48 ante 26, 127 sq. post 41, 51—53 post 43, 230—238 post 97, 129—140 post 109, 168—173 post 140, 174 sq. inter 125 et 143 inserui. 858—876 post 906 collocavi, item 1039 sq. post 1036, 1124 denique ante 1123 posui. in l. V 175 sq. ante 174 collocavi, 273—305 post 260 posui, 534—563 eis subiunxi, quae vv. 495—508 de terra et ceteris mundi membris dicuntur, versum 693 ei antecedere volui, qui est 692, v. 975 in suum locum i. e. post 965 reposui, vv. 1131 sqq. versui 1126 subieci, item versum 1342 versui 1343. in sexto denique libro vv. 366 sq. ante v. 365 collocavi, 400—403 post 405, 781 sq. ante 777 posui.

Praeter omnia vero remedia, quae ad loca corrupta sananda adhibentur, id genus in cotidiano usu versatur, quod est in litteris verbisque mutandis: de quo multa a me dici opus non est. constat enim inter omnes qui non aut vani aut temerarii sunt, quo meliores codices sint, ex quibus textus hauriatur, eo artioribus finibus verborum mutandorum licentiam continendam esse. atque Leidenses si bonos codices dicere non audeas, mali certe non sunt vocandi. itaque eiusmodi res, quae ferri nullo modo possint, cum in aliis carminis partibus plures in aliis pauciores inveniantur, universam illorum codicum condicionem si spectamus, non nimis multae sunt. habet autem correctio in eis locum, quae aut mutari necesse sit aut quae eiusmodi sint, ut lenissima mutatione ex eis id reddatur, quod et per se melius sit et poetae ingenio et arti magis conveniens. hoc igitur vel maxime vitandum est, ne una mutationis facilitate inducti ad coniecturas descendamus. neque minus videndum est, ne, si modo sententiae satis fiat, licentius grassemur plus singulis vel binis syllabis aut verbis mutandis: certe plura mutare haud scio an non liceat nisi in locis corruptissimis, quo in genere omnino correctione abstinuisse melius fuerit. qua ubi abstinui, crucis signum posui.

Sunt autem duae res, quibus post Lachmannum Lucreti editores quasi in patente licentiae campo non raro effusius currentes ceciderunt. cum enim Lachmanni ingenio factum esset, ut quid in quaque archetypi pagina scriptum fuisset et quo cuiusque paginae loco quisque versus extitisset sciri posset, cumque idem demonstrasset nonnullarum paginarum partes infimas rescissas fuisse, nonnulli viri docti in versibus, quos in eiusmodi archetypi locis scriptos fuisse ratione subducta invenerant, ne audacissimis quidem mutationibus abstinendum putarunt, ea nonnunquam immutantes, quae sanissima esse post intellectum est. aliam peccandi opportunitatem glossematum suspicio dedit, ad quam sunt qui nimis facile confugere soleant. est autem in toto carmine ne unum quidem glossematis vestigium certum. in quo genere vir alias acutissimi iudicii et summae prudentiae Bernaysius prae ceteris peccavit insigniter, cum praef. p. XI scripsit l. II v. 42 *Epicuri* esse glossema ab initio ad *subsidiis* adscriptum, quasi quemquam omnino ad carmen Lucretianum legendum adgressum esse credibile sit, qui quid essent *subsidia* ignoraret. iam puto neminem miraturum esse, quod infra eiusmodi inventa, in quibus nimia sit licentia, pleraque ne commemoraverim quidem. haec de legibus, quas potissimum in carmine emendando secutus sum.

Quo in negotio pluribus locis non mediocriter adiutus sum epistularum commercio, quod mihi cum Carolo Giussano fuit Mediolanensi, viro ut imprimis docto et acuto ita humanissimo, qui cum propediem Lucretium cum commentario Italice scripto ab se editum iri mihi per litteras nuntiasset, communicavimus inter nos, quid de locis non paucis sentiremus. cuius viri assensum cum plurimi faciam, non raro nomine eius adiecto a me indicari videbis.

In orthographicis nolui longius a Lachmanni Bernaysii Munronis scribendi ratione i. e. a librorum manu scriptorum optimorum fide discedere; quorum auctoritatem cum aliis in rebus tum etiam in consonantium assimilationibus

et non assimilationibus plerumque secutus sum. id tamen mihi videndum existimavi, ne eorum, qui lecturi essent, pars facile maior, omnes videlicet, qui, cum sermonis latini satis periti essent, tamen non in accuratioribus rerum grammaticarum studiis versarentur, nimis insolitis verborum formis perturbarentur. itaque nolui scribere *lucunas* pro *lacunis*, *repraehendere*, quod etiam Bernaysius sprevit, *vensica* similia, cum ex recentioribus editoribus Munro ne illud *vocare* quidem, quod pro *vacare* scriptum Leidenses plus semel exhibent, contempserit, quasi credibile sit aurea sermonis latini aetate homines id egisse, ut illa duo verba quam facillime inter se confundi possent. quodsi iam fieri possit ut ex libris noni vel decimi p. Chr. n. saeculi eam scribendi consuetudinem, quae quarti vel quinti fuit, recipiamus, vereor ut multum lucri inde nobis ad optimorum latinitatis auctorum libros perpoliendos redundet. quid enim? si efficere possemus ut Lucretius a nobis expressus ita loqueretur, ut Ammiani Marcellini aetate homines Itali locuti sunt, nonne plurima apud eum extarent, quae a Ciceronis aequali scripta esse nullo modo posset credi? uno exemplo defungar. in l. IV v. 1186 Lachmannus ex librorum Leid. litteris quae sunt *postcaenia* mira coniectura perspicere sibi visus est in archetypo, antequam corrigeretur, fuisse *poscaenia*. quod, ut ibi fuerit, nullo modo a Lucreti manu potuisse proficisci testatur Mommsenius, cum in ephemer. epigr. I p. 78 scribit '*pos* quod est pro *post* sequente denuo littera *t* diplomata ad Marcum usque ignorant'. iam vero hac occasione oblata hoc monere volo, quod tamen moneri vix opus fuerit, quicunque philologi more ad studia Lucretiana se dare voluerit, Lachmanni commentario, quod opus ad omne futurum tempus mansurum persuasum habeo, nullo modo posse carere. quo minus erat cur vel in minimis eas verborum formas quae in Leidensibus cernuntur hic servarem.

Restat ut in versuum numerandorum ratione quid secutus sim dicam. in qua re id mihi fuit tenendum, ut quemcunque locum quis cum numeris Lachmannianis

aut Bernaysianis signatum invenisset, hic quaereret, nullo negotio reperire posset. cum igitur Lachmannus eos numeros, quorum ordine in Leidensibus versus extant, etiam in versuum transpositionibus conservasset, eo quo in suo exemplari versus se exciperent ordine non indicato, et Bernaysius naturalem versuum ordinem indicasset, versus damnatos tantum non semper in textu cancellis includens, ego eos tantum versus numeravi, qui ut ab ipso poeta scripti in hoc textu leguntur, nisi quod per errorem v. I 768 Lm. numeravi. eorum quos ut insititios omisi indicavi numeros, Lachmannianos videlicet, in infima pagina: quod eam ob causam feci, ne carminis continuitatem interrumpentes molestiam afferrent. significavi autem currentes quos dicunt huius editionis versuum numeros stantibus numerorum signis in sinistro margine appictis. qui currentes numeri ubi eidem sunt qui Bernaysiani atque Lachmanniani, soli leguntur. ubi vero aut ab alteris utris aut ab utrisque differunt, utrique adscripti sunt, et Lachmanniani quidem numeri in dextro margine, Bernaysiani in sinistro, et hi quidem numerorum signis paulum inclinatis. lineolis geminatis, quorum exemplar hoc est: ‖ ‖, eos versus me inclusisse, qui cum ab ipso poeta scripti essent, tamen non haberent ubi apte collocarentur, vix est quod moneam.

Sequitur altera huius praefationis pars, in qua eos locos, quibus a Lachmanno aut a Bernaysio dissentio, si non omnes, nam levissima quaeque non curo, at plerosque uno in conspectu ponam, adiectis, sicubi operae pretium esse visum erit, etiam eis, quae Munro Bockemüllerus alii in quoque loco vel scripserunt vel scribi iusserunt.

Ita vero rem institui. primo loco legitur quod ego scripsi, auctoritate vel auctore adiecto; qui si nullus adiectus est, ipse auctor sum sive coniecturae sive ad codicum fidem reditus. cursivis quas dicunt litteris ea fere expressa extant, quae cum in libris manu descriptis excidissent, ab editoribus recte restituta esse videbantur.

I ‖6—9‖ ann. Lucret. 1889 p. 233. ‖44—55 (50—61

Lm.) philol. XXIII 456 sqq. ann. Lucret. 1889 p. 233, Susemihl. ind. schol. Gryph. 1884 p. 6 sqq. idem vidit Stuerenb. ante quam mea legeret, l. c. 383—387. cf. supra p. XXVII. — 60 *tollere* O (oblongus) Q (quadratus) Mr. (Munro): *tendere* Non. cf. Lm. comm. Lm. (Lachmannus) B. (Bernaysius). — 62 *fama* OQ.Mr. *fana* Lm.B. — 116 *perveniant* cod. Victorian. Pius: *permaneant* OQ.Lm.B., quod ferri non posse Goebelius docet in observ. Lucret. Bonnae 1854 ed. p. 28. sed quod ipse cum Veronensis et Venetae auctoribus et cum Marullo scribit *permanent* non melius est: quis enim dixit *corpus aliquo permanare*? — ‖130—139‖ (136—145 Lm.), philol. XXIII 459, ann. Lucret. 1889 p. 332. cf. p. XXVII. — *efferre* Brix. Veron. 135 ann. Lucret. 1876 p. 84: *sufferre* Lm.B.Mr. — 169 *uvas* Pontan.: *vites* OQ. edd.: vitem fundi quid sit docet Cic. Cat. Mai. par. 53. — 183 * 184 Susem. et Brg. philol. XXIII 459 sqq.: *semine certo, crescentesque* OQ. cf. supra p. XX. *semine certo crescere, resque genus* Lm.B. *ut par est* * *semine certo crescentesque* Mr. — 205—207 Lm. post. 214 Lm. Stuerenburg. l. c. p. 384 Bkm. (Bockemüllerus). — 224 *externaque longe flumina suppeditant* OQ.Mr.: *extentaque longe* Lm. *externaque large* B. — 265 *venti vis verberat incita corpus* corr. Q.Woltjer. serta Rom. Giuss. cf. II 474: *cortus* OQ. *pontum* Marull. B. *cautes* Lm. *portus* Mr. — 276 *quom .. urget* Woltj. ann. philol. CXIX p. 76: *quem aurget* O. *quem vîrget* Q. *quam auget* Lm.B. — 283 *ruitque ita quicquid . . . obstat* Lm. *ruit qua* OQ. *ruunt quae* B. *ruit qua* Mr. — 315 *praeclusit* † *speciem natura videndi: spatium* Lm. *sperem* ego olim e coniectura a M. Hertzio dubitanter prolata. — ‖321‖ (326 Lm.) cf. philol. XXIII p. 464: Lambinus: . . . *senescunt, nec, . . . saxa peresa quid quoque . . . cernere possis.* probat Stuerenb. p. 391, sed inepte universis rebus crescentibus cum decrescentes res universae opponantur, unius rei decrescentis mentio adiungatur. versum 321 versui 326 subicit Susem. posito post hunc lacunae signo philol. XLIV 62. — 328 *quapropter, locus est intactus inane vacansque,* philol. XXIII

465, nisi quod ibi non recte *inani' vacansque* scripsi: tollunt Lm.B.Mr. — 350 sq. *quod, nisi inania sint* (Gifan.), *qua possent* (OQ. Postgate, Journ. of Phil. XVI 278) *corpora quaeque transire, haud ulla fieri ratione videres: fieri* O in litura (cf. Lm. Comm.), pro quo *valerent* Q et schedae. *quod nisi ... sint qua possent ...*, *... fieri ratione videres* Lm. *quod nisi. qua corpora ... valerent ...*, *... fieri ratione videres* B. *quod nisi ...*, *qua possint ... transire? haud ... videres.* Mr. — 361 *vacui minus* Goeb. quaest. Lucret. p. 28 Mr.: *vacuum* O. *vacuim* Q et schedae. — 385—388 vereor ut omnia hic sana sint, cf. Susem. philol. XXIII 468 sq.: utrum tamen aliquid exciderit an poeta neglegentius scripserit, non dixerim. Pollius quidem, philol. XXV 270, Lucretium haec parum emendata reliquisse putat. — 398 *ferarum* corr. O: *ferare* OQ. *ferai* corr. Q.edd. — 406 *largos haustus e fontibu' magnis:* corr. O.edd., pro *magnes*, „sed idem corr. praeterea *amnes*, quod habent quadratus et schedae" Lm. comm. (v. 412): inde male B. *largis haustos e fontibus amnis. largos haustus, ceu fontibus amnes*, Winckelm. progr. Salzwedel. a. 1857 p. 3. — 422 *quaquam* Lamb. cf. quae scripsi philol. XXIII 469, probante Pollio. philol. XXVI 302. *quoquam* OQ.edd. — 427 sq. (433 sq. Lm.) *esse aliquo . . . augmine;* sententiam Creechius perspexit: *aliquid* OQ. 433 (Lm.), 435, 434 — *aliquid .. id ipsum; cui si . ., corporis augebit numerum . . .* Lm., ut ante eum doctus quidam Italus in marg. cod. Florentini 32. B.Mr. sed hoc nihil est; quis enim ad illud *esse aliquid* tale quid subaudiat, quale Lm. vult, scilicet „ὡς τὰ καθ' ὅλας φύσεις λαμβανόμενα"? *augmen* vero rectissime atque maxime proprie id vocatur, quod aliquam rem vel numerum aliquem auget. — 444 *harum* Bkm. Bernaysius in comment. anno 1855 scripto, ann. 1885 edito: *horum* OQ edd. male, cf. p. XX. — 447 sq. *pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai, tactus corporibus cunctis, intactus inani* Bkm.: *saxis, ignis . ., aquae* OQ. *saxis* (Wakefield.) .. *ignis ... aquai, [tactus ... inani]* Lm. B.Mr.

sed primum dativo videtur opus esse cf. v. 443, deinde cur Lucretius ausus non sit hic Ennium imitatus (cf. Bücheler. Grundr. der lat. Declination p. 53) dativum in ai desinentem scribere? vocabulo *intactus*, de quo supra p. XXI dixi, non inepte conferas Livianum illud *per incultum*, l. XLII 12, 7, ubi Lachmanni *per indultum* sententia pervertitur. — ‖ 458—463 * 464 ‖. eis quae de hoc loco scripsi p. XXIV haec addo. contra Pollium, qui de art. vocab. Lucret. p. 69 vv. 461 sq. tollit, post Stuerenburgium me dicere non opus est, nisi forte hoc monendum, coniunctivum *abstulerit* rectissime scriptum esse ut in causa non a Lucretio sed a nescio quo quem sibi fingit adversario prolata. — 463 *namque aliud saeclis, aliud regionibus ipsis* *: *saeclis* B. *terris* OQ. *persest* Lm. re non perspecta, *Teucris* miro errore Mr. — 467 *Tyndaridis forma conflatus amoris ignis* Bkm.: *forma* . . *amore* OQ. *formae* . . *amore* edd. paene inepte. — 483 sq. *transit* . . *fulmen caeli* . . *clamor ut ac voces.* OQ.Mr.: . . . *caelum*, . . . *clamor it* Lm.B., falso cf. VI 358 sq. — 511 *inane* . . . *rerum* OQ.Mr.: *in rebu'* Lm. *verum* B. *purum* ego olim conieci, praeter necessitatem, cf. Stuerenb. p. 427 not. 13. — 512 sq. *materies igitur, solido quae corpore constat, esse aeterna potest.* non recte olim concessi Stuerenburgio, l. c. p. 429 hos versus ab hoc loco alienos esse: illius enim *potest* haec est vis: eam habet potestatem, ut sit . . .: exempla eius usus alio loco afferam. — 517 *omne quod est spatium, vacuum constaret inane,* Winckelm. l. c. Brg. philol. XIV 533 sqq.: . . . *quod est, spatium vacuum* etc. Lm.B. Mr. — 518 *corpus inani* * *distinctumst, quoniam* — — Hoerschelmann. observ. Lucret. alt. p. 78, cf. quae scripsi ann. Lucret. 1889 p. 231 sq., ubi dixi eiusmodi versum excidisse videri: . . *inani* ⟨finitumst, et corpore item quod constat inane⟩ *distinctumst.* — 520 . . *vacuum: sunt ergo*, poteram etiam distingere ut Mr. *vacuum. sunt*: *vacuum, sunt* Lm.B. — v. 531 (Lm.) post 537 (530 Brg.) collocatum seclusi. respexisse potest poeta ad ea, quae 481—487, si non exposuit, poterat tamen exposuisse sibi vi-

deri. — 577—583 post 550 (544 Brg.) Susem. philol. XXIII et 623 sqq. philol. XLIV 67. cf. etiam ann. Lucret. 1889 p. 230. — 546 *quaeque* OQ.Mr. vid. eiusdem comment. II: *quaedam* Lm.B. — 556 *ad summum aetatis pervadere finis: summum.* — *finis* O. . . . *fine* Q. et sch. *summa,* 'id est universo vivendi actu' Lm.(B.), quod vereor ut latinum sit. *summum . . . ad auctum* Mr. — ‖566—574‖. hi vv. continent argumentum inde ductum, quod res durae extiterint existantque; quod argumentum neque cum eis quae praecedunt neque cum eis quae sequuntur ullo vinculo continetur; cum eis, ante quae collocavi, potuit certe poeta coniungere. — 567 sqq. *possint tamen omnia reddi mollia quae fiunt . . . quo pacto fiant et qua vi quaeque gerantur* OQ.B. 'omnes res, quae molles fiunt, possint probari atque ostendi quo pacto ex solidis' (quae dura sint necesse est) 'primordiis fiant molles' B. praef. p. VIII, et qua vi ea, quae, nisi res molles essent, velut aer, omnino geri non possent, gerantur. cf. II 179 sq. = V 187 sq. ut B. etiam Mr., nisi quod male *possit* scribit. Lm. totum locum et etiam alterum quendam corrupit non magis intellectum, versu 568 (567 Brg.) post 585 (579 Brg.) posito. — 593 *quoniamst: quoniam est* OQ. *quianam est* Lm. *quod iam est* B. — 593 * 594 (599. 600 Lm). Mr. Stuerenbg. p. 399 sqq. Susem. philol. XLIV 76. — *corporis illius* OQ.Mr.: . . *ullius* Lm.B. — 598 *pars primaque, et una: pars, primaque et una* Lm. B.Mr. — 605 *ex illarum* Winckelm. Mr.: *illorum* OQ.edd. cf. p. XVIII. — 614 *nil erit ut distent* Wkm.: *distet* OQ.edd. — 622 *si* 625 *nullis* OQ.Mr.: *ni . . . multis . . .* Lamb. Lm.B. cf. p. X. — 651 *rursum,* quod *rusum* potuit scriptum esse, Wkm.: *muse* O *mu* Q. *adesse* Lm. *amussim* B. *nasci* Mr., probante Ritschelio, opusc. II p. 292. — 659 *alia ratione*; ita Graeci eo pronomine quod est ἄλλος saepissime utuntur; *mia* OQ. *ulla* Marull. Wkm. Susem. philol. XXIII 627, non melius quam *aliqua,* Poll. philol. XXV 271. — 675 *alia attribui* Marullus, ad rem attendens, cf. philol. XXIII 631. Christ. Mr. *alio* OQ.edd. — 703 *quidvis tamen esse relin-*

quat Lm.B.Mr.: *summam* ante Lm. — 714 *undans* Lm. Giuss.: *undis* OQ.Mr. *almae* B. — 718 *eructans*, philol. XXIII 431, cf. III 1019: *eruptos* OQ.edd. — 738 *rorem* Christ. p. 14. *solem* OQ.edd. — 746 *minimum consistere vere* Wkm.: *rebus* edd. *prorsum* Lm.B. *in illis* Mr. — 747 *item* 749 *utqui* OQ.Mr. cf. Mr. comment. II ad I 755. *uti . . . usque* Lm.B. — versus 778 (779 Lm.) damnatur a Purmanno (progr. Laub. 1858 p. 3) vanissimum illud proferente, necessarium non esse. Pollius vero, de art. vocab. p. 23, gravissimum vitium in eo quod est *exanimo cum corpore* inesse censet, quod sit cum corpore anima privato, scilicet neque metri necessitatem respiciens neque vermium *exsanguium*, III 719, memor. — 778 *rebus oportet* OQ.edd. *rebu' necessest* Lm.B. licenter, ne dicam superbe. — 824 *nunc et . . . scrutemur* OQ. edd.: — — *ut* Lm.B. — 828 *rerum quam dicit homoeomerian . . .* 833 . . *putat* OQ.Mr. Goeb. quaest. p. 21, ut Graeci saepissime: *quom* Lm.B. — 834 * 835 *ignibus exiguis, umorem umoribus esse* correct. Victor. Bouterweck. progr. Rossleb. 1864 p. 4. *ex ignis* OQ. — 847 *sanguen an ossa* marg. Florent 32, Lamb. B.Mr.: *sanguis an os* OQ. *sanguis, anne os* non inepte Gifanius sed versu minus bello. *sanguen os aurum?* Lm.: argumentis non levibus impugnat versum Stuerenb. p. 424. sed videtur ferri posse, ut in opere imperfecto. certe *aurum* poeta in rebus, quae in valido oppressu durare non possent, potuit non sine ratione omittere. — 858 *cibus omnis, et aridus et liquor, ipse*, ita recte distinxit Lohmann. quaest. Lucret. p. 59. — 860 *venisque* Avant. Susem. philol. XIV 563 sq. *sanieque* OQ.edd. — || 869 . . . *alit auget* || Susem. et Brg. philol. XXIII p. 633 sqq.: *alit auget* OQ.edd. — 868 *ex alienigenis, quae lignis exoriuntur; exoriuntur* Flor. 31: *oriuntur* OQ. *quae alienigenis oriuntur* Lm.B. *lignis his oriuntur* Mr. — 877 || * *cum lapidi lapidem terimus:* Lm. ita recte, nisi quod lacunam non sensit. lapides sunt molares: *lapidi in lapidem tenemus* OQ. — 880 *salices* Bruno, progr. Harb. 1872 p. 3. *latices* OQ.edd. — 881 *quali* (sapore)

sunt (guttae in) *ubere lactis* OQ.edd. *ubera* Bruno. — 908 *notamus* : *notemus* OQ.edd. — 915 * excidisse aliquid olim suspicatus sum, cf. philol. XIV 564. — 918 sq. Pollius de art. vocab. p. 26. spurios esse conatur ostendere, cui assensi sunt Neumannus l. c. p. 23 sq. et Gneissius l. c. p. 75, et hic quidem illo *pereunt* omnino non intellecto, quod est 'du hast in ihnen keine Urkörper mehr'. Pollius in asyndeto sine causa offendit, cuius simillimum extat IV 940 sq.; utroque loco *enim* inserere possis. accuratius sane locutus esset Lucretius, si sic fere scripsisset: nam pars certe eorum fleret et cachinnaret, sed poetam poetae libertate uti quis non patiatur? — 952—1045. de hoc toto loco egregie disputat Hoerschelmannus in observat. Lucret. alteris, in aedib. Teubnerianis editis a. 1877, de qua disputatione iudicavi in annal. Lucret. a. 1877 p. 65—68; Susem. rem retractat philol. XLIV p. 78 sqq. — 952—961 (958—967 Lm.). Susem. l. c. p. 79 sq. hos versus cancellis cingit, 992—995 (998—1001 Lm.) post 1001 (1007 Lm.) ponit nonnullis verbis mutatis: ego cum Hoerschelm. 992—995 suo loco rententos secludo. — 971 *officiatque, quominus* in *officiatque* (Gryph. Lugdunens.) mutandum non esse docet Munro in ed. quarta. — 990 *partibus in cunctis* Marull.: *e cunctis* LB. Giuss. — *infernaque* OQ.Mr. Giusanus, quod nunc ita probo, ut sit, '*etiam inferna*': non ita dissimile est II 1008 sq. noluit poeta praetermittere allitterationem ei gratissimam, quae est in verbis *infernaque ex infinito*: *aeternaque* Lm.B., quod olim scribi iussi. — 1006 sq. . . . *alterum eorum* . . . *immoderatum* *. lacunam esse iam Marullus perspexit, cf. Mr. comm. I. Madvicus etiam post v. 1007 excidisse aliquid vidit, opusc. prior. p. 313. Lm. cum Bernaysio lacunae signum post 1006 (1012 Lm.) collocavit, ante *eorum* virgula posita, quam Mr., ut reliqua male scribit, male retinet. — 1015—1022 (1021—1028) tollit Neum. l. c. in versu 1023 *at* pro *et* scribens, in anacolutho non recte offendens, cf. p. XIX. ceterum nunc concedo, quod olim negavi, quae sequuntur inde a versu 1023 si non satis pro-

prie, at non inepte de *summa creata* dici. — 1035 *aversa viai* corr. Q.Mr.: *via* OQ. *viaque* L.B. — 1052 *quae pondera sint sub terris*, philol. XXIII 638: *sunt* OQ.edd. — 1053 *posta*, 1054 . . . *videmus*. 1055 *et simili ratione* etc. Winckelm. Susem. philol. XXIII p. 638. Mr.: *posta. videmus, adsimili* Lm.B. — 1075 sq. *teneri res in concilium medii cuppedine vinctae* B. *teneri in concilium* i. e. ita, ut concilium fiat, *victae* OQ.edd. *vectae* L. *in concilio* . . *victae* Mr. — 1078 . . *liquoris* * Ussing, Tidscr. for Philol. VI. Mr.annal. Lucret. 1873 p. 1116. — 1091 *tonitralia* Lambin., v. philol. XXIII p. 641. *tonitralis* recte abeo deductum, quod est *tonitrum*, v. VI 162 et 171. *tonetralia* OQ. *penetralia* impressi libri omnes ante Lambinum, Lm.B.Mr. sed caelum, quod *avido complexu caetera saepsit*, nullo modo penetrale dici potest. — de versib. 1062—1097 (1068—1075 Lm.) et de lacuna octo versuum post 1087 (1093 Lm.) omissorum vide Lm. comment. — ad lacunam explendam quae viri docti excogitaverunt, invenies apud Goeb. observ. Lucret. p. 7 et apud Munronem ad h. l., et in philol. XXIII 641. — 1092 sq. *terraque, . . et omnis . . abeat, omnis* OQ.Mr. *abeat* pro *abeant* Bouterweck. quaest. Lucret. p. 22, Poll. d. art. voc. p. 33. — *omnia*, sine exemplo Lucretiano, Lm., *omne* B. male, cf. supra p. XI. — 1100 *sic* OQ. *scio* Lm. *sis* B. *sei* M. — *perdoctus* Lm.B.Mr.: *perductus* OQ. — *opella* : *opella* * Mr. cf. Susem. et Brg., philol. XXIII 641 sq.

II 17 *nisi utqui* Mr. *ut, qui* OQ. de voce *utqui* cf ad I 747. *ut, cui* Lm. B. — *mensque fruatur iucundo sensu* Woltj. serta Rom.: *mente* OQ. *menti'* Lm. B. *semota* OQ. Mr. *semotu'* Lm. B. — 21 sqq. *dolorem. delicias quoque uti* (Mr.) *multas substernere possint, gratius interdum, neque natura ipa requirit*, (Mr.) *si non* ..... *sunt* ...: *dolorem, delicias* . . *possint*. Lm. B. cf. quae de hoc loco scripsi philol. XXIV 423 et ann. Lucret. a. 1873 p. 1111 — 27 *argento fulgenti auroque* B. quod ita verum est, si pro *auroque fulgenti* dictum intellegas: *fulget auroque* Lm. Mr., sed *argento fulgere* contra proprietatem sermonis

Lucretiani est. — 28 *auratáque tecta* OQ. Lm. **Mr.** *arquataque* B. — 42 *subsidiis magnis et* **equom** (*ecum*) *vi constabilitas* Mr.: ... *Epicuri* OQ. *magnisque elephantis* Lm. .... *hastatis* B. — 43 *ornatas armis* **pariter** *pariterque animatas* B.: ... *istatuas pariterque* OQ. *o. a. validas* Lm. *ornatasque armis statuas* Mr. — 44 * *fervere cum* etc. Non. p. 503, 18 ..: 44 ... *solutum. fervere cum* .. Mr. — *animatas, fervere cum* Lm. B. — vers. 69—79 inseruit quidem Lucretius antea scriptis, sed ita ut hoc ipso loco legi vellet. — 92 *modoquest* OQ. edd: *modoque immensumque* etc. Bkm. — 98 *confulta* OQ. edd. cf. ann. philol. 1875 p. 624: *conflicta* Marull. Bipont. *compulsa* Heins. in not. manuscr. — 103 sq. *de genere horum paucula. quae porro ... vagantur* * *cetera* ... cf. ann. philol. ibid. — *paucuia quae ... vagantur. cetera* OQ. *parvola .. corpora* Hoerschelm. diss. p. 30 sqq. *de genere horum paucula quae .. vagantur* Lm. B. Mr. — 152 *dum diverberat* O. *diververat* Q., non *diververet*, ut de utroque falso Lm.: cf. Woltj. ann. philol. 1877 p. 77. — 159 sq. *suis e partibus unum, unum in quem coepere locum .... feruntur* prorsus Lucretianum, cf. II 952 sq. *vincere saepe, vincere* .. et V 937. de re vide quae disputavi in libello de atom. Ep. motu princ. p. 226 sq. — 164 .... *caelum* *. quae exciderunt, nullo modo recipi possunt. ergo non est, cur duos versus qui sequuntur, cum Bernaysio, eo quod est *persectari* in *persectati* mutato, post 167 collocemus. cf. etiam quae contra Hoerschelmannum scripsi, ann. philol. 1875 p. 614. — 167 ... *ignari materiai.* olim suspicatus sum tale quid excidisse ⟨*corporibus caecis res nasci dissoluique*⟩. Hoerschelm. diss. p. 16 tale quid perisse opinatur ⟨*corpora sponte sua volitare invicta per aevom*⟩. nunc de lacuna dubito, cf. IV 419. — 181 *tanta stat praedita culpa*, ut V 189 Lm. B. Mr.: *quamquam praedita culpa* OQ. *quae tanta est praedita culpa* vulgo ante Lm. — || 189 || cf. philol. XXIV 433 cf. p. XXIV. — 194 *quod genus e* OQ. Mr.: *quod genus est* Lm. B. sed cf. Madv. grammat. Lat. ed. 3 p. X. — 198 *derecta* OQ. cf. philol. XXIV 433. Mr.: *deiecta* Lm. B. —

205 *quantum in se (e)st deorsum deducere pugnent* Marull. B. Mr. *inest deorsum ducere* OQ. *quantum est in se, deorsum ducere* Lm. *quantum in se est, deversus* . . . B. . . . *in sest, deorsum decedere*, Susem. philol. XXIV 434, fortasse recte. — 217 sq. . . . *feruntur ponderibus propriis*, Wkm. probante Pollio l. c. p. 313: *feruntur, ponderibus propriis* . . vulgo. — 219 *incertisque locis spatio depellere paulum* OQ. item Mr. nisi quod *se incerto tempore* scribit. cur non semel Lucretius spatii vocabulo ita usus sit, ut aequalis eius Cicero, qui de amic. par. 40 scribit: deflexit iam aliquantum de spatio curriculoque consuetudo maiorum? de depellendi verbo v. quae philol. XXIV 434 disputavi. *loci spatiis decellere* Lm. B. 218 sq. *se . . . incerto . . . spatio depellere* Wkm. . . . *locis spatio decellere* (vel *depellere*) *paulo* Hoerschelm. diss. p. 34—38. — 226 . . *quo citius . . . ferantur* scripsi, probante Giussano. negat enim Epicureus graviora corpora citius cadere per inane. — 249 *recta regione* vulgo. *nulla* Lm. B. — 250 *nil . . declinare quis est qui poscat cernere sese* Wkm. . . . . *qui possit cernere sese* OQ. *qui praestet c. s.* Lm. *qui possit cernere sensus* B. . . . *sensu* Giuss. — 268 *conexaque* OQ. rectissime, cf. philol. XXIV 438. *conixa* Gif. Lamb. Lm. B. Mr. — 270 *voluntati* Bkm. cf. Lachm. ad II 520. *voluntate id.* possis dicere Lucretio pro eo quod scripsit *initum initium* obversari; verum non *initus* sed *motus* ex animi voluntate procedit et datur per artus. — 291 *quasi: quaei* OQ. *quasi id* Lm. B. *quasi hoc* Mr., non melius. cf. philol. XXIV 438. — 300 *consuerunt* Bipont.: *consuerint* OQ. edd. — 395 *immenso ex omni* Poll. philol. XXV 270. *ex omni . . . . . neque in omne seorsum* Lm. *quicquam est usquam neque . .* B. *quicquam est extra* Mr. — 337 *sed quia constant* Nicc. Florent. 31 vg. Mr. *constet* OQ. *constent* Lm. B. male. 693 *constant* Q. *constet*, supra adscripto *n*, O. Goeb. progr. Salisb. 1877 p. 11. — 724 *constent* O et Q., sed v. infra. Lm. et B. tribus locis *constent*, quod duobus prioribus vereor ut latinum sit. — 342 *praeterea* OQ. de anacolutho cf. p. XXI *parturiunt*

Lm. B. *praetereat* Mr. paene inepte. — 358 sq. *completque querellis frondiferum nemu' subsistens. adsittens.* OQ. *adsistens* corr. Q. et impressi, Giussanus. *nemus adsiduis* Lm. B. — 363 *subitoque avertere curam*, paulatim enim cura minuitur et desinit: *subitamque* OQ. item Mr., qui putat ita dici posse curam, quam quis subierit. *solitamque* Lm. *dubiamque* B. — 380 * 381 .. * *perfacilest animi ratione exsolvere* OQ. cf. p. XI. philol. XXIV 441. *tali* Lm. Mr. *parili* B. — 387 *ortus* OQ. edd. Wkm.: *ortu* Lm. B. — 422 sq. *omnis enim, sensus quae mulcet cumque † videntur ... creatast ..: cunque figura*, Schneidewin. philol. III 53 Lm. B. Mr. cum de sonis odoribus coloribus egerit poeta, *figura* scribere non potuit. fortasse scriptum fuit *quaeque iuvat res.* — 428 *utqui* OQ. Mr. cf. ad I 749: *unde* Lm. B. — 429 *possint* O.: *possunt* O. Lm. B. — 437 sq. *res, aut* OQ.: *atque* Lm. B. — 439 *confunduntque* Marull. Christ. l. c. p. 16. Mr. *confundunt* OQ. edd. — 453, 455, 454, 464 ... *aquarum, et perculsus* (OQ.) .... *extat, nec retinentur enim* ... Goeb. Observ. p. 45. *perculsus*, videlicet *papaver*, cf. Neue, Formenlehre der lat. Sprache I 649: ... *aquarum: nec retinentur* .... *quaeque, et procursus* ... Marull. Lm. B. [*namque — aquarum*] Mr., quod vix crediderís. — 464—477. 456—463: ita verum versuum ordinem restituit Hoerschelm. observ. p. 28.—459. *est, et squalida multa creant admixta doloris* (accusat.) *corpora* Mr. *est, e levibus atque rutundis*; verba sunt e versu praecedente male iterata OQ. *squalida sunt illis* etc. Lm. B. — 465 (473 Lm.) ... *videndi*, 466 sq. *umor dulcis* ... *mansuescat*; 468 *linquit* ... 469 *aspera quom* (*quo* OQ. Lm. B.) ... *possint* Mr. Lachm. v. 476 post 473 posuit, subiecit ei 474. verum ordinem restituit primus Goeb. obs. Lucret. p. 37, qui tamen non recte *dulcis* in *salsus* mutavit et *quo* retinuit. — 472 *si minus omnia sunt* OQ. cf. ann. philol. 1875 p. 619: *omnibu'* Muretus, Lm. B. Mr. — 474 *penetrareque saxa* OQ. edd. cf. ibid. p. 620 et infra, ad. II 1008 sq.... *sese* Lm. B.... *vesca* Mr. — 475...

videmus * *sensibus esse datum*, ibid. dixi posse excidisse *videmus* ⟨*ventis differri rapidis nostrisque veneno*⟩ *sensibus esse datum*; de hoc *datum* tamen addubitans. — *sensibus sedatum* OQ. *venenumst sensibu'*, *sed rarum* Lm. *videmus ventis esse datum* B. — ante v. 478 plura exciderunt, id quod illud *rursum* v. 481 declarat. docuerat hic poeta non quantalibet magnitudine atomos esse posse, cf. ann. Lucret. 1879 p. 202. — 483 ... *in eadem una cuiusvis* ***iam*** *brevitate*, ann. philol. 1875 p. 629 sqq.: ... *cuiusvis in brevitate* OQ. *eadem unius cuiusvis in brevitate* Lm. B. *in eodem, una* ... *in brevitate*, Mr. perverse. — 499 * 500—501 ***infecta*** Wkm. Bkm. *tecta* OQ. *tacta* Lm. B. Mr. — 517 ***omnis*** *enim calor* ... OQ. Purm. ann. philol. LXVII p. 673. Susem. philol. XXIV 448: *ambit* Lm. B. — 518 *interutrasque* cf. p. XXIV. — 528 * 529 *versibus ostendi*; in eo versu qui periit, ... *cum* scriptum fuisse puto: *probavi, cum* ... *ostendi*, cf. I 1008—1045: *versibus ostendam* OQ. *protinus ostendam* Lm. * *versibus ostendam* B. prudentius Mr., qui cum videret id in eis quae sequerentur nequaquam ostendi quae fore ut ostenderentur legeremus, *ostendens* scripsit, parum tamen eleganter. — 547 *sumantur* ***uti*** Wkm.; probat Giussanus: *suman. oculi* OQ. *si manticuler* Lm. B. *sumam hoc quoque uti* Mr. — 580 *ploratus mortis comites* Mr. *ploratus, m. c.* vulgo. — 631 *sanguine* ***laeti*** cum Marullo scribo probante Giussano: *sanguine fleti* OQ. *sanguinolenti* Bentl. Lm. B. Mr. — 651. 655—660. 652 egregie Munro. — 673 ***celant*** Lm.: *traduntur* OQ. *cludunt* B. — 680 *cum odore in primis, pluraque dona* Goeb. observ. Lucret. p. 15: *in primis pleraque* OQ. *in privis* pluraque Lm. *in primis, pleraque dona* * B. — 684 *primis differre figuris* OQ. Mr. cf. philol. XXV 67 sq.: *privis* Voss. Lm. B. — 692 *nulla* OQ. Lamb. Lotz. philol. VII 719. Goeb. quaest. p. 11. *nulli* Lm. B. ... *isdem* Pius Goeb. Lotz. Mr. *idem* OQ. Lm. B. — 693 *constant* v. ad 337—665 ... *primordia, eorum dissimili* ... *summa*; ne quis in hoc pronomine primo enuntiati loco posito offendat, cf. IV 822.

primordia rerum OQ. *verum* Lm. B. *longe* Giuss. — 716 *inde*, philol. XXV 68: *in te* OQ. *intus* Lm. *in se* B. — 718 *hisce*, quod *hisque* scripsit Roos. in annotationibus ad L. poematum libros tres priores, p. 43: *eadem ratio disterminat omnis* ⟨*res* . . . . .⟩: *his quaedam* (*quidam* Q) . . . OQ. *his, quaedam* . . . *omnia* Lm., iterum in eadem voce peccans, cf. I 1092, ut etiam Bern., qui hic quoque *omne* scribit, cf. p. XI. *ea res ratio disterminat omnis* Mr., melius Lambino . . . *eadem ratio res terminat omnes* scribente, nam disterminare verbum est Ciceronianum ex Arateis I 44. probant tamen Goeb. quaest. p. 11 et 29, Giuss. — ‖ 723 ‖ Gneiss. diss. p. 54.—731 *alium quemvis quae sunt induta colorem* Lamb. cf. philol. XXVI 68: *que sunt inbuta colore* OQ. *quo sunt inbuta colore* Lm. B. *quae sunt imbuta colorem.* — 738 sqq. *cum caecigeni* . . . *cognoscant corpora tactu, ex ineunte aevo, nullo coniuncta colore*, philol. XXV 68. bis distinxi, ne quis postea haec ita acciperet ut Poll. philol. XXV 324 fecit aut ut Hoerschelm. observat. p. 4. caecigenos dicit poeta inde a pueris corpora tactu cognoscere, colorem in eis non cognoscere: his igitur res sunt sine colore, ut nobis quoque, in tenebris si sumus, cf. v. 743 sq. Bentl. versum illum post 745 (748 Lm.) ponit: qua transpositione refutata ante v. 746 lacuna hiat. eundem versum etiam post se habere lacunam iam supra docui, p. XXV . . . *et omnis*: *in omnis* Flor. 31, vg. — 782 *extra* OQ. B. Mr. *ex his* Lm., sententia non perspecta. — post 784 perierunt versus, quibus id demonstratum fuit, ad quod in vv. 785 sqq. et 792 sqq. respicitur . . . vv. 817—825 Susem., philol. XXV 70 sq. aut post 794 aut post 787 collocari iubet. — 806 *refulget* OQ. Mr. *refulgit* Lm. B. cf. p. XXIV. — 808 *quae sita cervicemst circum collumque coronat*, philol. XXV 73: *cervices* . . . OQ. edd. — 810 *quodam* †*sensu*; non quodam sensu, ut id, de quo Lucretius IV 430 sqq. dicit, sed quodam luminis ictu, v. 814. sensit vitium Bkm. sed cum *escensu* scripsit, non correxit. — 826 *austrum* (*ostrum*) Wakef. Goeb. quaest. Lucret. p. 13. Mr.: *aurum*

OQ. *aurea*, sine exemplo Lucretiano, ut bis *omnia* dissyllabum, Lm.: *discerpitur usu purpura* B. — 828 *distractumst* OQ: *distractast* Lm. B. — *disperditur*, philol. XXV 72: *dispergitur* Lm. B. Mr. — 843 *proprium* OQ. Goeb. quaest. p. 14: Mr. *proprio* Lm. B. sine causa. — 847 *quoad licet ac possis* OQ. Mr. *potis es* Lm. B., quasi Memmio hoc suadeatur, non cuilibet, qui tale quid facere instituat. eodem modo peccat Lm. VI 799. — 856 *quae comitant*, philol. XXV 73 sq. *cum ita sunt* OQ. edd. — 889 sq. *quaecunque creant res sensilia, extemplo* (*e templo* O, *et templo* Q). ann. Lucret. 1881 p. 176. *creant res sensile, et extemplo* Nauger. Lm. B. Mr. — 899 sqq. cf. p. XXV sq. — 902 *quae cuncta videmus* Lm. B. *quae cumque* OQ., sed non omnia mollia sensilia sunt. *quae cuique* Mr. — 908 *namque alios † sensus* etc.: item Giussanus. varios loci emendandi conatus omnes parum felices v. apud Pollium in philol. XXV 324. — 923 post 911 (914 Brg). B. cf. ann. phil. 1875 p. 621 sq., ubi si verum vidi, non est cur ea refutem, quae philol. XXV 79 sq. et Susem. et ego disputavimus. — 919 *nequeant* OQ., si periculum faciant: *οὐκ ἂν δύναιντο*: hic nodum in scirpo, ut aiunt, quaesiverunt doctissimi viri; scribunt enim Lm. et B. *nequeunt*. — 923 *vidimus* Purm. ann. philol. 1877 p. 276; incertum: *fugimus* OQ. Lm. B. *quo fugimus ante* Mr. — 927 *sensus* OQ. Lm.: *sensum* B. — 930 *quo proditur extra*, philol. XXV 86: *quod proditum extra* OQ. *aliquo tamquam partu) quod protinus extet* Lm. . . . *quod proditur extra* B. *quod proditus extet* Mr. — 933 *sine conciliatu* OQ. edd.; ita ferri potest ut sit *non ante conciliatu facto*, quamquam Goebelii *nisi conciliatum* arridet, cf. eius quaest. Lucret. p. 15. — ‖ 934—940 ‖ in his versibus inest petitio principii quam dicunt. puto Lucretium hos versus damnaturum fuisse, si vita superesset. — 937 *terraque creatis* OQ. Mr.: *aethraque creatis* Marull. Lm. B. — 938 *modo vitali* Goeb. quaest. Lucret. p. 17. Wkm. *modo vitalis* OQ. edd. — 939 sq. . . . *omnituentes* . . *sensus ani-*

mantem quamque ***tuentur*** OQ. Wkm.: *animantum concuterentur* Lm. *omnicientes* ... *tuentur* B.: neuter verborum lusum sensit. — 957 *qua re* ... 958 *possint* OQ., animantes, philol. XXV 88, *possint*, videlicet sensus Wkm. *possit* Lm. B., videl. *animans*, propter illud *quamvis animantem*, quod est in v. 939, quasi non in illo verbo multitudinis notio lateat. cf. supra p. XVIII. — 960 *praeterea* restituerunt Wkm., et Christ. p. 38 Mr.: *propterea* Lm. B. — 972 *de quibus* ***auctumst*** OQ. i. e. ex quo atomorum genere ad ceteras atomos, quae hominibus cum animalibus rationis expertibus communes sunt, aliquid accessit, unde ratio oreretur? item 983 *ex non ridentibus* ***auctus***: *factumst* — *factus* Lm. B. Mr. mecum facit Giussanus. — 991 sq. ... *laeta, et genus humanum parit, omnia saecla ferarum* etc. ann. philol. 1875 p. 632: ... *humanum, parit* ... Lm. B., quasi terra genus humanum eo modo pariat, quo arbores, non eo quo cetera animalia, i. e. pabula praebens, ut et vivere et vivam progeniem edere possint. — 1001 sq. *et* ***efficit*** (mors) *omnes res* ***ut*** ... OQ. Mr. edd. *et fit ut omnes res ita* ... Lm. B. — 1008 sq. *quod in summis fluitare videmus rebus* i. e. colores *et interdum nasci subitoque perire* i. e. sensus. OQ. edd. Mr. Giuss. *in cunctis* sententia non recte accepta Lm. B. cf. ad I 990 sq. et ad II 474. — ‖ 1010—1018 ‖ cf. ann. philol. 1875 p. 623 et supra p. XVII. — 1026 ***principio*** OQ. vulgo: de anacolutho v. p. XXIII *percipito* Lm. *suspicito* B. Mr. — 1029 *extent* Orell. Lm. *essent* OQ. B. — 1030 *si sint obiecta* OQ. vg. Lm. Mr. *visu subiecta* B. — 1054 *et ipse*, philol. XXV 89 sq.: *et ipsa* OQ. edd. — 1057 *concreta*, ibid. p. 90: *coniecta* OQ. *convecta* Lm. B. — 1066—1068 *nunc et seminibus si* .. *omnes* ***sique*** *eadem natura manet*, philol. XXV 90: — ... *vis eadem natura* OQ. *ex seminibus, si* ... *omnis, quis* Lm. B. — 1076 *animalibus inice mentem.* Wkm.: *indice mente* OQ. *inclute* (*inclite*) *Memmi* Gronov. Lm. B. *adice mentem* Tohte, cf. ann. Lucret. 1879 p. 95 Giuss. *animalia sint docimento* Poll. de art. voc. p. 28. — 1085 *quod hinc generatumst*

rebus abundans, rebus i. e. an einzeldingen: *his generatim* (*generat in*) *rebus abundans* OQ. *quod est* . . . *abundans* Lm. . . . *his* . . . *abundat* B. Mr. — 1111 *aeraque aer* recte Lm. B. *aetheraque* (*quae*) OQ. *aetheraque aether.* Mr. sed non licuit Lucretio hic aera silentio praeterire. — 1116 *hic* Christ. p. 18. *his* OQ. vulgo. — 1121 *diditur* Goeb. quaest. p. 18. *inditur* OQ. vg. — 1122 *dispessa* Mr. *dispersa* vg. 1138 . . . *suppeditare* 1141 . . . *defit* — 1143. 1139 sq. 1144 sq. Kanneng. l. c. p. 22. — ‖ 1146 —1149 ‖ ego seclusi. Goeb. quaest. Lucret. p. 33 post 1138 collocavit, item Mr., sed postquam 1117—1134 scripti erant, hi tolli debebant. — 1157 sq. *viris agricolarum conficimus, ferrum vix arvis suppeditat iam,* philol. XXV 90. *suppeditati* OQ. edd. . . . *agricolarum, conficimus ferrum* Lm. B. — 1159 *augentque laborem,* ibid.: *labore* OQ. vg. — 1167. 1170—1172. 1168 Bergk., ann. philol. 1867, p. 319.

III ‖ 26 sq. ‖ 17 sq. Bkm. — 28 *tibi me* Junt. philol. XXVII 28: *ubi me* OQ. *ibi me* Lm. B. — 43 *animi* O. Woltjer. ann. philol. LXIX 769; *anime* Q. *animae* Lm. B. Mr. — 58 *eliciuntur* OQ. B. philol. XXVII 29. *eiciuntur* Lm. Mr. — *deripitur persona,* ibid. p. 29. *eripitur* OQ. *et eripitur* vg. — 66 *videntur* Lamb. Lm. B., item Mr., sed hic dubitanter: *videtur* OQ. — 75 sq. *macerat invidia ante oculos illum esse potentem* . . . *honore*; ita recte ante Lm.: *invidia. ante oculos* . . . *honore, ipsi* . . . *queruntur* Lm. B. Mr. — 84 *in summa pietatem evertere † suadet*: *fraude* Lm. *clade* B. *timorem* * *hunc vexare* . . *hunc* . . *rumpere* . . *evertere suadet,* qui quid haec scribens cogitaverit assequi non possum. alia non meliora vide ap. Poll. in ann. eius Lucret. — versus 87 —90 = II 55—58 acerrime impugnatos a Goebelio, obs. p. 28, ut postea ab Gneissio l. c. p. 20 sq., defendit Pollius, cui assentitur, rationibus satis gravibus allatis, Neum. l. c. p. 29. cf. supra p. XVI sq. — 110 *pes cum dolet aeger* Bkm.: *aegri* OQ. vulgo. — 118 *neque harmonia corpus sentire solere* cf. Wakefield. in not., inde Lm. qui *sen-*

teire scribit, B.Mr.: *interire* OQ. *harmoniam corpus retinere solere* Marullus. non video cur quis in illo *sentire* offendere potuerit, vita enim non sine sensu, sensus non sine vita est. — 172 . . . *terraeque petitus* ***segni' fit,*** — et hoc quidem valde incertum — *interea mentis qui gignitur aestus et . . . voluntas*? scripsi.: . . . *suavis et in terra mentes . . .* OQ. *petitus saevus et in terra* B. *suppus*, Lm. sed cur potius suppus quam pronus? *petitus segnis, et in terra* Mr. — || 189—195 || Bkm. recte; nam cum et hoc loco et eo qui sequitur 196—202 exemplis a rebus apertis petitis — cf. ad. 353 — animi mobilitas quanta sit doceatur, prior deterior est. aquae enim corpuscula cerni non possunt, papaveris globuli possunt. — — 198 *spicarumque* v. p. XIV. quam ingeniose excogitatis correcturis viri doctissimi locum sanum corruperint, non est cur referam. — 224 *nilo oculis* Heins. Goeb. quaest. Lucret. p. 29: *nil* OQ.Lm.B.Mr. — 227 *in corpore rerum* OQ.Mr.: *rei* Lm.B. — 237 *animae* Susem. philol. XXVII 23: *animi* OQ.edd. — 239 *recipit* ***res*** *posse creare* . . B. et Mr.: . . *mens* . . OQ.: vide Lm. comm. *quem* Lm., confidentius. — 240 *quaecumque † mente volutant: quaedam vis menti' volutat* Lm. *quidam quod manticulantur*, audacius quam solet, Bernaysius. *et homo quae mente volutat* Mr., quorum nihil verum esse potest. — 258 *inter sese* ***inmixta*** (vel *inter se* ***sint*** *mixta*), ne versus caesura careat, philol. XXVII p. 35 et supra p. XIX. cf. ad v. VI 1057 — *retinere valemus* O. corr. Mr. *retinemus valemus* OQ. *retinemu' valentes* Lm., quod et minus simplex et a're falsum est. cf. Mr. not. — 267 *color* Lamb. Mr.: *calor* OQ.Lm.B. — 274 *infra* retinui, non sine dubitatione. aliter IV 139. *intra* Itali, Christ. — 284 *alias* philol. XXVII 36: *aliis* OQ.edd. — 289 *acrius* OQ. *acribus* Lamb.Lm.B.Mr. cf. p. XI. — 292 *gementes* || * *nec* . . . *possunt* || cf. p. XXVII. — 298 post 295 Lm. — 304 *fumida suffundens* (pro *fumidas effundens* Ital.) . . . *umbram* O. *umbra* Q. cf. Mr. not. I. — 306 *interutrasque sitast* (*sitas* OQ.) *cervos saevosque leones*: interutrasque — cf.

p. XXIV — hic casu natum esse verisimile non est. hac voce poeta ita videtur usus esse, ut sit pro praepositione, non audacius ille quidem quam qui primus dixit: exadversum aliquid: *interutraque secus* Lm. *inter utraque secat* B. *inter utrosque sitast* Mr. — 309 *naturae cuiusque animi vestigia prima.* Susem. philol. XXVII 34 *animae.* rectius ita scripsisset Lucretius, sed facillime potuit errare, vide 'Ep. Lehre v. d. Seele' p. 14.—321 *depellere doctis* Lamb. *noctis* OQ. *nobis* Lm. B. Mr. — ‖ 337—349 ‖; nam versuum 350—358 argumentum artissime cohaeret cum eo, quod vv. 323—336 exponitur. ab hoc vero non separanda sunt, quae vv. 359—369 docentur; quibus aptissime vv. 370—395 subiciuntur. Lachmannus sic: 337—349 ‖ 350—359 ‖; seclusit igitur, quae secludenda non erant, non seclusit, quae debuit. — 353 *vel manifestas res contra verasque repugnat*: ne quis cum Luciano Müllero philol. XV 158 *veras* in *claras* mutare velit, cf. II 245, ubi *res vera* ea dicitur, quae *in promptu manifestaque* sit, IV 214, ubi est *specimen verum*, IV 464, ubi de eo dicit, *sponte sua veris quod possit vincere falsa.* sunt Epicuri *ἐναργήματα* sive *ἐναργῆ*, cf. diss. schol. Hal. 1882 p. 10 et libell. ibid. editum 1893 p. 16. eodem loco docui v. 354 scribendum esse *quid sit enim corpus sentire quid adferet*, ubi *quis adferet* est in OQ. et in editionib. — 357 * 358 *multaque . . . quam pellitur ante* Mr.: *perditum expellitur aevo quam* OQ. *nullaque . . quom expellitur aevo* Lm. [*multaque . . cum expellitur aevo*] B. — 361 *difficilest* Mr. 'es geht nicht an, dass man'. *desiperest* OQ. Lm. B. — 362 *sensus acies detrudit ad ipsas* * [*res . . . . . .*]: Lm. 363 . . . *nequimus:* 362 *sensus enim . . . ad ipsas* 364 *lumina, luminibus quia nobis praepediuntur*: quorum verborum explicationem recte Munro dicit absurdam (a most unnatural explanation). melius certe B., ut in re non perspecta, ad obelum confugit. alia aeque falsa cf. ap. Poll. l. c. — 365 *qua cernimus* ipsi OQ. *quia* Lm. B. Mr. — 374 *animae elementa minora* OQ. Mr. *elementa minora animai* Lm. B. — 378 *prima* OQ. Mr. *priva* Bentl. Lm. B., cf.

philol. XXVII 39. contra v. 380 Bentlei *priva* recte se habet, ubi Mr. male *prima* retinet. — 392 et 393 primus Marullus recte transposuit; secuti sunt Lm. B.: non transpositos frustra conatus est explicare Goeb. obs. p. 40, quem Mr. male sequitur. — 392 *corporibus nostris in mixta* pro *inmixta* i. e. in corpore nostro mixta. — 404 *adempta animae* ***vi cum*** *membrisque remota*, correxi verba in libello de Epicuri de animae nat. doctrina p. 14. *anima circum membrisque remot.* Q. ... *remotus* O. *anima circum* ... *remota* Lm. B. — 405 *aetherias auras* OQ. Mr. poetice loquitur, cf. Verg. Aen. VI 436: *aerias* Lm. B. — ‖ 412 ‖ parum considerate Lucr. *eorum* scripsit, quasi v. 408 *oculis* non *oculo* extaret, cf. p. XIX. — 415 *incolumis quamvis* ***alioqui*** *splendidus orbis* OQ.: [ ] Lm. B. *alioqui* se rectissime habet ad sententiam, atque vox, quam Lm. Horati demum aetate ortam videtur putare, vetustatem sapit. cur poeta voculam *est* ante *splendidus* omiserit, aurium iudicio utenti obscurum esse non potest: *aliquoi sit* Mr. *alioqui splendeat* Bkm. — 420 *digna tua* ... ***cura*** Lm. Mr. ... *vita* OQ. *perpetua* ... *vita* B. — 421 *utrumque uno* ***sub*** *iungas nomine eorum* Mr.: *uno subiungas nome* (O, *nomine* Q) *eorum* OQ. ... *uni subiungas nomen* Lm., quod non capio. — 425—439 sqq. de anacolutho v. p. XXII. — 431 *quod genus,* ***in*** OQ. Mr. *quod genus est* Lm. B. — [433] Lm. B. [430—433] Poll. — 442 ... *ullo?* * ... *mage* ***sit***, *cohibessit?* ita Wkm., nisi quod lacunam non vidit neque sensit eandem sententiam bis scriptam fuisse. cf. p. XXVIII *magis incohibessit* OQ. *magis is cohibessit?* Lm. Mr. ... *usque liquescit*, artis criticae lege violata. — 453 *lingua † mens*: *labat* Lm. B. Mr. — ‖ 463—471 ‖, ne is locus, qui est 459—462, clausula sua, quae continetur versibus 472 sq., privetur. — [474] = 510 et [*et pariter mentem sanari corpus inani*] recte Naugerius eiecit, cf. Susem. philol. XXVII 43. versus 474—478 idem secludit; ego non puto necesse esse. — 490 sq. *quia* ***vi*** *morbi distracta per artus* * (anima est), *turbat* (homo) *agens animam, spumans ut in aequore* etc. cf. ann.

Lucret. 1879 p. 196. probat Giuss.: *vis morbi* OQ. Lm. B. Mr. *vist morbi ... turbat agens animâ spumas,* quod et a metro et a sententia laborat, Tohte, ann. philol. LXVII 123. *turbat agens animam spumans in* OQ. *vis morbi ... turbat, agens animam spumat, quasi in* Lm. Mr. — 529 *scinditur atqui animae quoniam natura* Junt. Marull. Brg. philol. XXVII 48 sq.: *atque animo haec quoniam* OQ. *usque adeo haec* Lm. *aeque animae haec* B. *itque animae hoc* (?) Mr. *aeque animae hic* (*heic*) Poll. philol. XXVI 334. — 530 *sincera existit,* quod ut num ferri posset olim dubitavi, cf. philol. XXVII 49, ita ne nunc quidem confidenter scribo. — 546—549 sqq. *et quoniam ... et veluti ...*: de anacolutho cf. p. XXI —. 548 ***atque*** OQ. Wkm. Mr.: *aut* Lm. B. — 551 *in parvo linquuntur* (Florent. 31) *tempore tabi* (Is. Voss.): Lm. B. i. e. linquuntur tabi, quae intra breve tempus futura sit; λείπονται (τῇ) ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τήξει: *linquuntur ... tali* OQ. *licuntur* Mr. — 555 sq. *adhaeret. Denique* Mr. *adhaeret denique, corporis* Lm. B. satis mire; vide quae Mr. in not. I refert. — 571 sq. *si cohibere in se animam atque in eos poterit concludere motus* Lm. B. cf. philol. XXVII 50: *sese anima ... in eos* OQ. *sese anima .. in eo* Fab. Wakef. Goeb. quaest. p. 26 Poll. de art. voc. p. 23. — 584 *foras manante anima* ***usque*** *per artus* Lm. B.: *foras manant animaeque ...* OQ. *foras anima emanante ...* Mr. — 590—604 seclusi: his ea interrumpi quae non deberent vidit Christius l. c. p. 19, qui eos post 577 (579 Lm.) collocat. cui Munro ita assentitur, ut eos inter 575 et 576 interponat, qua re male versus 574—577 ab eo capitulo revellit, cuius clausula sunt. — 594 *exsangui cadere omnia* ***corpore*** *membra* Florent. 31, incerto coniecturae auctore, imprimi iussi, sed debui scribere *exsangui* ***facie,*** v. VI 812: nam non solent nudi esse, quorum animo male fit. scripsisset, re sane perspecta, etiam Bkm. *facie,* non *visu,* si latine sciret: *exsangui cadere omnia membra* OQ. ... *trunco* Lm. Mr., male. *horrore* etiam peius B. — 607 *ad iugulum et superas*

succedere fauces Goeb. quaest. p. 29, probante Poll. l. c. p. 335: *supera* OQ. vg. — ‖ 613—621 ‖ Wkm. argumentum hic inchoatum 781—794 fusius tractari et absolvi vidit. — 615 ***omnibus*** OQ. Mr. Bkm.: *pectore*, miro errore, Lm. B. — 631 ***haud igitur*** Lm. B.: *auditum* OQ. *auditu* absurde Mr. — ‖ 632—667 ‖ hi duo loci, qui sunt 622—631 et 668—676 ab eodem versu incipientes ita alter alterum excipere debent ut II 478 sqq. et 522 sqq. — 645 ***simul*** OQ. *semel* Lm. B. Mr. — 655 sqq. *micanti* (Lm. Mr.) *serpentis cauda procero corpore truncum sit libitum*: *procero corpore utrumque* OQ. *serpentem* (Marull.) *cauda e procero corpore utrimque* Lm. *minanti serpentis cauda* . . . *utrimque* Goeb. quaest. Lucret. p. 25 . . . *serpentis cauda procero corpore, utrumque* * Mr. olim scripsi *micanti serpentem* (vel *serpentis*?) *cauda, procero corpori' trunco* philol. XXVII 50, quod cum Goebelii coniectura contaminans, ut ipse ait, Susem. *serpentis procerum corpori' truncum* fecit, nequaquam tamen confidenter, v. philol. XXVII 57. absolvit rem Giussanus *serpentis cauda procero corpore truncum* scribens, i. e. si serpentis truncum sit libitum discidere; truncum dicit, nam collo parcendum esse declarat v. 660. — 661 *ardentem ut morsu premat icta dolorem*, philol. XXVII 432 not. 2: *ardenti* . . . *dolore* OQ. *ardenti* . . . *dolorem* Lm. B. — 670 *supera ante actam aetatem* Rob. Unger. *super* OQ. edd. cf. V 326. ante acta aetas est haec aetas, quantum eius transactum est. — 678 ***animae***, nam in dentibus (cf. v. 606) non est animus. *animi* OQ. edd. — 682 *vivere solam* (animam) 683 *convenit, ut sensu corpus tamen afuat omne*: *affluat* OQ. *afuat* scribere ausus sum, quod ante me scribi iussit Grassbergerus, de Lucret. carmine, Monachiae 1856 p. 54. scripsisset hoc, quod unum aptum est, Lachmannus, si huius modi composita in usu veterum fuisse demonstrare posset, cf. ad 685 comment.; quod scripsit *arceat* ipsi parum placere apparet. abicit versum B., item Mr. — 687 *morbus* OQ. Mr. Brg. philol. XXVII 51 sq. *morsus* Lm. B. — 688 *subito his e frugibus*, ibid. *subitis*

OQ. *subiens e* Lm. *subiit si e* B. Mr. — 698 *quanto quique magis* OQ. ut recte scripsit Lm., ita falso interpretatus est, ut suo iure miratus sit Pollius in ann. Lucret. suis neminem in hac voce offendisse. docet Lm. ad. l. VI v. 459, ubi idem adverbium extat, *quique* esse 'um je wie viel mehr, um je so viel mehr' quod non capio. *quique* paene idem valere videtur quod *quacunque ratione*, unde non longe abest vis vocis *utique*. — || 699 || cf. p. XXVII. — 700 *dispertitus* ***enim*** Lm.B.Mr. *retro* OQ., ex v. 699. — 732 *contage* OQ.Mr. vel *contagi*, quod Goeb. mus. Rhenan. XV 406 praefert; *contagibu'* Lm.B. — 734 ***cui*** *subeant* B.Brg. philol. XXVII 54: *cum* OQ.Lm.Mr. — 736 *utqui* Mr. cf. ad I 749: *ut quicum* OQ. *ut qui* C.F.Hermann. philol. VIII 181. *ut iam* Lamb.Lm. *quidum* B. — 740 || * 741 || versus optimus et Lucretio dignissimus est. apparet poetam argumentum huius loci ita tractare potuisse, ut haec verba aptissima essent, vide quae p. XXVI de versibus 758 sqq. disputavi. — 745 *cum corpore quoque* O. *toto* Q.Lm.B.Mr. — 758 sqq. || 761 || cf. p. XXVII. — 781 *aequore* ***in alto*** OQ.Mr.: *aequore salso* V 129 Lm.B., sed illi versus non ab Lucretio ipso ibi inserti sunt. — 787 ***quod*** *si posset enim* OQ. probat Madvicus; ego scribo, de soloecismo securus, cf. p. XIX. *quid si posset enim?* Lm. *hoc si* — Marull. vulgo. B. — 801 * 802, philol. XXVII 54 sq. — 811 *quia nulla loci fit* (non *sit* ut impressum est) *copia circum, fit* pro *sit* Lm.; cf. ad. l. V 359. *locist sita copia* non inepte Bkm. — 803—815 = V 351—363 eiciunt Lm.B.Mr., retinet Giussanus, recte, nam eis eiectis relinquitur, quod animos mortales esse demonstrantibus obici possit. — 840—858 seclusi, quod versus 859—866 versum 839 subsequi debere res ipsa declarat. — 848 *repetentia nostri* OQ. i. e. facultas memori mente vitam olim actam reprehendendi, cf. v. 856 *retinentia* Lm.B. — 865 sq. *neque hilum differre, an nullo fuerit iam tempore natus:* ex similitudine eius quod est *haud scio an* . . . hoc *nihil differt an nullo* etc. ita interpretor, ut sit *nihil differt — an nullo fuerit iam tempore*

natus?, es macht nichts aus (wenn er auch schon einmal gelebt hat possis cogitatione adicere), pro quo abrumpens pergit: oder soll er überhaupt noch niemals am leben gewesen sein? quod re non differt ab eo quod in usu est: nihil refert, utrum natus iam fuerit, an non fuerit: *an nullo anullo* O. *a nullo anullo* Q., ut appareat in archetypo et *an nullo* et *an ullo* scriptum extitisse: *ante ullo* Lm.B. *anne ullo* M. — 875 *et unde* mihi dudum suspectum fuit. — 909 * 915 cum is, qui inde a v. 901 loquitur, non idem sentiat de morte, quod ei, quorum lamentationes vv. 891—897 legimus, non potuit poeta eius lamentationem sic nude subicere. — ‖909—95‖. v. 906 sq. rem ad somnum redire docet Lucretius, v. 916 sq. in somno neminem se requirere: haec igitur non separari oportet. — 919 *torrat* Q., corr. O. *torret* O. inde Lachmannus *torres* (item B. et Mr.), voce ignota ex Cyrilli glossario cupidius arrepta. — 922 *se colligat* Wkm.: probat Giussanus. inde quod homo ex somno se colligere solet, cognoscitur quod 920 sq. legimus. — 925 *turba et disiectus*, Goeb. quaest. p. 29: *turbae disiectus* OQ. vulgo. — 932 *si grata* Nauger.: *gratis* OQ. *gratis fuit haec* L. *gratisne fuit* B. — 938 *in offensast* Postgate, Journ. of philol. XVI p. 28: *in offensos* OQ. *in offensust* Lamb. Lm.B.Mr. — 948 *quid respondemus.* OQ. vulg.: *respondebis* Ritschel. ap. Goeb. quae. p. 29 probante Pollio, praeter necessitatem, opinor. — 959 *gnatis concede* B. *magnis* OQ. *dignis* L. *magnus* cens. Orellii Ienens. Mr., inepte. — 990 *quem volucres lacerant* ⟨*curae* . . .⟩ 991 . . . *atque exest anxius angor*, philol. XXVII 56. *aut aliae quoius scindunt cuppedini' curae*, Bruno, prog. Harb. 1872: *alia quavis cuppedine* (*curpedine*) OQ. Lamb. edd. — 1009 . . . *egestas* * *Tartarus* . . . *aestus* — *qui neque sunt*, cf. p. XI Mr.: *egenus Tartarus* Lm.B. — 1021 *hinc* Pontan. *hic* OQ.Lm.B.Mr. — 1040 *ipse Epicurus obit decurso* Florent. 31. Pontan. Mr. Brg. philol. XXVII 336. *iit*, quod per se non idem est quod *obire*. Lm.B. — 1056 *et quaerere semper, commutare locum*: ita distinxere recte ante Lachmannum, qui

virgulam sustulit, quasi is quaerere possit dici commutare locum, cui id facere facillimum sit. — 1065 sq. *fugitat, quem scilicet, ut fit, effugere haud potis est: ingratis* (ita primus Lamb.) *haeret et odit.* Madv. advers. critic. p. 24: *fugit at quem . . . ingratius* OQ. *at quom* Lm.B. *fugit* (*at quem . . ingratis haeret*) *et odit*, quod ferri non posse Madv. docet. — 1072 sqq. *status, in quo sit . . omnis aetas, post mortem quae restat cumque, manenda* (Lamb. pro *manendo*). Lm. virgula sublata locum corrupit; secuti sunt B. et Mr. — 1071—1073 (1073 sqq. Lm.) suo loco positi sunt. non melius eos Kannengiesserus diss. p. 22 post 1089 Lm. quam Susem. philol. XXVII 57 post 1094 Lm. transferri vult, cf. ann. Lucret. 1879 p. 200.

IV || 1—25 ||. Lachmannus hos versus e l. I 920 sqq. sumptos, ne libri quarti prooemium desideraretur, a Cicerone hic repetitos putat v. 25 mutato, cf. comm. ad I 926. — veri tamen similius est, quod Purmannus in ann. philol. LXVII 664 sqq. opinatur, ipsum Lucretium eos huc transtulisse, cum e l. I tollere vellet. aptissime autem pro illo *qua constet compta figura*, quod est in l. I, hic *ac persentis utilitatem* scripsit, nam utilitatis in initio libri mentionem fieri conveniebat. — 45—48 ante 26 collocavi, cf. philol. XXIX 417 sqq. — 45 *in sua .. quaeque* OQ. Mr.: *quoique* Lm. *cuique* B. — * 127 sq. hos versus huc, i. e. post v. 45 (41 Lm.) recte iussit transferri Wkm., nisi quod lacunam non videns 41 *rearis* pro *reamur* et 46 *sed* pro *quin* scripsit. — || 50—52 || philol. XXIX 417. — 62 *illarum* cf. p. XX. — 79 *scenai speciem Parium marmorque deorum*, philol. XXIX 422: *patrum matrumque deorum* OQ. *pulcram variumque decorem* Lm. *claram variamque deorsum* B. *patrum coetumque decorum* Mr. — 81 sq. *quanto circum mage sunt inclusa theatri moenia* B. mire sane *inclusa*, si scripsit. in OQ est *inclaustra*: id enim agitur, ut quam maxime circum, i. e. ab omnibus summi moenium marginis partibus, velis ad malos eductis scaena et cavea a caelo seclusa sint. nunc demum video

ita (i. e. velis supra intentis) *clausa* scribendum esse „je mehr sie so (vom himmel) abgeschnitten sind". — *angusta* Lm. *inclusa theatra moenibus* Mr., utrumque pariter a re alienum. — 82 *hoc ... lepore .. omnia: haec* OQ. edd. — 91 *diffusae e rebus* Lmb. Mr.: *diffusae rebus* OQ. *diffusa e* Lm. B. — 92 *intrinsecus ortae* Lamb. Wkm. Mr. *extrinsecus ortae* OQ. *extrinsecu' torte* (*scinduntur*) Lm. B. — 94 *coortae* (*coorte*) Q. *coorta* O. Lm. B. — post 97. 230—238: hi versus ubi in codicibus extant, ibi ea argumentatione qua esse imagines docetur dudum absoluta de motus eorum celeritate agitur. hic argumentorum ordini conveniunt: perspexit rem Wkm. — 111 *ex ea imaginibus* Lotzius philol. a. 1852 p. 723. *ex imaginibus* Lm. B. (*specie sunt praedita rerum*) *extima* Mr. alia vide ap. Poll. — 112 *formae rerum similesque effigiae: formarum dissimilesque* OQ. *formarum illis similesque* Lm. B. *formae, rerum similesque* Mr. — vv. 129—140 eis subiungendi sunt, quibus esse imagines docetur; sunt ergo post 116 (109 Lm.) collocandi, cf. Susem. philol. XXIX 423: quod si fit, non est cur cum Lm. B. Mr. secludamus. his subieci 168—173 *: locum imperfectum seclusi. — sequitur locus qui est de tenuitate imaginum, 110—126 (137—153 Brg.), aut imperfectus aut truncatus. recte enim docet Susem. l. c. p. 424 sq. plus uno argumento hic fuisse, quorum alterum puto inde fuisse ductum, quod res minimae, quae tamen non infra sensum videndi essent, imagines mitterent, quas ex eorum minimis partibus constare necesse esset: ad hanc argumentationem pertinent vv. 174 sq. (154 sq. Brg.). *quorum quantula pars sit imago* etc. alterum argumentum unde ductum esse possit divino quidem, sed hariolari nolo. — est autem in hoc exemplari horum locorum ordo hic: 97. 230—238. 98—109. 129—140. 168—173. 110—126. 174 sq. 143—167. Christ. l. c. p. 21 sq. sic collocat hos locos: 98—109. 129—140, male vv. 127 sq. praemissis. 110—126. 168—173. 143—167. vide praeterea de his omnibus, quae Susem. disputat in philol. XXIX p. 423—426, cui quatenus assentiar quatenus non assentiar facile appa-

rebit. nunc ad singula redeo. — 137—140. 141. de anacolutho v. p. XXI. — 159 *cum* ***certas*** *pervenit in res* Susem. Brg. philol. XXIX 421. *alias* OQ. edd. inepte, quasi pleraeque res imaginibus transitum praebeant. *raras* Lotzius in philol. VII p. 704, vitio perspecto, non correcto. — 160 et 165 *vestem*: Oppenried. a. 1847 *vitrum*, quod cum alii tum Mr. probarunt, Lotzius, hic illis cautior, probare non ausus est. — 165 ***possunt*** OQ. P. Langen., philol. XXXIV 28 sqq. — *possunt*, videlicet simulacra, quae ex eis quae summa in rebus sunt confiunt: *potis est* Lm. B. Mr. sed cf. ad II 957 et supra p. XX. — 180 *res* ***ibi*** *respondent* O. Wkm. Mr.: *sibi* Q. Lm. B. — 184 *in quem quaeque locum diverso momine tendunt*: *numine* OQ. Mr. *tendit* OQ. versum suo loco retinet Mr., illud *quaeque* recte interpretatus. post 175 (155 Brg.) collocant Lm. B., *tendat* scribentes. 198 sq. *quod † parvola causa.* hoc neque sanum videtur esse neque adhuc emendari potuit. — 195 Lm. B. post 205 transferunt, Mr. recte suo loco retinet. — 202 *quavis penetrare queant* ***se***, videlicet *per aeris intervallum*.. philol. XXIX 437: *quasvis* .. *res* OQ. edd. vulgo, absurde. — 203 (Lm.) in suum locum reposuit Mr., a Bernaysio post 188 collocatum. 202, 203 (208 Brg.) ***caelumque*** *rigare* OQ.: *circumque* Lm. — 211 ***nonne*** corr. Q. Bkm.: *quone* OQ. Lm. B. Mr. — 218 *sidera respondent in aqua* ... *mundi* OQ. vulgo. Wkm. Mr.: *mundo* Lm. B. — 221 ***mira*** *fateare necessest* * paene certum est in eo versu qui excidit post 221 Brg. fuisse *mobilitate* — [217—229 Lm.]. postquam Lucretius accuratissime de simulacris egit, demonstrare esse omnino effluvia (ἀπορροίας) quae sensus lacesserent, summae esset ineptiae. recte igitur Wkm. itemque Goeb. observ. p. 23 versus ex l. VI (921—933) huc translatos tollunt. quod Gellius et Nonius hic legerunt, hoc unum declarat iam tum interpolatum fuisse carmen. — 222 hinc Bkm. Lucretium ita putat capitula disposuisse, ut primum doceat quid simulacra efficiant, si non impediantur: 239—268, deinde de impeditorum vi et effectu disserat 299—322. 348—363: tum sequi

vult eum locum qui est de imaginibus in speculis apparentibus 269—298 et 323—347. post haec ea collocat, quae de umbrae motu qui videtur legimus vv. 364—378. hunc ordinem olim laudavi: et sane res ingeniose excogitata est. sed transpositionibus illis opus non est. nam ut, quin poeta loco de simulacrorum in speculis motibus qui videntur, subicere potuerit, idque vel aptissime, quae de umbrae motu legimus, dubium non est, ita ne ea quidem, quae ut interiecta seclusi 307—340, non vinculo quodam cum eis quae sequuntur continentur; nam non casu factum videtur, ut ante umbrae mentionem, quae fit 347, illud *adumbratim* praecedat. — 239—243. 241 (226 Brg.) * Kanneng. diss. p. 27, ann. Lucret. 1879 p. 226. — 244 et 261, *foris quae vere transpiciuntur*: Lm. v. 244, ne *quod genus* sine *sunt* positum esset, — cf. ad II 194 — in utroque versu pro *quae vere*: *quae sunt, bene* scripsit; nemo eum secutus est. — 267 *in idem* Mr. *in eum* OQ. cf. p. XX. *iterum* Lm. B. — v. 290 (Lm.) a Lachmanno post 270, a Bernaysio post 269 positum loco non moveo. post 272 (289 Lm.) excidit aliquid, cf. Goeb. obs. p. 19. Christ. p. 11. Mr. Poll. l. c. p. 339 sq. — 291 *adeo e speculo*: *speculo* OQ. edd. — 293 *convertit* OQ. P. Langen l. c. *convertitur* Lm. B. — 328 sq. ... *aer ater* B. M. *obsederat aer continuo* OQ. *ater, aera* Lm. — 344 *ad tornum* ... *tuamur* Lm. B. *tuantur* OQ. *terantur* Mr. — 380 sqq. *extantisque procul* ... *montis classibus inter quos* OQ. Wkm. Mr.: *extant usque* Lm. B. — 401 *nubila despicere* OQ. vulgo: *dispicere* Lm. B., v. philol. XXIX 444. — * 402. desperavi de emendatione, lacunam tamen certo adgnoscere videor. ceterum ne nunc quidem mihi satis constat non potuisse Lucretium *mirande* scribere, quod adverbium sane mirum rursus occurrit v. 445, ubi est *mirande multa*, pro quo Lm. *miracli multa*, B. et Mr. *miracula multa*. — 466 *ab sensu falso ratio orta* ..., *quae tota ab sensibus aptast*: *ortast* inepte OQ. edd. correxit Hoeferus in libello bono, quem de sensuum doctrina a Lucret. l. IV tractata scripsit

Seehusae a. 1872 not. 78. — ‖ 476 ‖ philol. XXIX 446 et supra p. XXVII. — 491 * 492 ibid. p. 447. — 496—502 sqq. de similibus anacoluthis v. p. XXII. — 511 sq. . . . *clamor, quippe . . . vocum;* Wkm. recte, nisi quod post *vocum* gravius distinguere debebat: cf. philol. XXXII 478 sqq. vulgo male . . . *clamor. quippe . . . vocum* 515 *scilicet . . .*: 515 *scilicet expletis quoque ianua raditur oris*: Lm. totum locum corrupit scribens: . . . *vocum: scilicet expleti . . . oris,* similitudinem ab ostio ductam non videns. v. philol. XXXII 478, ubi tamen *ostis* scribere non debebam. excidisse versum post 515 fortasse recte conieci. — 551 sq. 542—546 (525—531 Brg.) cur secluserim, v. philol. XXXII 485.—529 *reboant raucum retro* ***loca*** *barbara bombum,* v. ibid. 483 sq.: *revorat . . . cita . . .* OQ. . . . *reboat . . . regio cita* Lm. B. Mr. — 530 *gelidis cycni nocte oris ex Heliconis* B. *validis necti tortis ex . . .* OQ. et *cycni tortis convallibus . . .* Lm. *validis cycni torrentibus* infeliciter Mr. v. Poll. ann. Lucret. — 553 *pars solidis adlisa locis* OQ. edd. Wkm. Mr. *pars, solidis adlisa, locis* Lm. B. — 577 *avidum nimis † auricularum* OQ. Mr. non offendit. *nimi' miraclorum* Lm. B. — 580 sq. *aurisque lacessant, colloquium ut clausis foribus quoque saepe videmus* OQ., nisi quod *ut* inserui, videlicet *auris lacessere,* philol. XXXIII 485 sq.: *lacessant, colloquium clausis . . . ubi demus* Lm. . . . *quo* (?) *saepe videmus* B. *lacessant. colloquium . . . videmus, nimirum quia . . .* Mr., male ad unum exemplum trahens, quod ad universam rem pertinet. — ‖ 586—594 ‖ (603—611 Lm.) . . . philol. XXXII 486: Wkm. 612—614 Lm. post 602 collocat. ab v. 585 ad v. 595 transeundum esse etiam Kannengiesserus vidit, l. c. p. 30. — 590 sq. *replentur loca vocibus abdita retro omniaque* ***his*** *circum fervunt* (Mr.) *sonituque cientur,* philol. l. c. p. 488: . . . *omnia quae fuerunt . . .* OQ. . . . *vocibus, abdita retro omnia quae circum feriunt . . .* Lm. . . . *omnia quae circum subsunt . . .* B. — 594 *saepta intra,* philol. l. c. p. 489. *saepe supra* OQ. *saepem intra* Lm. *saepem ultra* B. — 584 *quis sentimus,* Christ.

p. 10. Goeb. quaest. p. 30. — 604 *per flexa foramina* Victorian. Goeb. quaest. p. 30 *perplexa* OQ. vulgo. — 607 *umida linguai circum sudantia templa*, OQ. vulgo Mr.: *sidentia* Lm. B. — 612 *dum omnis in diditur artus* Wkm.: *dum diditur omnis in artus* OQ. editt. — 615 *stomachi umectum servare tenorem*: *umidum* OQ. non bene Lm. B. Mr. *umidulum*, nam Lucretius adiectivis deminutivis non uti solet nisi quantitatem significantibus: non vidit id quidem C. Wolffius, de Lucret. vocab. singularibus, Halae 1878 p. 32, sed declarant quae affert. *loquacula* et *simula* ibi scribit poeta, ubi amantium stultitiam ridet, IV 1143 et 1145. — *aliis alius qui sit cibus ut videamus* * *expediam*, ann. Lucret. 1873 p. 1112 ... *cibus unicus aptus* Lm. . . . *cibu' suppeditatus* B. . . . *cibu' suavis et almus* Mr. aeque vano conatu. — 621 *est ut quae serpens*, philol. XXXIII 438: *est itaque ut serpens* OQ. *est aliquae ut serpens* Lm. *dedicat ut serpens* B. *extetque ut serpens* Mr. — 646 *cognoscere quaeque* * *quippe ubi* ..., philol. XXXIII 435: excidisse puto quae ita versibus complecti ausus sum ⟨*illud ut est, quod melli' liquor dulcissimu' multo saepe aliquoi perfoedus amarusque esse videtur*⟩. Lm. versus 671—673 post 662 collocat, vitio non sublato, nam ne ibi quidem verum est rem a poeta saepe demonstratam esse. abieci igitur v. 672, qui hic est: *id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante*, factus ex v. I 429, ubi tamen pro *saepe* est *paulo*. — 654 *sapore*: rectius *liquore* scripsisset, sed ferri potest quod scripsit. — 659 *animantibus* OQ.edd.: *animalibus* Poll. de art. voc. p. 39, falso, si quidem Bkm. 666 recte *quamque* pro *quemque* scripsit, *quemque* enim nisi de hominibus dici non poterat. — || 688—703 || (706—721 Lm.) Lm.Br.Mr. recte secluserunt. — 722 *natura animalis* Lamb. Lm. B. *anima* OQ. Poll. l. c. p. 31. *animantis* Gif. Mr., quod Lucretio singulari nominis *animal* uti non soleat. sed existimo *animalis* adiectivum esse. — 723 *equi atque hominis casu* OQ.Mr. *equi casu atque hominis* Lm. B. cf. p. XVIII. — 734 sq. *leonem* * *cernere per simu-*

lacra oculos quaecunque lacessunt pro *leonum* OQ. philol. XXXIII 439, ubi dicere debebam in eius versus qui periit fine *leonum* fuisse: *leonem cernere* L.B.Mr., quasi per quaelibet simulacra leones cerni possint. *leones* Marull. vulgo, eodem vitio. — 737 *leonem et cetera* Lm.B.Mr.: *leonum cetera* OQ. *leones* vulgo. — 743 *rellicta vita iam mors . . potitast.* Is. Voss. B.Mr. *reddita vita* OQ. *reddita pro vita* Lm. — || 750—758 ||. 759—798. 799—803. quae ratio inter hos duos locos, qui sunt 750—758 et 759—798 intercederet, primus perspexit Christ. l. c. p. 23; Susem. philol. XXXIII 439 sqq. rem paene absolvit. prius Lucretius scripsit 750—758 et, quod addo, 799—803 (818—821. 826 Lm.), deinde maluit eum locum, qui est de quicquid quoque loco cogitandi facilitate, cum eo, qui est de simulacrorum in somniis qui videtur motu, coniungere: itaque prior locus secludendus erat. novae deinde rei expositioni eandem rationem subiectam voluit, quae priori subiecta est. repetiit versum 774 (756 Brg.) versu 799 (781 Brg.), duos qui sequuntur reliquit, alio tempore ut adscriberet. utrum deinde ipse an alius quis versus 771 sq. ex voce *quippe* facto *ubi* huc transcripserit, non dixerim. lineolas ante lacunae signum positas volui. de re bis tractata cf. p. XVIII sq. — iam ad singula venio. 756 et 781 *rerum*, in quo offenderunt Wkm. et Susem., pronominis instar est, ut *eorum* scribi opus non sit. — 765 *si mare, si terram cordist* OQ.Lm. vid. *occurrere*: corruperunt locum facillimum ad intellegendum B. et Mr., ille *terra est in corde . .*, hic *terrast cordi* scribendo. — 773 *et repetunt ollis* (hoc Creechius) *gestum pede convenienti* i. e. repetunt motum pede bracchiis conveniente, vel planius etiam, ita repetunt ut pedis motus bracchiorum motui conveniat. *repetunt oculis* OQ.Mr. inepte. *referunt oculis* Lm.B. non melius. — 776 *tempore in uno, cum* (*com*) *sentimus* (*consentimus* OQ.), *id est cum vox emittitur una*, cf. philol. XXV 74, Susem. in philol. XXXII 440 not. 6. Brg. Ep. Lehre v. d. Seele p. 18: 782 (764 Brg.) *imago*? 795 (776 Brg.) *quod sentimus, id est, cum . . .* acute,

sed falso Lm. [795] B. *cum sentimus id, et* male Mr. — 782 *prima* .... *altera,* in quo offendit Susem., est *imago,* quamquam *simulacra* praecedit. locus eis adnumerandus est, de quibus p. XX dixi. — 784 *nisi quae* (*que* OQ.) *contendit* Mr. vid. *cernere: se* Lm.B. — 786 *nisi se ad quae: nisi quae ex se* Lm.B. *nisi queis sese* Christ. p. 23 probante Pollio l. c. — 804—838 secludit Lm. recte, nam cum huius libri argumento nullo vinculo continentur. — 804 sq. *avessis effugere* Mr. felici audacia: *inesse* OQ. *avemus te effugere* B. *rebu' necesset* Lm. — 817 *nec fuit ante videre oculorum lumina nata* OQ. Mr.: *natum* Lm. B. — vv. 858—876 (869—887 Brg.) Lachmannus iniuria seclusit, vidit enim primus Susemihlius non minus simulacrorum impulsu fieri ut cibum caperemus, 869—887 quam ut passus proferremus, 839—868. de utraque re dixi in eo libello qui inscribitur Ep. Lehre v. d. Seele p. 21. iam vero cum Lucretius in eo loco qui est de passus proferendo, qui fiat ut possimus addat, in eo qui est de cibo capiendo non addat, — hoc unum docet, unde sitis et fames oriantur, — illum locum prius fuisse scriptum puto, hunc ei inchoatum subiectum esse. ergo sic collocavi: 877—906. 858—876. — 858 *his rebus* ... *duabus* Bkm. *hic* OQ. edd. — 859 *aeque id ut ac navis* B. *corporis ut ac* OQ. † *corporis ut ac* Mr. *corporis ut navis* Muret. Lm. — 867 *multaque* ... *pondere magno* cf. I 236 V 521 all. OQ. Mr.: *pondera magna* Lm. B. — 862 *quae* deest in OQ. *quia sunt* Lm. — 864. 863 Lm. B.: 863. 864... *anhelant, his igitur* Mr., sed vide ann. Lucret. 1873 p. 1111. — 914 sq. *aeriis auris* .. *atque eius* OQ. Mr. cf. p. XX. *ab ibus* Lm. B. — 933 *poplitesque † cubanti* OQ. vulgo: nunc desperavi de loco, quem olim emendare conatus sum, cf. philol. XXXII 444 sq. — 942 *intus* OQ. edd. * cf. l. c.: *actus* Lm. B. *in test* Mr. — 949 *degere duellum* Bergk. ann. philol. t. LXVII p. 317 cf. l. II 661. — 978 *donec* ... *redeunt* Poll. ann. philol. XCV p. 39. — 988 sq. *magnis qui motibus edunt magna* Wkm. *quae motibus* Marull. Mr. *montibus* OQ. *mentibus* mire Lm. *mor-*

tibus B., absurde. — 991 *tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem* i. e. in somno: *iugulentur ibidem* absurde editores. — 998 sq. *ut qui praecipitent ad terram, corpore toto externantur*: *externantur* Lm. egregie. Mr. *exterruntur* OQ. *experguntur* B. miro errore; magis tamen mirum est etiam Lachmannum et Munronem scripsisse *ut qui praecipitent . . . corpore toto,* quasi quis parte corporis praecipitari possit. — 1003 *pusi* Bergk. l. c. *puri* OQ. edd.: non de pueris agi crediderunt Lachmanno B. et Mr. — 1009 *e corpore quoque* OQ. M. hoc est: 'von dem betreffenden', ex eius corpore, quam quis forte amat. — 1036. 1039. 1040 Lm. cf. philol. XXXIII 445. — 1016 (Lm. 1037) *in* cf. ibid. Mr. *e* Lm. B. 1049—1096 cf. p. XXVIII. || 1054—1077 ||. 1086 —1088 ||. philol. XXXIII 445 sq. — 1065 *cuius proquam plurima habemus,* cf. III 199 sq., ubi tamen non *tam* cum comparativo, sed *ita* .. *fruuntur* illi *proquam* cum superlativo respondet: *cuius quam plurima* OQ. *cuius quo mage* Lm. B. *cuius quom* . . . . *tum* Mr. — 1072 *quae vanos spes raptat* ann. Lucret. 1873 1121: *quae vento spes raptat* OQ. *quae mentem spes raptat* Lm. B. *vento spes raptast* Mr. — 1076 *in medioque siti torretur flumine potans* philol. XXXIII 447. *sitit torrenti* OQ. edd. cf. ad III 914. — 1124. 1123 Wkm. servitium officiorum neneglectus infamia magis inter se cognata sunt, quam cum eis, quae 1125 sqq. de luxuria dicuntur. — 1106 *Alidensia* i. e. *Elidensia,* prima syllaba propter metri necessitatem producta OQ. Jessen. quaest. Lucret. p. 5. Bernays. ges. Aufs. II 365. coniecturas virorum doctorum afferri iam opus non est. — 1107 *ludi* corr. O. Mr. *ludi* OQ. *lychni* Lm. B. — 1128 *quam tu petis*: *quam ppetis* O. *precis* Q. *si quam petis* Lm. (*siquam* —) Mr. — 1144 *tumida* B. Mr.: *iamina* OQ. *gemina* perverse Lamb. vulgo. *Lamia* non melius Lm. — 1156 *iam admissum* (*ammissum*) Lamb. *venientem missum* OQ. *missu* Lm. *iussu* B. — 1175 sq. *si non ipsa quoque illarum subat ardet abundans natura . . . retractat. quod illarum* OQ. . . *ipsa, quod illorum subat,* Lm.B. sed mares non *subant,* v. lex. *quod*

illorum subat ardet .. *retractat* Mr., *illorum* ad *armenta* referens: sed feminino opus est, ut in sexuum oppositione. asyndeton esse *subat ardet* Wkm. perspexit. — 1185 sq. *commiscendo quom semine* .. *virilem femina vim vicit*, ego, philol. XXXIII 448. item Bruno, progr. Harbg. 1872. *virili* OQ. edd. — 1200 * 1201 *minus* Wkm. *magis* OQ. edd. cf. philol. XXXIII 448. — 1235 *refert, ut* ..., *crassane* Mr. *crassaque* OQ. vulgo. Lm. B. — 1259 *insuescat te secum degere vitam.* B. Mr.: *nos* Lm.

V 28 * 31. 29. 30 *Thracis* Mr. *Thracia* OQ. *Thracam* Lm.B. Kanneng. diss. p. 31. v. 36. 26. 27: fortasse recte. — 33 *pelagique severa* OQ. debui scribere, nam VI 660 *pelage* sunt plura maria: *pelage* Lamb. Lm.B.Mr. *sonora* Luc. Müll., Stati versu allato, quo nihil probatur. *pelagi severa* sunt 'die ernsten Meeresweiten'. — 45 sq. *cuppedinis acris* ... *curae* Bergk. ind. lect. aest. Hal. 1865. *acres* OQ.edd. — 110—224. cf. Lachm. comment ad V 335. cur hos versus non seclusissem supra docui p. XXIX. — 122 sq. *quae* ... *distant inque deum numero quae sint indigna videntur* Christ. p. 23. Bruno l. c. Bkm. *distant* .. *videri* OQ. vulgo. — versus [128—137] = III 181—790 ineptissime versibus a poeta ipso hic repetitis praemissi sunt ab interpolatore, nam illud *in eodem homine* ... *manere* hic, ubi demonstratur mundum animatum esse non posse, absurdum est. retinent tamen Lm.B.Mr. offendit vero in eis primus Goebelius, obs. Lucret. p. 26, sed ita, ut quattuor priores versus totos retineret, quinti priorem partem, *sic animi natura nequit*, eisque verbis subiceret *sine forma animali* ex *formamque animalem* v. 131 effectum, pergeretque *putribus in glebis* etc.: quam corrigendi licentiam nemo probavit. v. 133 est *animam durare posse* 'dass eine seele bestehen könne'. — 144 *tenues pro* (*de* OQ.) *corpore eorum* Lamb. *tenuest si corpu' deorum* Lm.B. — Mr. olim, in ed. minore *tenues de corpore eorum*, quod non capio, post, in maiore *ceu corpora eorum*, sed *ceu* non idem valet quod 'non minus quam'. — 175, 176. 171 Lamb. Mr. cuius transpositionis

ratio patet. — 182 *notities divis hominum unde est: hominum divis unde est* OQ. *hominum dis unde est* Lm.B. — 201 *avide* B.: *avidam* OQ. *aliquam* Lm. *avidei* Mr. — 209 || * 210—212 || v. annal. Lucret. 1873 p. 1121. — 233 *quis sua tutentur* Christ. p. 10. prob. Poll.: *qui* OQ. edd. — 247—260. 273—280. 281—305. 261—272. primus Bockemüllerus 261 sqq., locum a verbis *quod superest* incipientem, extremo eorum, quae de elementis docentur, loco posuit. versui 260 versus 273 sqq. primus subiecit Kannengiesserus. — 284 *fuligine*, Bentl., quod non minus verborum collocatione commendatur quam re: nam taeda plurimum fuliginis spargens ardet: *caligine* OQ.edd. — 278 *obortis ignibus* Bruno l. c. pro *ab omnibus ignibus*. — 302 (312 Lm.) acutissimorum hominum huius versus emendandi conatibus, quorum maiorem partem invenies apud Poll. in ann. eius Lucret., nil effectum est, nisi ut eum corrigi non posse appareat. — 238 sq. *videmur inter nos, nisi quod*; ita recte ante Lachmannum, qui primus *videmur, inter nos nisi quod . . . aegrescimus* scribens locum pervertit; nam *inter nos videmur* . . . est 'wir sehen einander als sterbliche — —', *inter nos aegrescimus* nihil est. — 339 *morbis . . . isdem* Pius. Mr.: *idem* OQ.Lm.B. — 349 *quia nulla loci fit copia circum* Lm.B.Mr. *sit* OQ. vulgo. cf. ad III 811. — 352 *dissiliat* summarum summa Bentl. Bkm.: *dissiliant* OQ. Lm.B.Mr. — *per ictus* Bruno l. c. *pericli* OQ.edd. — 375 *patrantur* OQ.edd. videtur verbum medium esse, quod vulgo inepte deponens vocant, cf. Poll. ad h. l.: *patrarunt* Goeb. observ. p. 57. — 386 *superavit et ardens multa perussit* scripsi ut simplicissimum: *ambens* OQ. *ruperat et lambens* (ita iam corr. quadrati) Lm.B.Mr. — 398 *ubi materiai . . . sunt corpora plura coorta* * . . non potest poeta non adiecisse ignea fuisse ea rerum corpora. — 399 sq. *inde cadunt vires . . — aut pereunt res* — OQ. Mr. Goeb. observ. p. 40, recte. — 408 Lm. *coorta, et pereunt . . . auris. inde cadunt* — — —. — 419 sq. *tandem conveniant ea quae . . . magnarum rerum fiunt exor-*

dia saepe OQ.: Lm. *semper*, quod est II 1058, perperam, cf. p. XI sq. — 430. 431. 432 hoc ordine hi versus (sunt 443 sqq. Lm.) in libris extant, sed vereor ne primus eorum eis duobus qui sequuntur postponendus fuerit, ut scriberetur *quod non omnia . . . poterant . . . manere nec motus . . . dare convenientis propter dissimiles formas* etc. — 436 sq. *secernere caelum, et sorsum* (*secernere*) *mare, uti . . . pateret* Bkm.: . . . *mare uti* . . . Lm.B.Mr. soloecismum in carmen inferentes, qui excusationem habeat nullam. — 450 sqq. . . . *videmus . . aurea cum . . rubent . . . lumina solis * exhalantque lacus nebulam fluviique . . . ., ipsaque ut . . tellus fumare videtur*: librorum fidem secutus sum, nisi quod aliquid deesse indicavi: qua lacuna non animadversa Munro poetam dicentem facit nos mane aethera, qui scilicet videri non potest, se tollentem videre: *videntur . . . exalare* Lm.B., quod nimis longe a libris recedit. — 462 et 466 *interutrasque* OQ.Mr. cf. ad II 518. — 475 sq. *extrema ad limina in artum . . ut . . propulsa coiret* Mr. . . . *partem* OQ. *extrema a limini' parte* Lm.B — 493 *sinit haec* (OQ.) . . . *verti* Mr., *haec δεικτικῶς: hic* i. e. aether, ut supervacaneum sit pronomen, Lm. B.: an adverbium esse voluerunt? — 534—563 ante 509 Bkm., necessaria transpositione, v. ann. Lucret. 1874 p. 169. — 503 *vivit* OQ. edd. *crevit* L., sed v. 464. — 510 . . . *quid quaeque queat res.* nam quid quaeque queant per foedera naturae extat sancitum I 580 sq. 'es kommt auf das specifische vermögen an': *quaeat res*, quod idem est, OQ. *aveat* L. B. alii alia non meliora, quae videas, si tanti est, apud Pollium. — 514 (*tellus*) . . . *mundi certa . . . pars, ut nobis membra, videtur* i. e. videmus eam certam partem esse: *membra videntur* OQ. edd., ubi verbum nullo pondere esset adiectum. — 525 *vis animae, quae membra gubernat*, recte OQ. v. 522: tollere corpus non potest, nisi quod per totum dissitum est: *animi* Lm. re non perspecta. cf. III 143 sqq. item 528 *animae* scribi oportuit, non *animi*, quod in libris est. 509—533 Lm. post 534—563 positi a Bockemüllero suo loco positi sunt, quos alieno sane loco

collocatos Lm. B. Mr. secluserunt. — 532 sqq. locum transponendo et corrigendo corrupit Lm. (B.), v. 514 pro *eodem deorsum* scribens, v. 514 post 516 collocans et v. 515 *aut* in *hinc* mutans. restituit Lucreti verba Goebelius, obs. 41 et post eum Munro. — 541 *caeli* ***summania templa*** i. c. nocturna, Bergk. ann. philol. t. LXXXIII 506 Mr.: *immania* Creech. Lm. B. — 549 sq. *sive ipsi* (*ignes* i. e. *stellae*) *serpere possunt*: *quo*... *cibus*... *invitat euntis* OQ. edd.: *aventis* temere Lm. B. — 551 *siet* ***hic*** *quoque causa* B. *sit et haec quoque*... OQ. *siet haec*... Lm. *sit in hoc*... Mr. — 554 ***minimo*** Bkm., v. versum 562 et qui sequuntur. *maior solis rota nec minor* ***ardens***, de verbor. collocatione v. VI 30 sq. all. — *ardor* OQ. edd. a sententia utique alienum est. *orbis* Poll. in ann. eius Lucret., sed mire substantivum geminasset, nihil inde neque ad sententiam neque ad orationis ornatum lucratus, cum nihil dicere vellet nisi hoc, solem nec maiorem nec minorem esse quam videretur. — 575 *quoscunque in terris cernimus* ***ignes*** recte Marullus: *cernimu'*, *flammae* male Lm. et B.: caelestes enim ignes idem pati dicuntur quod terrestres. — 577 *videntur ignes* Q.: *videtur* O. Lm. B., item Mr., sed dubitans. — 602 *et* ***certa*** Christ. p. 30. Mr. *recta* OQ. *rellata* Lm. *reclusa* B. — 644 ***natura*** vulgo. *matura* OQ. *Matuta* Lm. B. — 675 *distinet aequato* (*caelum* OQ.) *caeli discrimine metas* (OQ.) Goeb. observ. p. 42: *caelum*... *metans* Lm.: reliqua correxit versibus sic collocatis et emendatis: 691 *propter signiferi posituram totius orbis* 693 *obliqui* (*obliquo* OQ.), *terras* — *lustrans* 692... *in quo*... *serpens*. Mr. nihil mutat in his vv. — 684 *quia crassior est certis in partibus* ***anni*** *; quaeritur enim cur certis in partibus anni dies longiores, in certis breviores sint. *aera* crassiorem esse dici apparet neque dubito quin vox *aer* eum versum qui excidit clauserit. — 692 * Mr. — 708 *ut si forte* OQ. Madv. emend. Liv. p. 123. Mr.: *ut sit forte* J. Dousa fil. Lm. 'sine ulla causa et cum orationis et sententiae detrimento' Madv. — 725 sq. ... *et Veneris*

(OQ. Mr.) *praenuntius ante pennatus graditur, Zephyri* (OQ. Mr.) *vestigia propter* etc.: *veris* (Bentl.) *praenuntius* ... *graditur Zephyrus* Pontan. Marull. Lm. B. — 735 sq. ... *rigorem didit: hiems* (*hiemps*) ... Bergk. ann. philol. LXVII 325 ... *redit* OQ. *rigorem reddit*: Flor. 31. Mr. *prodit hiemps, sequitur* ... *algor* Lm.: *algi* OQ. ... *algu* Bergk. Mr. — 756 *fulget* OQ. Mr. *fulgit* Lm. B. — 778 *inde loci animalia saecla creavit* cf. VI 755 *natura loci opus efficit* et supra p. XVIII sq. *mortalia saecla* OQ. sed mortalia saecla sunt homines, et hominum ortus infra demum narratur, et eorum quae hic dicit poeta saeclorum *principio* volucres ortae dicuntur. sensit difficultatem Lachmannus, sed nihil profecit, cum versum 792 *tum tibi terra dedit passim* (*primum* OQ.) *mortalia saecla* scribens corrupit. — 796 sq. *aetas infantum* B.: *aestas* OQ. *aestus* Lm. Mr. — 823 *quod tulit ut* (*potuit* OQ.) *nequeat* Bentl. egregie, *possit quod non tulit ante* OQ.: *quod pote uti* ... Lm., quasi hoc *pote* pro perfecto esse possit. alia cf. ap. Poll. ann. Lucret. *quod potuit, nequit, ut possit,* quod haud scio an latinum non sit, Mr. — 826 *androgynum, interutra(s)que nec utrum, utrimque remotum,* ex eo quod erat *androgynem, inter utrasque* (*inter utraque*) *nec utrumque utrumque remotum* Lachmannus effecit, pulcherrima emendatione, nisi quod *interutrasque* mutavit, cf. ad l. VI 518. — 838 sq. ... *genitalia* ... *per artus semina qua possint membris manare remissa* Lm. B.: *qua* OQ. impressum volui, non *quae* quod Wakefieldus scripsit. pabula enim esse debent, ut concrescant semina membris, cf. IV 1236 sqq., deinde opus est foraminibus, quibus ex corpore remitti possint. absurdum enim est illud *membris manare remissis* codicum, quod Mr. probavit. ‖ 841—864 ‖ Bkm. nam versuum 824—841 et 865—911 sententiae inter se oppositae sunt: portenta creavit natura: centauros non creavit. — 867 sq. *potestas hinc illinc partis ut non par esse potissit*: ... *par vis ut sit pars esse* O. ... *par vis ut non sat pars* Q. *partis ut si par* ... Lm. *parilis ut non super-*

esse potissit B. ingeniose. *hinc illinc visque ut non sat par* . . . Mr. alia vide ap. Pollium de art. voc. p. 35 sq., qui ipse proxime ad verum accedere putat hoc: *hinc illinc parti ut par si pars esse potissit.* — 910 *sed res quaeque* Mr.: *sed si quaeque* OQ. *vis* Lm.B. — 933 sq. *decursus aquai largu' citat* . . . *saecla ferarum.* Ritschel. v. Poll. l. c.: *claricitati a te* OQ. *clarigitat* Lm. B., sed vide Mr. not. II. *claru' citat* Forbiger Mr. — 935 *nota vagi* (Lm. vagis OQ.) *silvestria templa petebant* scripsi, probante Giussano. nam et *vagi tenebant* absurdum est et quod quis quasi domi habeat, ut semper videat, id inepte dicatur scire. — 965. 975. 968. 969 *sūbus* OQ. cf. L. Müller. de re metr. p. 350. — 970 (958 Brg.) *nuda dabant* (pro *nudabant* OQ.) cum Lambino omnes: haec omnia recte Munro, nisi quod *subu' sic* scribit: Lachmannus locum pervertit, cum versus sic collocat: 967. 968. 969 *saetigerisque pares subus* . . . 975. 969 . . . *silvestria membra.* cui praeter Bernaysium nemo assensus est. — 977 *ut fieri possent mirarier* Madv. advers. crit. II p. 28. *fieri posset mirarier* OQ. Lm. B. Mr., quod Madvicus meram barbariem esse dicit. — 972 *validique leonis* OQ. i. e. et alias validi leonis adventu. *que* Mr., sed re non perspecta. *validive* Lm. B. — 976 *lamentis* OQ aptissime: *labentis* Lm. B., quod nisi de sene vix dici possit. — 981 *et quos*—: *at* OQ., quod per se cum recte se habeat, eam tamen ob rem ferri nequit, quod ab eadem vocula v. 986 ea incipiunt, quae antiquae rei conditioni opponuntur. — 984 *privarunt* Saupp. de cod. Victor. p. 16. Poll. l. c. — *privarant* OQ. edd. — versum 993 si Lucretius scripsit, hora non fausta scripsit. — 997 *nunc dant aliis sollertius* scripsi cum Bernaysio, quod *aliis* simplicissimum esse videbatur: *nudant sollertius* OQ. *nunc se nudant* Lm., a sententia toto caelo aberrans. *nurui nunc dant* Mr. — 999 *mulier* . . . *concessit in unum* * *cognita sunt* Mr. *conubium* Lm. *coniugium* B. cf. p. XXVII. — 1007 *nec laedere nec violari* respondet illi Epicuri quod est ap. Diog. Laert. et. X par. 150 *μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι.* — 1035 sq. *quid vellet facere*

ut sciret animoque videret OQ. Mr. *scirent* ... *viderent* Lm. B., non ignari illi quidem, sed tamen immemores, quae Epicuro in omnibus hominum consiliis praenotionum — *προλήψεις* vocat — essent partes. cf. quae scripsi in libello quo Epicuri de anima doctrinam explico, p. 19. vide etiam X sq. — 1044 sq. *si* ... *notavit*: *notaret*, contra constantem bonorum scriptorum usum, OQ. Lm. B. Mr. — 1050 sq. *magna Molossum mollia ricta fremunt* OQ. vulgo ante Lachmannum, qui levissima ratione allata *magna* in *immane* corrupit. — 1056 *veros imitantur* ... *haustus* Tan. Faber. *teneros imitantur* non recte OQ. Mr. *teneros minitantur* Lm. B. — 1063 *fremitum patulis ibi naribus edit ad arma*: *sub* OQ. *ubi* Lm., illud *ad arma* de venere dici non recte negans, B. — 1077 *de victu certant praedaque* (i. e. et de praeda) *repugnant* O. corr. vulgo ante Lachmannum: *praedataque* OQ. *praedaeque* male Lm. B. Mr., quasi pisces ab avibus marinis capti eis repugnare soleant et, ut id fieri posse concedam, mergi pisces rostro tenentes omnino voces mittere possint. 1078—1091 (1091—1104 Lm.) recte Lachmannus seclusit, 1092—1147 non recte, inde a versu 1092 enim ea referuntur, quae sine linguae usu esse non poterant. Kanneng. diss. p. 34 v. 1091—1104 ante 1136 collocari vult, quod probavi in ann. Lucret. 1879 p. 206, sed versus 1123 sqq. vinculo quodam cum eis quae 1107—1115 scripsit poeta contineri videntur. — 1093 *hi monstrabant rebu' benigni* Lm. B. Mr.: *rebus et igni* OQ. *ab igni* Goeb. quaest. p. 26, omnia dissimilia afferens. — 1099 *viresque vigebant* OQ. restituit Vahlen. ind. lect. Berol. 1880/81: 'sie galten', 'bedeuteten etwas' viresque *vigorque* B. *vigentes* T. Faber. M. — 1131 sq. ante 1127 M. melius quam Lm., qui 1131 sqq. post 1135 collocat. — 1147 *et celata diu in medium peccata dedisse* Marull. v. ad IV 723 | *mala in medium et* Lm. M., sed *mala* non ad rem. — 1176 *sol et luna*: *nox et luna* OQ. M. *lux* .. Lm. B. — 1177 *alma dies* Bkm.: *luna* dies OQ.; edd. fortasse recte, cf. ad II 159 sq. *noctis signa severae*: *severa* OQ. Mr. *serena*

Cand. Lamb. Lachm. B. — 1179 *nubila ros imbres* Lamb.: *sol* OQ. edd., sed solis mentio hic inepta erat. — 1194 sq. *in pectore cura — illa quoque .. caput erigere infit*: Ald. al. vulgo. *in pectora* OQ. Lm. B. Mr., quod quid sit me non capere fateor. dicit poeta hoc, curam, quae ante aliis malis (doloribus vel curis) in pectore oppressa iacuerit, caput erigere. — 1201 *solliciti motus* Bentl. 'eximie et vere' Lachmannus ait. dubitanter tamen scripsi pro eo quod exhibent OQ., *et taciti*, nam tacitus est ingens ille perpetuus atomorum in moenia mundi impetus. — 1214 *induperatorem classi super aequora verrit ..*: *classis* OQ. edd. — 1217 Lm. solus seclusit. — 1230 *ingenti silvas ardore*: *ingentis* OQ. edd., sed non silvarum verum incendii magnitudo ad rem facit. — 1231 *caeli fulmine misso* O. correct. Q. Mr.: *caelo* O. Lm. B. — 1253 *ut sibi darent ... ut possent* Lm. B. M. *parent*: quid Lucretius scripserit parum constat. — 1266 *repletum*: *repertum* OQ. edd., quod de eo quod iam in dies magis adpetitur vereor ut recte dicatur. — 1302 (1313 Lm.) lineolas a Lm. et B. positas removit M. v. ann. Lucret. et 1873 p. 1109. — || 1315 || ibid. — 1327 *fera fata suis cum multa dedissent* Lm. B.: *fata* Q., littera c erasa: *facta* O. vulg. Mr. barbare. — 1328 *si fuit ut facerent* dubitantis est. corrumpit Lm. sententiam cum *sic* scribit. idem vero rectissime versu 1343 ante versum 1342 collocato reliqua emendavit. Mr. hos quoque versus damnat, scilicet non attendens ad sermonem qui aureae litterarum aetatis est et sine dubio Lucretianus. — 1331—1333 videtur poeta quondam ipse de stulto magistri invento dubitans hos versus adiecisse, cf. 546 sqq.: interrumpunt vero, quae continuari debebant. tollit Lm., item B. et Mr. — 1347 *durarunt* Bkm.: *durarent*: Giussanus alterius formae enuntiati putat relliquias esse, sic puto ut scribatur ||*1347||. — 1366 (1379 Lm.) —1420 (1435 Lm.) secludit Lachmannus, quod ea quae subiecta sint a versu 1421 ad sationem et agriculturam spectent, de quibus ante egerit poeta; sed ita se rem habere ne verbo quidem indicatum videmus. Munro Lachmanno non assentitur. —

1371 sqq. *dulcisque querellas — repertas* Bkm.: *reperta* (*tibia*) OQ. tibia mire sane diceretur *per nemora ac silvas saltusque reperta* esse. — 1376 *nam tum sunt carminea cordi* Lm. B. *omnia* OQ. *tum haec sunt omnia* Lamb. Mr. — 1393 sq. *tuentur* * et *numerum* Purm. progr. Lubanens. 1858 p. 15, cf. ann. Lucret. 1873 p. 1121. — *servare genus* OQ. Christ. p. 11. *sonis* Lm. B. *recens* Mr. inepte cf. ibid. — 1421 *magnum versatile templum* OQ. edd.: Lachm. infeliciter *versatili'*, probante Bern. — 1427 *mare velivolis florebat navibus* ...: *propter odores* OQ. *puppibus et res* Lm., sed naves puppes dicere non est Lucretianae simcitatis. *navibus* scripsi; quid praeterea perierit sciri nequit. — 1441 sq. *cordi' videbant artibus* egregie Pollius. *corde videbant* OQ. *conveniebat* Lm. *clarescere et ordine debet artibus* 'in due order in the different arts', qui ordo cuius modi esset vellem nos docuisset.

VI 15 sq. *vexare sine ulla pausa atque infestis cogi* (*cogei*) *saevire querellis* Mr. *vexare querellis pausa . . . coget saevire querellis* OQ. *querellis passimque . . . cogei . . periclis* Lm. *vexare timore passimque . . cogi . . querellis* B. quid scripserit poeta incertum est. — 30 sq. *quod fieret* (*fuerit* OQ.) *naturali varieque volaret seu casu seu vi* OQ.Mr. *causa* Lm.B. cf. V 613 sq. VI 111 sq. verba sunt Lucretianissima, ut ita dicam, ut satis mirari non possim Pollium, philol. XXV 281, ad interpolationis coniecturam confugisse. — 45 . . *fiunt fierique necessest* OQ.edd. *necessest* *: male *fiunt, fateare necessest* Lm. *fiunt possuntque necessest* B. excidit versus *quo pacto fiant* (sive *qua fiant ratione*) *et qua vi quaeque gerantur* = I 123. — 46 *dissolui* cf. IV 483 *dissolvere causam*: Goeb. observ. p. 18 et Munro sine causa *ressolui* scripserunt. — 47 || — *insignem . . currum* * || * 48 *ventorum existat* (*exirtat, ut* omissum OQ.) *placentur ut omnia rursum* * 49 *quae . . . furore* (L. pro *favore*) * *cetera . . .*: hic Lachmannus verum videre poterat, nisi vir omnium prudentissimus stultissimo Aurati invento *ventosum* pro *ventorum* scribentis se a via deduci passus esset. scripsit: *quoniam semel*

iustitui . . . *currum ventosum*; navem significari vult ventis agitatam, quod ut a Lucretiani sermonis simplicitate longissime remotum ita etiam per se paene absurdum est. cetera existimavit ita scripta certe Lucretio digna esse . . *et certant plangentia flamina rursum: quae fuerint, sine, placato conversa furore.* et hoc *furore* quidem recte: in ceteris nihil sani est. Bern. a lusu ingenii abstinens duas cognovit lacunas, post *currum* et post *rursum* sitas. in v. 48 aut *ut* aut † ponere debebat. Munro denique usque ad *ventorum* recte, cetera absurde sic: *ex ira ut placentur, ut omina*(!) *rursum quae fuerint sint placato conversa furore.* idem ne id quidem vidit, *cetera* non habere quo referretur. — Lucretius in prooemio l. VI aurigae in curriculo coronam petenti se comparat versibus 90 sqq. eiusdem sive comparationis sive similitudinis hoc loco habemus initium, versum 47. novum deinde alterius partis prooemii scripsit initium, iterum ex illis quattuor vel potius quinque versibus 43—46 exorsus. quod initium lacerum ad nos pervenit. — [56 sq.] = 90 sq. Bentleius. — 64 *ratione* Goeb. philol. XV 405. *rationi* OQ., quos hic Lm. B. Mr. nimis religiose sequuntur. — 81 *est ratio caeli nubisque ponenda* e. i. *reddenda* v. lex. *nubisque* dum quid melius inveniatur: *caelisque tenenda* OQ. . . . *fulgendi visque tonandi* Lm.B. *ratio caeli speciesque tenenda* Mr., a *naturae specie*, I 142, non intellecta profectus, neque quid sit *rationem tenere* curans. — 83 *qui fiant* Bkm., id enim ante omnia agitur: *quid faciant* OQ. edd. — 85—89 Lm. B. secludunt, quod versibus 90, 91 sequentibus orationis ordinem perturbent: quod fieri nego. modo recte accipias enuntiatum relativum, ita videlicet ut vertas 'diese vorgänge verstehen die leute nicht'. — *et lapides et ligna* Ver. Venet. Avant. Purm. ann. philol. 1877 p. 28 Mr.: *ac iigna* O. *ac igna* Q. *tigna* corr. Q. Marull. Lm.B. ad rem male, quid enim hic lignorum formam curamus? et allitteratione sublata. — ‖ 100—107 ‖ Kanneng. diss. nam de nubium natura poeta vv. 444 sqq. agit. — 103 *aut* Flor. 31 Mr. *avi* OQ. *ab*

Lm.(B.) ab levissima offensione profectus. — 112 *chartasque* OQ. Mr. cf. ad V 972: *chartasve* Lm.B. — 126 *convaluit* Bkm.: *comminuit* O., a correctore *commovit*. *comunuit* Q.: *comminuit* Lm. B. Mr., quasi hoc idem esse possit quod *perscidit*. — 126 *scissa* B. Mr. *missa* OQ. *fissa* Lm. — 129 *saepe ita det torvum sonitum*: . . . *dat parvum* OQ. *dat torvum* Mr., sed indicativus ferri nequit. *saepe det haut parvum* Lm. *noenu' ita det parvum* B. nimis a librorum fide recedens. — 143 sqq. *fit* (OQ.) *quoque* . . . *continuo ut* (Lamb.) *trucidet* Marulli Mr. (*trucidat* OQ.). *id quoque* . . . *trucidat* Lm. B. — 156 *in artum concreti* OQ.: *in arto*. Lm. B. . . . *confercit, franguntur*, in *artum*, Mr. quasi aut veteres ita virgulas ponere soliti fuerint aut sine eis verba intellegi potuerint. — 177 *liquescit* edd. B. Mr.: *quiescit* OQ. *calescit* Lm. quasi non illud *vero etiam* maius aliquid dici declaret. — 185 *ne* OQ. Mr. cf. II 167. *nec* Lm. B. — *inferne* OQ. edd.: *inferna* B. quomodo Lm. locum perverterit vide p. XIX. 207 *quippe etenim* (*quippe enim* OQ.), nam re vera causa causae dicitur: *quin etiam* Lm.B.Mr. — 211 *fulgere* OQ.B.Mr.: *fulgore* Lm. non apte; qui eadem licentia 212 et 216 *fulgit* non *fulget* (OQ.) scribit, intra sex versus ter optimorum codicum auctoritate spreta. cf. p. XXV. — 218 *ictu eius inusta vaporis signa* B. *ictu et inusta* OQ. *ictu loca inustà, vaporis signa* Lm. — 226 *transit*.. *fulmen per septa domorum clamor ut ac voces, transit per saxa* . . OQ.Mr.: . . . *fulmen* [ ] *per saxa* etc. Lm. item B. — 240 *monimenta virum demoliri* (*commoliri* OQ) *atque † ciere: lamenta virum* etc. Lm.B. *monimenta v. demoliri atque cremare* Mr., quasi lapides igni consumi possint. alia non magis veri similia vide ap. Poll. l. c. — [253 sq.] = IV 172 sq. Bkm. Neumann. de interpoll. p. 69. — 264 *extructus foret aether* Bkm. *extructis* OQ.edd. — 282. *obruere ut videantur* . . *caeli templa* Goeb. quaest. p. 26. cf. III 772. *opprimere* OQ. Vahlen l. c. p. 12. quod olim perperam probavi; nam non patet quid futurum sit ut opprimatur caelo. *exprimere* Lm. sententia non perspecta. melius

occidere B. *opprimere ut videatur* Mr. absurde. — 288 *revocare* ⁎: *revocare* OQ., quod non recte probat Vahlen l. c. *revocari* Lm.B.Mr. ergo aether, non terra; sed qui potest aether ad diluviem revocari? — 292 *in calidam* . . *nubem* B.Mr.: *in valida* . . OQ. *in gravidam* . . Bentl. Lm. — 298 *dum venit* OQ. edd. Mr. recte: *cum venit* Lm.B. — 319 ‖ 320 *at celeri* OQ. . . . *lapsu* ‖ alterum certe utrum versum eicere voluit Lucretius cf. p. XXVII. 319 . . *ictus*, 320 *et celeri* edd. inde ab Marullo. — 346 *perfringit* Marull. Mr.: *perfigit* O. corr. *e perfregit. perfigit* Lm.B. — *ipsis corporibus rerum: ipsa* OQ.edd. — 358 *interutrasque* v. ad II 518: *interutraque* Lm.B. — 363 *nubi* Lm.B.Mr.: *nobis* OQ. — 367. 365. 368 sq. Bkm. nam non frigore et aestu, sed ignibus et ventis opus est ad fabricanda fulmina. — 364 sq. *prima caloris* . . *pars et postrema rigoris tempus id est vernum* Lamb. Mr.: *pars est* . . *rigoris* . . OQ. . . *pars est rigoris, tempus ut est* Lm. *si est* . . *id est* B. — 365 sq. *quare pugnare necessest dissimiles inter se res* Lm. *quo res* . . *inter sese* B. *dissimilis res inter se* Mr. — 379 *quidve monere queat* . . Bkm.: *nocere* OQ.edd. — [383—385] = 85—87, Neumann. de interpoll. p. 17, Gneiss. de versib. in L. carm. repetitis p. 79, qui ante 382 versum excidisse putat. — 392 *quo quoiquest* Mr.: *quo inquest* OQ. *quo cuiquest* Lm.B. — 399 *caveamus* OQ.edd. *paveamus* Bkm. sed eadem, quae in *caveamus*, in *ut vitare queamus* offensio est. poeta parum attendit. quo enim fugere possimus? — 446 sq. *modis* . . *indupedita exiguis* OQ.edd. Bkm. *moris exiguis* Lm.B., scilicet ut saxa et ferrum cf. II 103. Munronem cum Lachmanno peccasse mireris. — 449 *inde ea* sc. *nubila*, cum *nubes* praecesserit, recte OQ. v. p. XIX: *haec* i. e. *hae* Lm.B.Mr. Poll. scribere non potuit, nam nemo id non, neutrum esse ratus, ἀναφορικῶς ad *haec corpora* referret. — 453 *quam sint quaeque magis* codd. ital. Marull. Lamb.: *quoque* OQ.B. Mr., Lachmannum secuti, qui hoc *quoque* idem vult esse quod *quique*, quod non recte interpretatur. cf. ad III 668. — 483 *tam magnis nimbis* Lm., incert.: . . *montis* OQ.

molis B. *montibu' tam magnis* pessime Mr. — 484 (*haud mirumst si*) — *coperiunt* Lm. v. comment. B.Mr.: *coperiant* OQ. vulgo ante Lm. — 502 *imbris demittere* B., quod probo ut simplicissimum. — *viventi* ex *visventi* v. 503 OQ. — *umentia* Lm. *umorem* Mr. — 512 *atque tenere diu pluviae consuerunt* Lm. *at retineret diu* OQ., cuius corrector antiquus *ut retinere diu. atque manere* B., quod vereor ut latinum sit. — 520 *sursum crescunt sursumque creantur* OQ. postquam Vahlen. ind. lect. Berol. 1881 p. 8 hoc *sursum* recte interpretatus est, virorum doctorum coniecturas hic afferri opus non est. — 524 *et mora . . euntis*: cur secluserim v. p. XXVII. Lachmannus ad v. 608 sqq. hic quoque videre sibi visus est signum ex quo appareret Lucretio opus perficere non contigisse. alio tamen ducunt vestigia quae summa sagacitate invenit. recte enim monet ipse poetam, cum versibus 83 et 84 nihil nisi *μετέωρα* promisisset, tamen his pertractatis nihil praefatum ad terrestria transire. quid vero inde sequitur? hoc, opinor, ut altera quaedam praefatio post 527 (534) desideretur: quam omnino scriptam non fuisse veri non est simile: exciderunt igitur ibi versus. quod non citius cognoveris, quam videris eum locum, quem Lm. post 607 (Lm.), ubi in membranis extat, retentum seclusit, vv. 608—638, ante 535 transponendum esse, ubi rectissime iam se habet illud *principio*. rem perspexit Kanneng. l. c. — 552 *coniunctast* (tellus) *oris maris, undique cingens*: . . *oras maris* . . *cingens* OQ. edd. — 574 *nec minus exsultant res* (Bkm.) *ut lapi' cunque viai* . .: *exultantes dupuis cunque vim* OQ. *exultant, et ubi lapi' cunque viai* Lm. B. *ut scrupu'* . . Mr. — 587 *minantur eandem in prodita partem* Goeb. quaest. p. 27: *minent in eandem* OQ. *meant* Lm., quo non felicius B. *abeunt*, Mr. *tument*. — 598 *recipit prolapsa suas in pondera sedes* Q. Lm. B. male Mr. ex altero Leidensi *in pondere*, cf. Lachm. comment. — 601—608 de anacolutho v. p. XXI. — 656 *satis haec tellus nobis . . . mali fert* Marull. B. Mr. *morbi* OQ. *orbi* Lm. — 666 sqq. '*at nimis*

est ingens ... ardor.' scilicet et fluvius qui visus maximu' ***cuiquest***, ⟨*ingens est .., ... ei*⟩ *qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens* etc.: *qui visus maximus ei qui non* ... OQ. Vahlen l. c. p. 15. Nollem olim Vahleno adsensus essem. nam neque video, quomodo aut ex eis quae praecedunt aut ex eis quae sequuntur subintellegi possit quod opus est 'ingens est', et inest in codicum verbis inepta tautologia, non aliter ac si nostro sermone dicas 'der grösste fluss, den jemand gesehen hat, der keinen grösseren gesehen hat'. prudentius Lm. *quivis est maximus*; probant B. et Mr., sed non quaeritur quid maximum sit, sed quid ingens sit, cf. v. 670. — 690 sq. *hac ire fatendumst* * Mr. *et penetrare maris penitus res cogit aperta.* de anacolutho vide v. p. XXVII. quid exciderit nequaquam constat; cf. tamen quae Bentl. de re disputat in Lucr. ed. I Glasguensi ad l. IV 466 sq. suspicor scriptum esse a poeta *res cogit aperta*, quod est *ἐνάργημα*, cf. ad III 353. rem apertam puto dictam esse declarare aliquid. — 705 sq. *Nilus ... redundat unicus in terris, Aegypti totius amnis.* vix credideris Lachmannum virgulam post *terris* sublatam post *redundat* ponere: quem sequuntur in aperto errore B. et Mr. — 731 *quae sunt loca cumque lacusque* Bkm.: *sint* OQ. edd. — 733 *quo Averna vocantur nomine* Lm. B. *quod ... nomine* OQ. Mr. quod vereor ut latinum sit. — 742 *est* ***et*** *Athenaeis* OQ. Mr.: *ut* Lm. B. v. p. XXIV. — 748 *natura loci opus efficit ipsa suapte* OQ.: Lachmannus neque in hiatu neque in *suapte* nimis graviter offendit: vocem *opus* ferri posse negat, irrisione, quae inest in huius vocis gravitate, non perspecta. — 750 sqq. *quadripedes ... manibus ut si* ***sint*** *divis mactata* OQ. edd. cf. p. XIX. — 754 *quibus* ***e*** *fiant causis* OQ. edd.: *effiant* Lm., sine causa. — *ne* ***forte*** *his regionibus* Mr.: *ne pote is* OQ. *Puteis* Lm. B. — 781 sq. ante 777 sqq. collocat Kannneng. diss. p. 40. — 772 sq. *per ipsas insinuant naris infesta atque aspera* ***sese***: *tactu* OQ., quod ex versu proximo huc irrepsit. — 792 sq. *si calidis etiam cunctere lavabris plenior* ***et fueris*** scripsi pro *efflueris*, lenissima mutatione, non ignorans tamen voculam *et* apud

Lucretium aliis locis non ita positam inveniri: *fueris* iam Wakefield., sed inepte sic: *plenior, et fueris solio.* assentitur mihi Giussanus. olim audacius conieceram *plenior ex epulis.* Lachmannus et Bernaysius et, quod mireris, etiam Madvicus *cunctare,* quasi de Memmio hoc dicatur, non de quolibet. pro *efflueris* Lachm. et *laveris* scripsit, Madv. et *frueris,* utrumque aeque falso atque illud *cunctare.* — 797 *cum membra hominis percepit fervidior vis: domnus* OQ. *domus* editores inde a Pio. (*fervida servis* O. *fervida fervis* Q.) sed qui carbonum halitus nocentior sit, si plus eo conclavi in quo quis forte est percipiat? docuit Lucretius periculum augeri, si non modo cerebrum sed totum corpus hominis percipiat carbonum odor. ... *vis* * *tum fit odor vini* OQ.: cum sciamus odorem vini posse *plagae mactabilis instar* fieri, non est cur *vini* mentionem tollamus, *viri* scribendo, quod Pius excogitavit. — 808 *cohibet vis magna necessis* Lm. B. Mr. *necessest. necessis* idem esse vult Lachmannus, quod *necessitatis.* valde dubito. mihi ablativo videtur opus esse, neque tamen ausus sum dehortante Lachmanno *necessu* scribere. — 832 Lachmannus ad v. 839 nihil obstare dicit, quin scheda aliqua hic ex eo codice, qui nostrorum parens sit, excidisse existimetur et cum hac scheda interisse putentur ea, quorum quattuor fragmenta extent apud veteres testes. e quibus fragmentis ego illud quod est '*non mihi si linguae centum sint oraque centum, aerea vox*', si Lucretiana sunt — Enniana sibi videri dicit Munro — cuius capitis in prooemio fuerint non magis scio, quam unde '*mensibus frigus*', '*cameraeque caminis*', '*ne oblimet*' sumpta sint. — 837 — 840 seclusi: vereor enim, ne aptius eis praemittantur, quae inde a versu 872 exponuntur. — 851 *satiare* Vatic. 1454 (Mr.) Lm. B. Mr. *soclare* OQ. *donare* B., in archetypo fuit *sociare* pro *saciare* male exaratum. — 858 *subtus frigescit terra* Aldin. I vulgo; *subtus*: 'quo vocabulo Lucretius non utitur' ait Lachmannus. cur vero non semel usus sit? *sonitus* OQ. *penitus* Lm. B. Mr. — 861 *laticis* vulgo. 'praestat' ait Lachmannus, grammatico antiquo fidem habere, quem Beda secutus de metris

p. 2375 versum VI l. 889 ita scriptum exhibet '... *faciunt aquae*'. verum cum Beda ipse syllabam paenultimam longam esse velit, de illius nescio cuius grammatici auctoritate addubitare licet. denique cur librarii illud *aquae* (*acuae*) trisyllabum hic minus tulerint quam v. 552 tulerunt? — 892 *multa . . . semina habent ignis . . . latentis* B. Mr. *tenentes* OQ. *tepentis* Lm., quasi non omnium ignis seminum una sit natura, quae cum confluxere, creant incendia. *taedaeque trementes* Bergk. ann. philol. LXVII p. 327 non inscite sed parum proprie. — *lapis . . . quem Magneta vocant patrio de nomine* (*patriae de nomine* nunc succurrit scribendum esse) *Grai, Magnetum quia sit patriis in finibus ortus*: *fit ortus* OQ. Mr. *sit ortus*, i. e. quod ibi eius sit, ut dicunt, *origo*. *fit ortu* parum apte Lm. B. — 909 *permananter vis pervalet eius* (magnetis). hoc novum verbum — cf. p. XXIV. — egregie finxit Lucretius, cuius verbi vi non perspecta et Turnebus adv. XXVI 13 et Bentleius *pervolat* scribi cum iussissent, Lm. B. Mr. eis obsecuti sunt. — 918 *frigus it* pro *ut* Kanneng. philol. IV supplem. p. 510. — 919 *circum* OQ. . . *propter* ex l. IV 220 (Lm.) Lm. B., sed cum versus 217—229 ex libro sexto ab interpolatore in librum IV inserti sint, ut illo loco docui, facilius corrumpi potuerunt. — 927 sq. . . . *omnibu' semper cernere* etc.; cf. philol. XXIX 439 sq.: *omnia* OQ. edd. [928] Lm. B. — 938 *crescit barba, pilique per omnia membra*: cur post *barba* distinxerim, nemo non videbit. — ‖ 941—943 ‖ credi non potest poetam primum de frigore et calore, tum de voce, tertio loco de igni loqui voluisse. 946 sq. . . . *penetrare suevit. denique qua circum caeli lorica coercet.* OQ. editores ante Lachmannum, qui mira coniectura *Galli* scripsit ita: *penetrare suevit denique, qua circum Galli lorica coercet.* idem pari infelicitate 955 post 947 (940 Brg.) collocavit; inter hos duos versus aliquid excidisse, ex illo . . . *que*, . . . *morbida visque simul* apparet. sed de re ante omnia videndum est. poeta iam supra — v. 486 sq. — docuit per caeli foramina, quae *magni spiracula mundi* vocat,

elementis exitum introitumque redditum extare. de eadem re hic eum dixisse satis apparet. itaque caelum loricae comparat, quae fuerat olim pectorale ex loris de corio crudo factum, ut docet Varr. de ling. lat. V p. 121, quem locum Lm. ipse affert: in quo pectorali plurima fuisse foramina facile intellegitur. iam cum per caeli caulas omne genus elementa intrare possint, etiam ea quae morbos excitent posse venire necesse est, cf. 655—659, atque pestilitas inde orta extrinsecus superne per caelum in aliquem locum venit (1089), alias e terra ipsa oritur (1091 sqq.), orta in alias terras advehitur (1132 sqq.). hic igitur Lucretius primum docuisse caelum esse penetrabile videmus morborumque vim per id intrare, deinde de morbis in certa quadam terra certoque caelo natis loquitur, quae in aliud caelum aliasque terras facessere possint, per aeris scilicet intervallum: haec omnia vult eo fieri posse, quod nil sit *nisi rarum corpore nexum*, v. infr. iam verba poetae etsi ita ut nil erroris relinquatur recipi non possunt, haec tamen quae subiciam vero proxima puto, nisi quod de versu quem ipse feci ad lacunam explendam nihil spondeo: *morbida visque simul* (?) *cum extrinsecus insinuatur* — malim *insinuatast* — ⟨*per caelum, aut cum pestilitas hic saepe nocenti*⟩ *e tempestate in* (B. *et tempestatem* OQ.) *caelo terraque coortast, in caelum terrasque remotas iure* (*remotae* OQ. *iurae* OQ. *iure* O corr. cf. II 1138) *facessit*:... *coercet. et tempestate in* ... *coorta in caelum* ... *remotae iura facessunt* Lm., quae mire excogitata mire interpretatur. *coortast*, ... *remotas iure facessunt* Benaysius scribit, qui non senserit pugnare inter se *extrinsecus insinuatur* et *in terra caeloque coortast*. non saniora sunt Munronis haec: *coercet. et, tempestate in* ... *coorta morbida visque*... *insinuatur, in*... *remotae iura facessunt*. e comment. altero videmus eum latine dici posse putasse 'tempestate coorta visque' pro eo quod esse debebat 'cum tempestas coortast et vis' sive 'cumque vis'. — 951 *nil est nisi rarum corpore nexum*: *raro corpore nexum* OQ., quod absurdum est, sed quod Lachmannus scripsit a Bernaysio et Munrone probatum *raro corpori' nexu* vereor

ut dici possit. cum corpus inani, inane corpore distinctum sit multoque plus spatii occupet cum omnino, tum maxime in aere et aethere, de quibus hic agitur, inane quod est, non video, cur scribere non potuerit Lucretius *rarum corpore nexum*. — 964 *affluat* (oleaster) *ambrosia quasi vero, et nectare tinctus* i. e. qui praeterea etiam nectare tinctus esse videatur: *effluat* (efluat Q.) *ambrosias quasi vero* OQ. *et nectare tinctus* Q. *et nectar et intus* Q. *effluat ambrosiae quasi vere et nectari' linctus* Lm. B., sed quomodo *linctus* effluere possit, non capio. *effluat ambrosius* (latinum non esse puto) *quasi vero* — quod verum esse demonstravit — *et nectare tinctus* Mr. — 1003 *quod ducitur ex elementis*: *dicitur* OQ. *quo ducitur* . . . Lm. *ducitur* [*ex elementis*] B. — *quod dico, ibus ex elementis*. ex singulorum corpusculorum, quae in vacuum prolapsa feruntur, motu et nisu fit, ut ferrum quasi ducatur ad magnetem. — 1013 sq. *accedit item . . . haec quoque res adiumento, motusque iuvatur*: *motuque iuvatur* OQ. *uti . . . motuque iuvetur* Lm. B. — 1050 sq. *ut aestus pervolet intactas* Lotz. philol. VII 732. *intactus* OQ. edd. — 1053 *interutrasque*, cf. ad II 510. — 1055 *magnesi flumina saxi*, probante Giussano: *magnesia flumina saxa* OQ. *magnesia flumina saxi* Wakefieldo assensus Lachmannus, oblitus, opinor, Lucretio simplicissima quaeque convenire, ut ipse dicit. — 1058 *simul uniter apta* Lucian. Müller. de re metr. p. 197: *inter se singulariter apta* OQ. *se singlariter* Flor. 31. Mr. *inter singillariter* Lm.B. versu immodulato. — 1063 *acuai*: nolui *aqiiai* scribere. — 1097 *quid Brittannis caelum differre* Lm.B. i. e. Britannis esse caelum valde differens ab eo, quod . .: *Britanni* etc. — 1123 *lanigeris balantibus* Bruno l. c. *iam pigris* OQ. edd. — 1126 *an caelum nobis corruptum ultro natura*: *vitro natura corumptum* OQ. . . *coortum* Lm. *alienum* Bentl. B. — Lachmannus Isidorum (de rer. nat. c. 39) videri caelum corruptum legisse concedit. videntur vero barbariae orientis temporibus in versu holospondiaco offendisse, quippe quem omnino ignorarent — cf. L.Müll. de re metr. 149 — non offendisse in falsa syllabarum quantitate itaque verborum

transpositione versui mederi conati esse. certe cur non potuerit Lucretius scribere *an caelum nobis corruptum ultro natura* eo tempore, quo Catullus scripsit carm. LXVI *qui te lenirem nobis, neu conarere,* hiscendist nulla potestas. — 1129 *mortifer aestus* Macrob. sat. VI 27. Mr.: *mortiferae* OQ. *morti ferai* Lm.B. — 1132 *Aegypti finibus ortus* OQ. edd. *morbus* Lm.B. — 1147 *animi prorsum vires totius et omne* Flor. 31. vulgo: *totius omni* OQ. *tum vires, totius omne* Wkf. Lm.B.Mr., sed in asyndeto hic nulla elegantia est. — 1167 *sitis arida, corpora torrens* cf. III 914. incertum est. *corpora mersans* O.Lm. *inerrans* Q., quod nihil est. *inurens* Mr. — 1171 sq. *ac nuntia mortis lumina*: Lm. *ardentia morbis* OQ.Mr. falso: hic pluralis apud Lucretium ferri non potest. — 1180 *per . . . fauces rauca vix edita tussi,* recte: *raucas* Macrob. VI 213, quod Lachmannum Bernaysium Munronem probasse miror. — 1186 *inhorrescens rictum* Rutgers. Lm.B.: *in horretacet* O., *in oretacet* Q. *rectum* OQ. *in ore truci rictum* Mr. — 1187 *nec nimio rigida post artus morte iacebant* OQ.edd.: *rigidi* Lm. B. Mr., a poesi ad pedestrem sermonem descendentes, quod sensit Christ. p. 6. — *hac . . fluebat: huc* vulgo inepte, ut mihi quidem videtur. — 1190 *quorum siquis, ut est* OQ. *ibei* Mr.Lm. *ibi* B. 'debebat', ait Lm., 'certe esse: *ut erat*'. videtur esse: wie es in der natur der sache liegt. scripsisset, si per metrum liceret, *ut fit.* — 1216 seclusit Mr., recte, nam neque suo loco positus est neque est quo apte transferatur. — 1237 aliquid excidisse vidit Mr. — 1250 *nec minimam partem ex agris is maeror . . . confluxit, languens quem contulit* edd. Mr. *agris maeroris . . labes, quem* Lm.B., quod certe debebat esse *quam.* — 1253 sq. *quo magis aestus * confertos — mors accumulabat* OQ.Mr. *aestus* OQ. *astu* Lm. *aestu* B. — 1265 *manebant* vulg. Mr.: *manebat* O. *manebit* Q. *tenebat* Lm.B. — 1274 *res subita* Vatican. 1136 Mr.: *res subitae* Lm. *mors* minus bene B.

Scribebam Halis mense Iulio a. MDCCCXCIIII.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER PRIMUS.

Aeneadum genetrix, hominum divomque voluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
concelebras, per te quoniam genus omne animantum
5 concipitur visitque exortum lumina solis.
|| te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum. ||
10 nam simul ac species patefactast verna diei
et reserata viget genitabilis aura favoni,
aëriae primum volucres te, diva, tuumque
significant initum perculsae corda tua vi.
inde ferae pecudes persultant pabula laeta 15
15 et rapidos tranant amnis: ita capta lepore 14
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis. 16
denique per maria ac montis fluviosque rapacis
frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
20 efficis ut cupide generatim saecla propagent.
quae quoniam rerum naturam sola gubernas
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis versibus esse,

25 quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.
effice ut interea fera moenera militiai
30 per maria ac terras omnis sopita quiescant:
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reicit aeterno devictus vulnere amoris,
35 atque ita suspiciens, tereti cervice reposta,
pascit amore avidos, inhians in te, dea, visus,
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
hunc tu, diva, tuo recubantem corpore sancto
circum fusa super, suavis ex ore loquellas
40 funde petens placidam Romanis, incluta, pacem:
nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.

*

50 ‖ quod super est, vacuas auris animumque sagacem 50
45 semotum a curis adhibe veram ad rationem,
ne mea dona tibi studio disposta fideli,
intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
nam tibi de summa caeli ratione deumque
55 disserere incipiam, et rerum primordia pandam, 55
50 unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
quove eadem rursum natura perempta resolvat:
quae nos materiem et genitalia corpora rebus
reddunda in ratione vocare et semina rerum
60 appellare suëmus et haec eadem usurpare 60
55 corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis. ‖
Humana ante oculos foede cum vita iaceret
in terris oppressa gravi sub religione,
quae caput a caeli regionibus ostendebat

[44—49] = II 645—650.

65 horribili super aspectu mortalibus instans, 65
60 primum Graius homo mortalis tollere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra;
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
70 inritat animi virtutem, effringere ut arta 70
65 naturae primus portarum claustra cupiret.
ergo vivida vis animi pervicit, et extra
processit longe flammantia moenia mundi
atque omne immensum peragravit mente animoque;
75 unde refert nobis victor quid possit oriri, 75
70 quid nequeat, finita potestas denique cuique
qua nam sit ratione atque alte terminus haerens.
quare religio pedibus subiecta vicissim
opteritur, nos exaequat victoria caelo.
80 Illud in his rebus vereor, ne forte rearis 80
75 impia te rationis inire elementa viamque
indugredi sceleris. quod contra saepius illa
religio peperit scelerosa atque impia facta.
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
85 Iphianassai turparunt sanguine foede 85
80 ductores Danaum delecti, prima virorum.
cui simul infula virgineos circum data comptus
ex utraque pari malarum parte profusast,
et maestum simul ante aras adstare parentem
90 sensit, et hunc propter ferrum celare ministros, 90
85 aspectuque suo lacrimas effundere civis,
muta metu terram genibus summissa petebat.
nec miserae prodesse in tali tempore quibat
quod patrio princeps donarat nomine regem:
95 nam sublata virum manibus tremibundaque ad aras 95
90 deductast, non ut sollemni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste, nubendi tempore in ipso,
hostia concideret mactatu maesta parentis,
100 exitus ut classi felix faustusque daretur. 100
95 tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quovis tempore vatum
terriloquis victus dictis desciscere quaeres.
quippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
105 somnia, quae vitae rationes vertere possint 105
100 fortunasque tuas omnis turbare timore!
et merito: nam si certam finem esse viderent
aerumnarum homines, aliqua ratione valerent
religionibus atque minis obsistere vatum:
110 nunc ratio nullast restandi, nulla facultas, 110
105 aeternas quoniam poenas in morte timendumst.
ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit, an contra nascentibus insinuetur,
et simul intereat nobiscum morte dirempta,
115 an tenebras Orci visat vastasque lacunas, 115
110 an pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
per gentis Italas hominum quae clara clueret;
120 etsi praeterea tamen esse Acherusia templa 120
115 Ennius aeternis exponit versibus edens,
quo neque perveniant animae neque corpora nostra,
sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
125 commemorat speciem lacrimas effundere salsas 125
120 coepisse et rerum naturam expandere dictis.
qua propter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua vi quaeque gerantur
130 in terris, tum cum primis ratione sagaci 130
125 unde anima atque animi constet natura videndum,
et quae res nobis vigilantibus obvia mentes
terrificet morbo adfectis, somnoque sepultis,
cernere uti videamur eos audireque coram,
135 morte obita quorum tellus amplectitur ossa. 135
130 ‖ Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis versibus esse,
multa novis verbis praesertim cum sit agendum

propter egestatem linguae et rerum novitatem:
140 sed tua me virtus tamen et sperata voluptas 140
135 suavis amicitiae quemvis efferre laborem
suadet et inducit noctes vigilare serenas,
quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
clara tuae possim praepandere lumina menti,
145 res quibus occultus penitus convisere possis. ‖ 145
140 Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
principium cuius hinc nobis exordia sumet,
150 nullam rem e nilo gigni divinitus umquam. 150
145 quippe ita formido mortalis continet omnis,
quod multa in terris fieri caeloque tuentur,
quorum operum causas nulla ratione videre
possunt ac fieri divino numine rentur.
155 quas ob res ubi viderimus nil posse creari 156
150 de nilo, tum quod sequimur iam rectius inde
perspiciemus, et unde queat res quaeque creari
et quo quaeque modo fiant opera sine divom. 155
Nam si de nilo fierent, ex omnibu' rebus
160 omne genus nasci posset, nil semine egeret. 160
155 e mare primum homines, e terra posset oriri
squamigerum genus et volucres erumpere caelo;
armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
incerto partu culta ac deserta tenerent.
165 nec fructus idem arboribus constare solerent, 165
160 sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
quippe, ubi non essent genitalia corpora cuique,
qui posset mater rebus consistere certa?
at nunc seminibus quia certis quaeque creantur,
170 inde enascitur atque oras in luminis exit, 170
165 materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
quod certis in rebus inest secreta facultas.
praeterea cur vere rosam, frumenta calore,
175 uvas autumno fundi suadente videmus, 175

170 si non, certa suo quia tempore semina rerum
cum confluxerunt, patefit quod cumque creatur,
dum tempestates adsunt et vivida tellus
tuto res teneras effert in luminis oras?
180 quod si de nilo fierent, subito exorerentur 180
175 incerto spatio atque alienis partibus anni;
quippe ubi nulla forent primordia, quae genitali
concilio possent arceri tempore iniquo.
nec porro augendis rebus spatio foret usus,
185 seminis ad coitum, si e nilo crescere possent; 185
180 nam fierent iuvenes subito ex infantibu' parvis,
e terraque exorta repente arbusta salirent.
quorum nil fieri manifestumst, omnia quando
paulatim crescunt, ut par est semine certo

*

190 crescentesque genus servant; ut noscere possis 190
185 quicque sua de materia grandescere alique.
huc accedit uti sine certis imbribus anni
laetificos nequeat fetus submittere tellus,
nec porro secreta cibo natura animantum
195 propagare genus possit vitamque tueri; 195
190 ut potius multis communia corpora rebus
multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
quam sine principiis ullam rem existere posse.
denique cur homines tantos natura parare
200 non potuit, pedibus qui pontum per vada possent 200
195 transire et magnos manibus divellere montis
multaque vivendo vitalia vincere saecla,
si non, materies quia rebus reddita certast
gignundis, e qua constat quid possit oriri? 204
postremo quoniam incultis praestare videmus 208
200 culta loca et manibus melioris reddere fetus,
210 esse videlicet in terris primordia rerum, 210
quae nos fecundas vertentes vomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus:
quod si nulla forent, nostro sine quaeque labore
205 sponte sua multo fieri meliora videres. 214

205 nil igitur fieri de nilo posse fatendumst, 205
semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
aëris in teneras possint proferrier auras. 207
215 Huc accedit uti quicque in sua corpora rursum 215
210 dissoluat natura neque ad nilum interemat res.
nam siquid mortale e cunctis partibus esset,
ex oculis res quaeque repente erepta periret:
nulla vi foret usus enim, quae partibus eius
220 discidium parere et nexus exsolvere posset. 220
215 quod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
donec vis obiit, quae res diverberet ictu
aut intus penetret per inania dissoluatque,
nullius exitium patitur natura videri.
225 praeterea quae cumque vetustate amovet aetas, 225
220 si penitus peremit consumens materiem omnem,
unde animale genus generatim in lumina vitae
redducit Venus, aut redductum daedala tellus
unde alit atque auget generatim pabula praebens?
230 unde mare ingenui fontes externaque longe 230
225 flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
infinita aetas consumpse ante acta diesque.
quod si in eo spatio atque ante acta aetate fuere
235 e quibus haec rerum consistit summa refecta, 235
230 inmortali sunt natura praedita certe.
haud igitur possunt ad nilum quaeque reverti.
denique res omnis eadem vis causaque volgo
conficeret, nisi materies aeterna teneret,
240 inter se nexu minus aut magis indupedita: 240
235 tactus enim leti satis esset causa profecto;
quippe, ubi nulla forent aeterno corpore, quorum
contextum vis deberet dissolvere quaeque.
at nunc, inter se quia nexus principiorum
245 dissimiles constant aeternaquae materies est, 245
240 incolumi remanent res corpore, dum satis acris
vis obeat pro textura cuiusque reperta.
haud igitur redit ad nilum res ulla, sed omnes

discidio redeunt in corpora materiai.
250 postremo pereunt imbres, ubi eos pater aether 250
245 in gremium matris terrai praecipitavit:
at nitidae surgunt fruges, ramique virescunt
arboribus, crescunt ipsae fetuque gravantur;
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum;
255 hinc laetas urbes pueris florere videmus,
250 frondiferasque novis avibus canere undique silvas; 255
hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta
corpora deponunt, et candens lacteus umor
uberibus manat distentis; hinc nova proles
260 artubus infirmis teneras lasciva per herbas 260
255 ludit lacte mero mentes perculsa novellas.
haud igitur penitus pereunt quaecumque videntur,
quando alid ex alio reficit natura nec ullam
rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.
265 Nunc age, res quoniam docui non posse creari 265
260 de nilo neque item genitas ad nil revocari,
ne qua forte tamen coeptes diffidere dictis,
quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,
accipe praeterea quae corpora tute necessest
270 confiteare esse in rebus nec posse videri. 270
265 principio venti vis verberat incita corpus
ingentisque ruit navis et nubila differt;
interdum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos
275 silvifragis vexat flabris: ita perfurit acri 275
270 cum fremitu saevitque minaci murmure ventus.
sunt igitur venti, nimirum, corpora caeca,
quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
verrunt ac subito vexantia turbine raptant,
280 nec ratione fluunt alia stragemque propagant, 280
275 et cum mollis aquae fertur natura repente
flumine abundanti, quom largis imbribus urget
montibus ex altis magnus decursus aquai,
fragmina coniciens silvarum arbustaque tota;
285 nec validi possunt pontes venientis aquai 285

280 vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
molibus incurrit, validis cum viribus, amnis,
dat sonitu magno stragem volvitque sub undis
grandia saxa ruitque ita quidquid fluctibus obstat.
290 sic igitur debent venti quoque flamina ferri; 290
285 quae veluti validum cum flumen procubuere
quam libet in partem, trudunt res ante ruuntque
impetibus crebris, interdum vertice torto
corripiunt rapideque rotanti turbine portant.
295 quare etiam atque etiam sunt venti corpora caeca, 295
290 quandoquidem factis et moribus aemula magnis
amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.
tum porro varios rerum sentimus odores,
nec tamen ad naris venientis cernimus umquam,
300 nec calidos aestus tuimur, nec frigora quimus 300
295 usurpare oculis, nec voces cernere suemus;
quae tamen omnia corporea constare necessest
natura, quoniam sensus inpellere possunt:
tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.
305 denique fluctifrago suspensae in litore vestes 305
300 uvescunt, eaedem dispansae in sole serescunt.
at neque quo pacto persederit umor aquai
visumst, nec rursum quo pacto fugerit aestu.
in parvas igitur partis dispergitur umor,
310 quas oculi nulla possunt ratione videre. 310
305 quin etiam multis solis redeuntibus annis
anulus in digito subter tenuatur habendo,
stilicidi casus lapidem cavat, uncus aratri
ferreus occulte decrescit vomer in arvis,
315 strataque iam volgi pedibus detrita viarum 315
310 saxea conspicimus; tum portas propter aëna
signa manus dextras ostendunt adtenuari
saepe salutantum tactu praeterque meantum.
haec igitur minui, cum sint detrita, videmus:
320 sed quae corpora decedant in tempore quoque, 320
315 invida praeclusit † speciem natura videndi.
postremo quaecumque dies naturaque rebus

paulatim tribuit, moderatim crescere cogens,
nulla potest oculorum acies contenta tueri,
325 nec porro quaecumque aevo macieque senescunt, 325
320 quid quoque amittant in tempore cernere possis.
326 ‖ nec, mare quae impendent, vesco sale saxa peresa — ‖ 326
corporibus caecis igitur natura gerit res.
Nec tamen undique corporea stipata tenentur
330 omnia natura: namque est in rebus inane. 330
325 quod tibi cognosse in multis erit utile rebus
nec sinet errantem dubitare et quaerere semper
de summa rerum et nostris diffidere dictis.
qua propter, locus est intactus inane vacansque:
335 quod si non esset, nulla ratione moveri 335
330 res possent, namque officium quod corporis exstat,
officere atque obstare, id in omni tempore adesset
omnibus; haud igitur quicquam procedere posset,
principium quoniam cedendi nulla daret res.
340 at nunc per maria ac terras sublimaque caeli 340
335 multa modis multis varia ratione moveri
cernimus ante oculos; quae, si non esset inane,
non tam sollicito motu privata carerent
quam genita omnino nulla ratione fuissent,
345 undique materies quoniam stipata quiesset.
340 praeterea quamvis solidae res esse putentur, 345
hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
in saxis ac speluncis permanat aquarum
liquidus umor et uberibus flent omnia guttis;
350 dissipat in corpus sese cibus omne animantum; 350
345 crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt,
quod cibus in totas usque ab radicibus imis
per truncos ac per ramos diffunditur omnis.
inter saepta meant voces et clausa domorum
355 transvolitant, rigidum permanat frigus ad ossa,
350 quod, nisi inania sint, qua possent corpora quaeque 355
transire, haud ulla fieri ratione videres.
denique cur alias aliis praestare videmus
pondere res rebus nilo maiore figura?

360 nam si tantundemst in lanae glomere quantum
355 corporis in plumbost, tantundem pendere par est, 360
corporis officiumst quoniam premere omnia deorsum,
contra autem natura manet sine pondere inanis.
ergo quod magnumst aeque leviusque videtur,
365 nimirum, plus esse sibi declarat inanis: 365
360 at contra gravius plus in se corporis esse
dedicat et multo vacui minus intus habere.
est igitur, nimirum, id quod ratione sagaci
quaerimus, admixtum rebus, quod inane vocamus.
370 Illud in his rebus ne te deducere vero 370
365 possit, quod quidam fingunt, praecurrere cogor.
cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
linquant, quo possint cedentes confluere undae; 375
375 sic alias quoque res inter se posse moveri
370 et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
scilicet, id falsa totum ratione receptumst.
nam quo squamigeri poterunt procedere tandem,
ni spatium dederint latices? concedere porro
380 quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt? 380
375 aut igitur motu privandumst corpora quaeque,
aut esse admixtum dicundumst rebus inane,
unde initum primum capiat res quaeque movendi.
postremo duo de concursu corpora lata
385 si cita dissiliant, nempe aër omne necessest, 385
380 inter corpora quod fiat, possidat inane:
is porro quamvis circum celerantibus auris
confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
compleri spatium: nam primum quemque necessest
390 occupet ille locum, deinde omnia possideantur. 390
385 quod si forte aliquis, cum corpora dissiluere,
tum putat id fieri quia se condenseat aër,
errat: nam vacuum tum fit quod non fuit ante,
et repletur item vacuum quod constitit ante,
395 nec tali ratione potest denserier aër, 395
390 nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,

ipse in se trahere et partis conducere in unum.
Qua propter, quamvis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.
400 multaque praeterea tibi possum commemorando 400
395 argumenta fidem dictis conradere nostris.
verum animo satis haec vestigia parva sagaci
sunt, per quae possis cognoscere cetera tute:
namque canes ut montivagae persaepe ferarum
405 naribus inveniunt intectas fronde quietes, 405
400 cum semel institerunt vestigia certa viai,
sic alid ex alio per te tute ipse videre
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare omnis et verum protrahere inde.
410 quod si prigraris paulumve recesseris ab re, 410
405 hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibu' magnis
lingua meo suavis diti de pectore fundet,
ut verear ne tarda prius per membra senectus
415 serpat et in nobis vitai claustra resolvat, 415
410 quam tibi de quavis una re versibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.
Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,
omnis ut est igitur per se natura duabus
420 constitit in rebus: nam corpora sunt, et inane, 420
415 haec in quo sita sunt et qua diversa moventur.
corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata valebit,
haut erit occultis de rebus quo referentes
425 confirmare animi quicquam ratione queamus. 425
420 tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus,
si nullum foret, haut usquam sita corpora possent
esse neque omnino quaquam diversa meare;
id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante.
430 praeterea nil est quod possis dicere ab omni 430
425 corpore seiunctum secretumque esse ab inani,
quod quasi tertia sit numero natura reperta.
nam quodcumque erit, esse aliquo debebit id ipsum

435 augmine vel grandi vel parvo denique, dum sit; 435
cui si tactus erit quamvis levis exiguusque, 434
430 corporis augebit numerum summamque sequetur:
sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
rem prohibere queat per se transire meantem,
scilicet, hoc id erit, vacuum quod inane vocamus.
440 praeterea per se quod cumque erit, aut faciet quid 440
435 aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,
aut erit ut possint in eo res esse gerique:
at facere et fungi sine corpore nulla potest res,
nec praebere locum porro nisi inane vacansque.
445 ergo, praeter inane et corpora, tertia per se 445
440 nulla potest rerum in numero natura relinqui,
nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros,
nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam quae cumque cluent, aut his coniuncta duabus
450 rebus ea invenies aut harum eventa videbis. 450
445 coniunctum est id quod nusquam sine perniciali
discidio potis est seiungi seque gregari;
pondus uti saxis, calor ignist, liquor aquai,
tactus corporibus cunctis, intactus inani.
455 servitium contra, paupertas, divitiaeque, 455
450 libertas, bellum, concordia, cetera quorum
adventu manet incolumis natura abituque,
haec soliti sumus, ut par est, eventa vocare.
tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
460 consequitur sensus, transactum quid sit in aevo, 460
455 tum quae res instet, quid porro deinde sequatur:
nec per se quemquam tempus sentire fatendumst
semotum ab rerum motu placidaque quiete.
|| denique Tyndaridem raptam belloque subactas
465 Troiugenas gentis cum dicunt esse, videndumst 465
460 ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
quando ea saecla hominum, quorum haec eventa fuerunt,
inrevocabilis abstulerit iam praeterita aetas:
namque aliud saeclis, aliud regionibus ipsis

470 eventum dici poterit quodcumque erit actum. ‖ . 470
465 denique materies si rerum nulla fuisset,
nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
numquam Tyndaridis forma conflatus amoris
ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens
475 clara accendisset saevi certamina belli, 475
470 nec clam durateus Troianis Pergama partu
inflammasset equos nocturno Graiugenarum;
perspicere ut possis res gestas funditus omnis
non ita uti corpus per se constare neque esse
480 nec ratione cluere eadem qua constet inane, 480
475 sed magis ut merito possis eventa vocare
corporis, atque loci, res in quo quaeque gerantur.
Corpora sunt porro partim primordia rerum,
partim concilio quae constant principiorum.
485 sed quae sunt rerum primordia, nulla potest vis 485
480 stinguere: nam solido vincunt ea corpore demum.
etsi difficile esse videtur credere quicquam
in rebus solido reperiri corpore posse.
transit enim fulmen caeli per saepta domorum
490 clamor ut ac voces, ferrum candescit in igni, 490
485 dissiliuntque fero ferventia saxa vapore;
tum labefactatus rigor auri solvitur aestu;
tum glacies aeris flamma devicta liquescit;
permanat calor argentum penetraleque frigus,
495 quando utrumque manu retinentes pocula rite 495
490 sensimus infuso lympharum rore superne.
usque adeo in rebus solidi nil esse videtur.
sed quia vera tamen ratio naturaque rerum
cogit, ades, paucis dum versibus expediamus
500 esse ea quae solido atque aeterno corpore constent; 500
495 semina quae rerum primordiaque esse docemus,
unde omnis rerum nunc constet summa creata.
Principio quoniam duplex natura duarum
dissimilis rerum longe constare repertast,
505 corporis, atque loci, res in quo quaeque geruntur, 505
500 esse utramque sibi per se puramque necessest.

nam quacumque vacat spatium, quod inane vocamus,
corpus ea non est: qua porro cumque tenet se
corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
510 sunt igitur solida ac sine inani corpora prima. 510
505 praeterea quoniam genitis in rebus inanest,
materiem circum solidam constare necessest;
nec res ulla potest vera ratione probari
corpore inane suo celare atque intus habere,
515 si non, quod cohibet, solidum constare relinquas: 515
510 id porro nil esse potest nisi materiai
concilium, quod inane queat rerum cohibere.
materies igitur, solido quae corpore constat,
esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.
520 tum porro si nil esset quod inane vacaret, 520
515 omne foret solidum: nisi contra corpora certa
essent, quae loca complerent quaecumque tenerent,
omne quod est spatium, vacuum constaret inane.
alternis igitur, nimirum, corpus inani

*

525 distinctumst, quoniam nec plenum naviter extat 525
520 nec porro vacuum: sunt ergo corpora certa,
quae spatium pleno possint distinguere inane.
haec neque dissolui plagis extrinsecus icta
possunt nec porro penitus penetrata retexi
530 nec ratione queunt alia temptata labare. 530
525 nam neque conlidi sine inani posse videtur 532
quicquam nec frangi nec findi in bina secando
nec capere umorem neque item manabile frigus
535 nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur; 535
et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
530 tam magis his rebus penitus temptata labascit.
‖ id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante. ‖ 531
ergo si solida ac sine inani corpora prima
sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessest.
540 Praeterea nisi materies aeterna fuisset, 540
535 antehac ad nilum penitus res quàeque redissent,
de niloque renata forent quaecumque videmus.

at quoniam supra docui nil posse creari
de nilo neque quod genitumst ad nil revocari,
545 esse inmortali primordia corpore debent, 545
540 dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
materies ut subpeditet rebus reparandis.
sunt igitur solida primordia simplicate,
nec ratione queunt alia servata per aevom
550 ex infinito iam tempore res reparare. 550
545 porro si nullast frangendis reddita finis 577
corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
nunc etiam superare necessest corpora rebus,
580 quae nondum clueant ullo temptata periclo: 580
at quoniam fragili natura praedita constant,
550 discrepat aeternum tempus potuisse manere
583 innumerabilibus plagis vexata per aevom. 583
551 denique si nullam finem natura parasset 551
frangendis rebus, iam corpora materiai
usque redacta forent aevo frangente priore,
555 ut nil ex illis a certo tempore posset
555 conceptum ad summum aetatis pervadere finis. 555
nam quidvis citius dissolvi posse videmus
quam rursus refici: qua propter longa diei
infinita aetas ante acti temporis omnis
560 quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
560 numquam relicuo reparari tempore posset. 560
at nunc, nimirum, frangendi reddita finis
certa manet, quoniam refici rem quamque videmus
et finita simul generatim tempora rebus
565 stare, quibus possint aevi contingere florem.
565 ‖Huc accedit uti, solidissima materiai 565
corpora cum constant, possint tamen omnia reddi
mollia quae fiunt, aër, aqua, terra, vapores,
quo pacto fiant, et qua vi quaeque gerantur,
570 admixtum quoniam semel est in rebus inane:
570 at contra si mollia sint primordia rerum, 570
unde queant validi silices ferrumque creari
non poterit ratio reddi: nam funditus omnis

principio fundamenti natura carebit.
575 sunt igitur solida pollentia simplicitate,
575 quorum condenso magis omnia conciliatu 575
artari possunt validasque ostendere viris. ‖
Denique iam quoniam generatim reddita finis
585 crescendi rebus constat vitamque tenendi, 585
580 et quid quaeque queant per foedera naturai,
quid porro nequeant, sancitum quandoquidem extat,
nec commutatur quicquam, quin omnia constent
usque adeo, variae volucres ut in ordine cunctae
590 ostendant maculas generalis corpore inesse, 590
585 inmutabili' materiae quoque corpus habere
debent, nimirum: nam si primordia rerum
commutari aliqua possent ratione revicta,
incertum quoque iam constet quid possit oriri,
595 quid nequeat, finita potestas denique cuique 595
590 quanam sit ratione atque alte terminus haerens,
nec totiens possent generatim saecla referre
naturam mores victum motusque parentum.
Tum porro quoniamst extremum quodque cacumen
*
600 corporis illius, quod nostri cernere sensus 600
595 iam nequeunt, id, nimirum, sine partibus extat
et minima constat natura nec fuit umquam
per se secretum neque posthac esse valebit,
alterius quoniamst ipsum pars primaque, et una
605 inde aliae atque aliae similes ex ordine partes 605
600 agmine condenso naturam corporis explent;
quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
haerere unde queant nulla ratione revelli.
sunt igitur solida primordia simplicitate,
610 quae minimis stipata cohaerent partibus arte, 610
605 non ex illarum conventu conciliata,
sed magis aeterna pollentia simplicitate;
unde neque avelli quicquam neque deminui iam
concedit natura reservans semina rebus.
615 praeterea nisi erit minimum, parvissima quaeque 615

610 corpora constabunt ex partibus infinitis;
quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit
dimidiam partem, nec res praefiniet ulla.
ergo rerum inter summam minimamque quid escit?
620 nil erit ut distent: nam quamvis funditus omnis 620
615 summa sit infinita, tamen, parvissima quae sunt,
ex infinitis constabunt partibus aeque.
quod quoniam ratio reclamat vera negatque
credere posse animum, victus fateare necessest
625 esse ea quae nullis iam praedita partibus extent 625
620 et minima constent natura. quae quoniam sunt,
illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.
denique si minimas in partis cuncta resolvi
cogere consuesset rerum natura creatrix,
630 iam nil ex illis eadem reparare valeret 630
625 propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
non possunt ea quae debet genitalis habere
materies, varios conexus pondera plagas
concursus motus, per quae res quaeque geruntur.
635 Quapropter qui materiem rerum esse putarunt 635
630 ignem atque ex igni summam consistere solo,
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux proelia primus,
clarus *ob* obscuram linguam magis inter inanis
640 quamde gravis inter Graios, qui vera requirunt: 640
635 omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inversis quae sub verbis latitantia cernunt,
veraque constituunt quae belle tangere possunt
auris et lepido quae sunt fucata sonore.
645 Nam cur tam variae res possent esse, requiro, 645
640 ex uno si sunt igni puroque creatae?
nil prodesset enim calidum denserier ignem
nec rarefieri, si partes ignis eandem
naturam quam totus habet super ignis haberent.
650 acrior ardor enim conductis partibus esset, 650
645 languidior porro disiectis *dis*que supatis:
amplius hoc fieri nil est quod posse rearis

talibus in causis, nedum variantia rerum
tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
655 id quoque: si faciant admixtum rebus inane, 655
650 denseri poterunt ignes rarique relinqui;
sed quia multa sibi cernunt contraria rursum
et fugitant in rebus inane relinquere purum,
ardua dum metuunt, amittunt vera viai,
660 nec rursum cernunt exempto rebus inani 660
655 omnia denseri fierique ex omnibus unum
corpus, nil ab se quod possit mittere raptim,
aestifer ignis uti lumen iacit atque vaporem,
ut videas non e stipatis partibus esse.
665 quod si forte alia credunt ratione potesse 665
660 ignis in coetu stingui mutareque corpus,
scilicet, ex nulla facere id si parte reparcent,
occidet ad nilum, ni mirum, funditus ardor
omnis et *e* nilo fient quaecumque creantur:
670 nam quodcumque suis mutatum finibus exit, 670
665 continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
proinde aliquid superare necessest incolume ollis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
de niloque renata vigescat copia rerum.
675 nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam 675
670 sunt, quae conservant naturam semper eandem,
quorum abitu aut aditu mutatoque ordine mutant
naturam res et convertunt corpora sese,
scire licet non esse haec ignea corpora rerum.
680 nil referret enim quaedam decedere, abire, 680
675 atque alia adtribui, mutarique ordine quaedam,
si tamen ardoris naturam cuncta tenerent:
ignis enim foret omnimodis quodcumque crearent.
verum, ut opinor, itast: sunt quaedam corpora, quorum
685 concursus motus ordo positura figurae 685
680 efficiunt ignis, mutatoque ordine mutant
naturam neque sunt igni simulata neque ulli
praeterea rei quae corpora mittere possit
sensibus et nostros adiectu tangere tactus.

690 dicere porro ignem res omnis esse, neque ullam 690
685 rem veram in numero rerum constare nisi ignem,
quod facit hic idem, perdelirum esse videtur.
nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat
et labefactat eos, unde omnia credita pendent,
695 unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem: 695
690 credit enim sensus ignem cognoscere vere,
cetera non credit, quae nilo clara minus sunt.
quod mihi cum vanum tum delirum esse videtur:
quo referemus enim? quid nobis certius ipsis
700 sensibus esse potest, qui vera ac falsa notemus? 700
695 praeterea quare quisquam magis omnia tollat
et velit ardoris naturam linquere solam,
quam neget esse ignis, *quidvis* tamen esse relinquat?
aequa videtur enim dementia dicere utrumque.
705 Quapropter qui materiem rerum esse putarunt 705
700 ignem atque ex igni summam consistere posse,
et qui principium gignundis aëra rebus
constituere, aut umorem quicumque putarunt
fingere res ipsum per se, terramve creare
710 omnia et in rerum naturas vertier omnis, 710
705 magno opere a vero longe derrasse videntur.
adde etiam qui conduplicant primordia rerum
aëra iungentes igni terramque liquori,
et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
715 ex igni terra atque anima procrescere et imbri. 715
710 quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
Ionium glaucis aspargit virus ab undis,
720 angustoque fretu rapidum mare dividit undans 720
715 Italiae terrarum oras a finibus eius.
hic est vasta Charybdis, et hic Aetnaea minantur
murmura flammarum rursum se colligere iras,
faucibus eructans iterum vis ut vomat ignis
725 ad caelumque ferat flammai fulgura rursum. 725
720 quae cum magna modis multis miranda videtur

gentibus humanis regio visendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi,
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se
730 nec sanctum magis et mirum carumque videtur. 730
725 carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.
Hic tamen et supra quos diximus inferiores
735 partibus egregie multis multoque minores, 735
730 quamquam multa bene ac divinitus invenientes
ex adyto tamquam cordis responsa dedere
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripodi a Phoebi lauroque profatur,
740 principiis tamen in rerum fecere ruinas 740
735 et graviter magni magno cecidere ibi casu;
primum quod motus exempto rebus inani
constituunt et res mollis rarasque relinquont
aëra rorem ignem terras animalia frugis
745 nec tamen admiscent in eorum corpus inane; 745
740 deinde quod omnino finem non esse secandis
corporibus faciunt neque pausam stare fragori
nec prorsum in rebus minimum consistere quicquam;
cum videamus id extremum cuiusque cacumen
750 esse quod ad sensus nostros minimum esse videtur, 750
745 conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
extremum quod habent, minimum consistere *vere*.
huc accedit item, quoniam primordia rerum
mollia constituunt, quae nos nativa videmus
755 esse et mortali cum corpore, funditus utqui 755
750 debeat ad nilum iam rerum summa reverti
de niloque renata vigescere copia rerum;
quorum utrumque quid a vero iam distet habebis.
deinde inimica modis multis sunt atque veneno
760 ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt 760
755 aut ita diffugient ut tempestate coacta
fulmina diffugere atque imbris ventosque videmus.
denique quattuor ex rebus si cuncta creantur

sanguinis inter se multis coëuntibu' guttis
ex aurique putat micis consistere posse
840 aurum et de terris terram concrescere parvis, 840

*

835 ignibus exiguis, umorem umoribus esse,
cetera consimili fingit ratione putatque.
nec tamen esse ulla idem *ex* parte in rebus inane
concedit, neque corporibus finem esse secandis.
845 quare in utraque mihi pariter ratione videtur 845
840 errare atque illi, supra quos diximus ante.
adde quod inbecilla nimis primordia fingit;
si primordia sunt, simili quae praedita constant
natura atque ipsae res sunt, aequeque laborant
850 et pereunt, neque ab exitio res ulla refrenat. 850
845 nam quid in oppressu valido durabit eorum,
ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
ignis, an umor, an aura? quid horum? sanguen, an ossa?
nil, ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis
855 tam mortalis erit quam quae manifesta videmus 855
850 ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
at neque reccidere ad nilum res posse neque autem
crescere de nilo testor res ante probatas.
praeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
860 scire licet nobis venas et sanguen et ossa 860

. . . . . .

855 sive cibos omnis commixto corpore dicent
esse et habere in se nervorum corpora parva
ossaque et omnino venas partisque cruoris,
fiet uti cibus omnis, et aridus et liquor, ipse
865 ex alienigenis rebus constare putetur, 865
860 ossibus et nervis venisque et sanguine mixtim.
praeterea quaecumque e terra corpora crescunt
si sunt in terris, terram constare necessest
ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
873 ‖ praeterea tellus quae corpora cunque alit, auget — ‖ 873
865 transfer item, totidem verbis utare licebit: 870
871 in lignis si flamma latet fumusque cinisque,

ex alienigenis consistant ligna necessest,
ex alienigenis, quae lignis exoriuntur. 874
875 Linquitur hic quaedam latitandi copia tenvis, 875
870 id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
apparere unum, cuius sint plurima mixta
et magis in promptu primaque in fronte locata.
880 quod tamen a vera longe ratione repulsumst. 880
875 conveniebat enim fruges quoque saepe, minaci
robore cum saxi franguntur, mittere signum
sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur.
‖ *
cum lapidi lapidem terimus, manare cruorem. ‖
885 consimili ratione herbas quoque saepe decebat 885
880 et salices dulcis guttas similique sapore
mittere, lanigerae quali sunt ubere lactis,
scilicet, et glebis terrarum saepe friatis
herbarum genera et fruges frondesque videri
890 dispertita inter terram latitare minute, 890
885 postremo in lignis cinerem fumumque videri,
cum praefracta forent, ignisque latere minutos.
quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
895 verum semina multimodis inmixta latere 895
890 multarum rerum in rebus communia debent.
'At saepe in magnis fit montibus' inquis 'ut altis
arboribus vicina cacumina summa terantur
inter se, validis facere id cogentibus austris,
900 donec flammai fulserunt flore coorto.' 900
895 scilicet, et non est lignis tamen insitus ignis,
verum semina sunt ardoris multa, terendo
quae cum confluxere, creant incendia silvis:
quod si facta foret silvis abscondita flamma,
905 non possent ullum tempus celarier ignes, 905
900 conficerent volgo silvas, arbusta cremarent.
iamne vides igitur, paulo quod diximus ante,
permagni referre eadem primordia saepe

cum quibus et quali positura contineantur
910 et quos inter se dent motus accipiantque, 910
905 atque eadem paulo inter se mutata creare
ignes et lignum? quo pacto verba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum ligna atque ignes distincta voce notamus.
915 denique iam quae cumque in rebus cernis apertis 915
910 si fieri non posse putas, quin materiai
corpora consimili natura praedita fingas,
hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
fiet uti risu tremulo concussa cachinnent
920 et lacrimis salsis umectent ora genasque. 920
915 Nunc age, quod super est cognosce et clarius audi.

*

nec me animi fallit quam sint obscura: sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suavem mi in pectus amorem
925 musarum, quo nunc instinctus mente vigenti 925
920 avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
930 unde prius nulli velarint tempora musae; 930
925 primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
935 id quoque enim non ab nulla ratione videtur: 935
930 sed veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras, pocula circum,
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
940 labrorum tenus, interea perpotet amarum 940
935 absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque

945 volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti 945
940 carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
950 naturam rerum, qua constet compta figura. 950
945 Sed quoniam docui solidissima materiai
corpora perpetuo volitare invicta per aevom,
nunc age, summai quaedam sit finis eorum,
necne sit, evolvamus: item quod inane repertumst
955 seu locus ac spatium, res in quo quaeque gerantur, 955
950 pervideamus utrum finitum funditus omne
constet, an immensum pateat vasteque profundum.
Omne quod est igitur nulla regione viarum
finitumst: namque extremum debebat habere:
960 extremum porro nullius posse videtur 960
955 esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur
quo non longius haec sensus natura sequatur.
nunc extra summam quoniam nil esse fatendum,
non habet extremum, caret ergo fine modoque.
965 nec refert quibus adsistas regionibus eius: 965
960 usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
tantundem partis infinitum omne relinquit.
praeterea si iam finitum constituatur
omne quod est spatium, siquis procurrat ad oras
970 ultimus extremas iaciatque volatile telum, 970
965 id validis utrum contortum viribus ire
quo fuerit missum mavis longeque volare,
an prohibere aliquid censes obstareque posse?
alterutrum fatearis enim sumasque necessest.
975 quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne 975
970 cogit ut exempta concedas fine patere.
nam sive est aliquid quod probeat efficiatque
quo minu' quo missumst veniat finique locet se,
sive foras fertur, non est a fine profectum.
980 hoc pacto sequar atque, oras ubicumque locaris 980
975 extremas, quaeram quid telo denique fiat.

fiet uti nusquam possit consistere finis,
effugiumque fugae prolatet copia semper.
praeterea spatium summai totius omne
985 undique si inclusum certis consisteret oris 985
980 finitumque foret, iam copia materiai
undique ponderibus solidis confluxet ad imum,
nec res ulla geri sub caeli tegmine posset,
nec foret omnino caelum neque lumina solis;
990 quippe ubi materies omnis cumulata iaceret 990
985 ex infinito iam tempore subsidendo.
at nunc, nimirum, requies datu principiorum
corporibus nullast, quia nil est funditus imum,
quo quasi confluere et sedes ubi ponere possint.
995 semper in adsiduo motu res quaeque geruntur 995
990 partibus in cunctis, infernaque suppeditantur
ex infinito cita corpora materiai.
|| Postremo ante oculos res rem finire videtur:
aër dissaepit collis atque aëra montes,
1000 terra mare et contra mare terras terminat omnis: 1000
995 omne quidem vero nil est quod finiat extra. ||
Est igitur natura loci spatiumque profundi,
quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
perpetuo possint aevi labentia tractu
1005 nec prorsum facere ut restet minus ire meando; 1005
1000 usque adeo passim patet ingens copia rebus,
finibus exemptis, in cunctas undique partis.
ipsa modum porro sibi rerum summa parare
ne possit, natura tenet, quae corpus inani
1010 et quod inane autemst finiri corpore cogit, 1010
1005 ut sic alternis infinita omnia reddat,
aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
simplice natura pateat tamen inmoderatum

*

nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
1015 nec mortale genus nec divum corpora sancta 1015
1010 exiguum possent horai sistere tempus:
nam dispulsa suo de coetu materiai

copia ferretur magnum per inane soluta,
sive adeo potius numquam concreta creasset
1020 ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset. 1020
1015 nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis mutata per omne
1025 ex infinito vexantur percita plagis, 1025
1020 omne genus motus et coetus experiundo
tandem deveniunt in talis dispositurasq,
qualibus haec rerum consistit summa creata,
et multos etiam magnos servata per annos
1030 ut semel in motus coniectast convenientis, 1030
1025 efficit ut largis avidum mare fluminis undis
integrent amnes et solis terra vapore
fota novet fetus summissaque gens animantum
floreat et vivant labentes aetheris ignes;
1035 quod nullo facerent pacto, nisi materiai 1035
1030 ex infinito suboriri copia posset,
unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
nam veluti privata cibo natura animantum
diffluit amittens corpus, sic omnia debent
1040 dissolui simul ac defecit suppeditare 1040
1035 materies aliqua ratione aversa viai.
nec plagae possunt extrinsecus undique summam
conservare omnem, quaecumque est conciliata:
cudere enim crebro possunt partemque morari,
1045 dum veniant aliae ac suppleri summa queatur; 1045
1040 interdum resilire tamen coguntur et una
principiis rerum spatium tempusque fugai
largiri, ut possint a coetu libera ferri.
quare etiam atque etiam suboriri multa necessest.
1050 et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae, 1050
1045 infinita opus est vis undique materiai.

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
in medium summae quod dicunt omnia niti,
atque ideo mundi naturam stare sine ullis

1055 ictibus externis neque quoquam posse resolvi 1055
1050 summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa;
(ipsum si quicquam posse in se sistere credis.)
et quae pondera sint sub terris omnia sursum
nitier in terraque retro requiescere posta,
1060 ut per aquas quae nunc rerum simulacra videmus. 1060
1055 et simili ratione animalia suppa vagari
contendunt, neque posse e terris in loca caeli
reccidere inferiora magis quam corpora nostra
sponte sua possint in caeli templa volare;
1065 illi cum videant solem, nos sidera noctis 1065
1060 cernere, et alternis nobiscum tempora caeli
dividere et noctes parilis agitare diebus.
sed vanus stolidis haec . . . . . .
amplexi quod habent perv . . . . . .
1070 nam medium nil esse potest 1070
1065 infinita; neque omnino, si iam *medium sit*,
possit ibi quicquam consistere . . . . .
quam quavis alia longe ratione . . . . .
omnis enim locus ac spatium, quod in*ane vocamus*,
1075 per medium, per non medium, concedere *debet* 1075
1070 aeque ponderibus, motus qua cumque feruntur;
nec quisquam locus est, quo corpora cum venerunt,
ponderis amissa vi possint stare in inani,
nec quod inane autemst ulli subsistere debet,
1080 quin, sua quod natura petit, concedere pergat. 1080
1075 haud igitur possunt tali ratione teneri
res in concilium medii cuppedine vinctae.
Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
in medium niti, sed terrarum atque liquoris,

*

1085 et quasi terreno quae corpore contineantur, 1085
1080 umorem ponti magnasque e montibus undas,
at contra tenuis exponunt aëris auras
et calidos simul a medio differrier ignis,
atque ideo totum circum tremere aethera signis
1090 et solis flammam per caeli caerula pasci, 1090

1085 quod calor a medio fugiens se ibi conligat omnis,
nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum

*

ne volucri ritu flammarum moenia mundi 1102
1095 diffugiant subito magnum per inane soluta,
1090 et ne cetera consimili ratione sequantur,
neve ruant caeli tonitralia templa superne 1105
terraque se pedibus raptim subducat et omnis
inter permixtas rerum caelique ruinas
1100 corpora solventes abeat per inane profundum,
1095 temporis ut puncto nil extet reliquiarum,
desertum praeter spatium et primordia caeca. 1110
nam quacumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti:
1105 hac se turba foras dabit omnis materiai.
1100 Haec sic pernosces parva perdoctus opella.
namque alid ex alio clarescet, nec tibi caeca 1115
nox iter eripiet, quin ultima naturai
pervideas: ita res accendent lumina rebus.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER SECUNDUS.

Suave, mari magno turbantibus aequora ventis
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suavest.
5 suave etiam belli certamina magna tueri 6
per campos instructa, tua sine parte pericli: 5
sed nil dulcius est, bene quam munita tenere
edita doctrina sapientum templa serena,
despicere unde queas alios passimque videre
10 errare atque viam palantis quaerere vitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.
o miseras hominum mentes, o pectora caeca!
15 qualibus in tenebris vitae quantisque periclis
degitur hoc aevi quodcumquest! nonne videre
nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, mensque fruatur
iucundo sensu, cura semota metuque?
20 ergo corpoream ad naturam pauca videmus
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.
delicias quoque uti multas substernere possint,
gratius interdum, neque natura ipsa requirit,
si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes

25 lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulgenti auroque renidet,
nec citharae reboant laqueata aurataque tecta,
cum tamen inter se prostrati in gramine molli
30 propter aquae rivum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas adridet et anni
tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
nec calidae citius decedunt corpore febres,
35 textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia veste cubandumst.
quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod superest, animo quoque nil prodesse putandum:
40 si non forte tuas legiones per loca campi
fervere cum videas, belli simulacra cientis,
subsidiis magnis et equom vi constabilitas,
ornatas armis pariter pariterque animatas,

*

fervere cum videas classem lateque vagari,
his tibi tum rebus timefactae religiones
45 effugiunt animo pavide, mortisque timores
tum vacuum pectus lincunt curaque solutum.
quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
re veraque metus hominum curaeque sequaces
nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
50 audacterque inter reges rerumque potentis
versantur neque fulgorem reverentur ab auro
nec clarum vestis splendorem purpureai,
quid dubitas quin omni' sit haec rationi' potestas?
omnis cum in tenebris praesertim vita laboret:
55 nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest

60 non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
Nunc age, quo motu genitalia materiai
corpora res varias gignant genitasque resolvant,
et qua vi facere id cogantur, quaeque sit ollis
65 reddita mobilitas magnum per inane meandi,
expediam: tu te dictis praebere memento.
nam certe non inter se stipata cohaeret
materies, quoniam minui rem quamque videmus,
et quasi longinquo fluere omnia cernimus aevo
70 ex oculisque vetustatem subducere nostris,
cum tamen incolumis videatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo venere augmine donant.
illa senescere at haec contra florescere cogunt,
75 nec remorantur ibi. sic rerum summa novatur
semper, et inter se mortales mutua vivunt.
augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque brevi spatio mutantur saecla animantum
et quasi cursores vitai lampada tradunt.
80 Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque novos rerum progignere motus,
avius a vera longe ratione vagaris.
nam quoniam per inane vagantur, cuncta necessest
aut gravitate sua ferri primordia rerum,
85 aut ictu forte alterius. nam *cum* cita saepe
obvia conflixere, fit ut diversa repente
dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint
ponderibus solidis neque quicquam a tergo ibus obstet.
et quo iactari magis omnia materiai
90 corpora pervideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistant; quoniam spatium sine fine modoquest,
inmensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.
95 quod quoniam constat, nimirum, nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,

sed magis adsiduo varioque exercita motu
partim intervallis magnis confulta resultant,
pars etiam brevibus spatiis vexantur ab ictu.
100 et quaecumque magis condenso conciliatu
exiguis intervallis convecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec validas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera *de* genere horum
105 paucula. quae porro magnum per inane vagantur

*

cetera dissiliunt longe longeque recursant
in magnis intervallis: haec aëra rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis.
multaque praeterea magnum per inane vagantur,
110 conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam
consociare etiam motus potuere recepta.
cuius, uti memoro, rei simulacrum et imago
ante oculos semper nobis versatur et instat.
contemplator enim, cum solis lumina cumque
115 inserti fundunt radii per opaca domorum:
multa minuta modis multis per inane videbis
corpora misceri, radiorum lumine in ipso,
et velut aeterno certamine proeliâ pugnas
edere turmatim certantia nec dare pausam,
120 conciliis et discidiis exercita crebris;
conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
quale sit in magno iactari semper inani.
dumtaxat, rerum magnarum parva potest res
exemplare dare et vestigia notitiai.
125 hoc etiam magis haec animum te advertere par est
corpora quae in solis radiis turbare videntur,
quod tales turbae motus quoque materiai
significant clandestinos caecosque subesse.
multa videbis enim plagis ibi percita caecis
130 commutare viam retroque repulsa reverti,
nunc huc nunc illuc, in cunctas undique partis.
scilicet, hic a principiis est omnibus error.

prima moventur enim per se primordia rerum,
inde ea quae parvo sunt corpora conciliatu
135 et quasi proxima sunt ad viris principiorum,
ictibus illorum caecis inpulsa cientur,
ipsaque proporro paulo maiora lacessunt.
sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moveantur
140 illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.
Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
primum aurora novo cum spargit lumine terras,
145 et variae volucres nemora avia pervolitantes
aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
convestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
150 at vapor is quem sol mittit lumenque serenum
non per inane meat vacuum; quo tardius ire
cogitur, aërias quasi dum diverberat undas;
nec singillatim corpuscula quaeque vaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
155 quapropter simul inter se retrahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.
at quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant vacuum, nec res remoratur
ulla foris, atque ipsa suis e partibus unum,
160 unum, in quem coepere locum conixa feruntur,
debent, nimirum, praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant fulgura caelum.

*

165 nec persectari primordia singula quaeque,
ut videant qua quicque geratur cum ratione.
165 At quidam contra haec, ignari materiai,
naturam non posse, deum sine numine, rentur

tanto opere humanis rationibus admoderate
170 tempora mutare annorum frugesque creare
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux vitae dia voluptas
et res per Veneris blanditur saecla propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
175 constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus
magno opere a vera lapsi ratione videntur.
nam quamvis rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
180 nequaquam nobis divinitus esse creatam
naturam mundi: tanta stat praedita culpa.
quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta:
nunc id quod superest de motibus expediemus.
Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
185 confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
corpoream sursum ferri sursumque meare.
ne tibi dent in eo flammarum corpora fraudem:
sursus enim versus gignuntur et augmina sumunt,
|| et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt, ||
190 pondera, quantum in sest, cum deorsum cuncta ferantur.
nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum
et celeri flamma degustant tigna trabesque,
sponte sua facere id sine vi subeunte putandumst.
quod genus, e nostro cum missus corpore sanguis
195 emicat exultans alte spargitque cruorem.
nonne vides etiam quanta vi tigna trabesque
respuat umor aquae? nam quo magis ursimus alte
derecta et magna vi multi pressimus aegre,
tam cupide sursum revomit magis atque remittit,
200 plus ut parte foras emergant exiliantque.
nec tamen haec, quantumst in se, dubitamus, opinor,
quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
sic igitur debent flammae quoque posse per auras
aëris expressae sursum succedere, quamquam
205 pondera, quantum in sest, deorsum deducere pugnent.

nocturnasque faces caeli sublime volantis
nonne vides longos flammarum ducere tractus
in quascumque dedit partis natura meatum?
non cadere in terram stellas et sidera cernis?
210 sol etiam *caeli* de vertice dissipat omnis
ardorem in partis et lumine conserit arva:
in terras igitur quoque solis vergitur ardor.
transversosque volare per imbris fulmina cernis,
nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
215 concursant: cadit in terras vis flammea volgo.
Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
ponderibus propriis, incerto tempore ferme
incertisque locis spatio depellere paulum,
220 tantum quod nomen mutatum dicere possis.
quod nisi declinare solerent, omnia deorsum
imbris uti guttae caderent per inane profundum
nec foret offensus natus nec plaga creata
principiis: ita nil umquam natura creasset.
225 Quod si forte aliquis credit graviora potesse
corpora, quo citius rectum per inane ferantur,
incidere ex supero levioribus atque ita plagas
gignere, quae possint genitalis reddere motus,
avius a vera longe ratione recedit.
230 nam per aquas quaecumque cadunt atque aëra rarum,
haec pro ponderibus casus celerare necessest
propterea quia corpus aquae naturaque tenvis
aëris haut possunt aeque rem quamque morari,
sed citius cedunt gravioribus exsuperata:
235 at contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest vacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia quapropter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
240 haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero graviora neque ictus gignere per *se*,
qui varient motus, per quos natura gerat res.

quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
245 obliquos videamur et id res vera refutet.
namque hoc in promptu manifestumque esse videmus,
pondera, quantum in sest, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis:
sed nil omnino *recta* regione viai
250 declinare quis est qui poscat cernere sese?
Denique si semper motus conectitur omnis
et vetere exoritur *semper* novus ordine certo,
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
255 ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
undest haec, inquam, fatis avolsa potestas,
per quam progredimur quo ducit quemque voluntas,
declinamus item motus nec tempore certo
260 nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
principium dat, et hinc motus per membra rigantur.
nonne vides etiam patefactis tempore puncto
carceribus non posse tamen prorumpere equorum
265 vim cupidam tam de subito quam mens avet ipsa?
omnis enim, totum per corpus, materiai
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis conexa sequatur;
ut videas initum motus a corde creari
270 ex animique voluntati procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
nec similest ut cum impulsi procedimus ictu,
viribus alterius magnis magnoque coactu;
nam tum materiem totius corporis omnem
275 perspicuumst nobis invitis ire rapique,
donec eam refrenavit per membra voluntas.
iamne vides igitur, quamquam vis extera multos
pellat et invitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro

280 quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
cuius ad arbitrium quoque copia materiai
cogitur interdum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
quare in seminibus quoque idem fateare necessest,
285 esse aliam praeter plagas et pondera causam
motibus, unde haec est nobis innata potestas;
de nilo quoniam fieri nil posse videmus.
pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant
externa quasi vi: sed ne mens ipsa necessum
290 intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et devicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.
Nec stipata magis fuit umquam materiai
295 copia nec porro maioribus intervallis:
nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde.
quapropter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et post haec semper simili ratione ferentur,
300 et quae consuerunt gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent vique valebunt,
quantum cuique datumst per foedera naturai.
nec rerum summam commutare ulla potest vis:
nam neque quo possit genus ullum materiai
305 *immenso* effugere ex omni quicquamst, neque in omne
unde coorta queat nova vis inrumpere et omnem
naturam rerum mutare et vertere motus.
Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
310 summa tamen summa videatur stare quiete,
praeter quam siquid proprio dat corpore motus.
omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; quapropter, ubi ipsa
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent;
315 praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus, spatio diducta locorum.

nam saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes quo quamque vocantes
invitant herbae gemmantes rore recenti,
320 et satiati agni ludunt blandeque coruscant;
omnia quae nobis longe confusa videntur
et velut in viridi candor consistere colli.
praeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
325 fulgor ibi ad caelum se tollit, totaque circum
aere renidescit tellus, supterque virum vi
excitur pedibus sonitus, clamoreque montes
icti reiectant voces ad sidera mundi,
et circum volitant equites mediosque repente
330 tramittunt valido quatientes impete campos:
et tamen est quidam locus altis montibus, *unde*
stare videntur et in campis consistere fulgor.
Nunc age, iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis
335 percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
nec mirum: nam cum sit eorum copia tanta,
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
340 debent, nimirum, non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.
praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque,
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
345 concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervolgant nemora avia pervolitantes —
quorum unum quidvis generatim sumere perge:
invenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem
350 nec mater posset prolem; quod posse videmus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
nam saepe ante deum vitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras,

sanguinis expirans calidum de pectore flumen:
355 at mater viridis saltus orbata peragrans
noscit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
omnia convisens oculis loca, si queat usquam
conspicere amissum fetum, completque querellis
frondiferum nemu' subsistens, et crebra revisit
360 ad stabulum, desiderio perfixa iuvenci,
nec tenerae salices atque herbae rore vigentes
fluminaque illa queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitoque avertere curam,
nec vitulorum aliae species per pabula laeta
365 derivare queunt animum curaque levare:
usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
cornigeras norunt matres, agnique petulci
balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
370 ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
postremo quodvis frumentum non tamen omne
quique suo genere inter se simile esse videbis,
quin intercurrat quaedam distantia formis.
concharumque genus parili ratione videmus
375 pingere telluris gremium, qua mollibus undis
litoris incurvi bibulam pavit aequor harenam.
quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
380 dissimili inter se quaedam volitare figura.

*

perfacilest animi ratione exsolvere nobis
quare fulmineus multo penetralior ignis
quam noster fuat e taedis terrestribus ortus:
dicere enim possis caelestem fulminis ignem
385 subtilem magis e parvis constare figuris
atque ideo transire foramina quae nequit ignis
noster hic e lignis ortus taedaque creatus.
praeterea lumen per cornum transit, at imber
respuitur. quare? nisi luminis illa minora

390 corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum.
et quamvis subito per colum vina videmus
perfluere: at contra tardum cunctatur olivom,
aut quia, nimirum, maioribus est elementis
aut magis hamatis inter se perque plicatis,
395 atque ideo fit uti non tam diducta repente
inter se possint primordia singula quaeque
singula per cuiusque formina permanare.
huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore:
400 at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e levibus atque rutundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt,
at contra quae amara atque aspera cumque videntur,
405 haec magis hamatis inter se nexa teneri
proptereaque solere vias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.
omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura;
410 ne tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis levibus aeque
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefacta figurant,
neu simili penetrare putes primordia forma
415 in nares hominum, cum taetra cadavera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exhalat propter odores,
neve bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,
420 et qui conpungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie diri turpesque videntur.
omnis enim, sensus quae mulcet cumque † videntur
haut sine principiali aliquo levore creatast:
at contra quaecumque molesta atque aspera constat,
425 non aliquo sine materiae squalore repertast.
sunt etiam quae iam nec levia iure putantur

esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus, utqui
titillare magis sensus quam laedere possint;
430 fecula iam quo de generest inulaeque sapores.
denique iam calidos ignis gelidamque pruinam
dissimili dentata modo conpungere sensus
corporis indicio nobis est tactus uterque.
tactus enim, tactus, pro, divum numina sancta,
435 corporis est sensus, vel cum res extera sese
insinuat, vel cum laedit quae in corpore natast
aut iuvat egrediens genitalis per Veneris res,
aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
semina confundunt*que* inter se concita sensum;
440 ut si forte manu quamvis iam corporis ipse
tute tibi partem ferias atque experiare.
quapropter longe formas distare necessest
principiis, varios quae possint edere sensus.
Denique quae nobis durata ac spissa videntur,
445 haec magis hamatis inter sese esse necessest
et quasi ramosis alte compacta teneri.
in quo iam genere in primis adamantina saxa
prima acie constant ictus contemnere sueta
et validi silices ac duri robora ferri
450 aeraque quae claustris restantia vociferantur.
illa quidem debent e levibus atque rutundis
esse magis, fluvido quae corpore liquida constant.
namque papaveris haustus itemst facilis quasi aquarum, 453
455 et perculsus item proclive volubilis exstat; 455
455 nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque. 454
sed quod amara vides eadem quae fluvida constant, 464
465 sudor uti maris est, minime mirabile debet 465
. . . . . .
nam quod fluvidus est, e levibus atque rutundis
est, *et squalida* multa creant admixta doloris
460 corpora. nec tamen haec retineri hamata necessumst:
scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,
470 provolvi simul ut possint et laedere sensus. 470

et quo mixta putes magis aspera levibus esse
principiis, undest Neptuni corpus acerbum,
465 est ratio secernendi seorsumque videndi, 473
475 umor dulcis, ubi per terras crebrius idem 474
percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat; 475
474 linquit enim supera taetri primordia viri, 476
479 aspera quom magis in terris haerescere possint. 477
470 omnia postremo quae puncto tempore cernis 456
diffugere, ut fumum nebulas flammasque, necessest,
si minus omnia sunt e levibus atque rutundis,
at non esse tamen perplexis indupedita,
460 pungere uti possint corpus penetrareque saxa,
475 nec tamen haerere inter se quod cumque videmus

*

sensibus esse datum, facile ut cognoscere possis
non e perplexis sed acutis esse elementis. 463

*

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae 478
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
480 finita variare figurarum ratione.
quod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.
namque in eadem una cuiusvis iam brevitate
corporis inter se multum variare figurae
485 non possunt. fac enim minimis e partibus esse
corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge:
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laevis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
490 formai speciem totius corporis eius,
quod superest si forte voles variare figuras,
addendum partis alias erit. inde sequetur,
adsimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte voles etiam variare figuras.
495 ergo formarum novitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,

ne quaedam cogas inmani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.

*

500 iam tibi barbaricae vestes Meliboeaque fulgens
purpura Thessalico concharum infecta colore
caudaque pavonum ridenti imbuta lepore
caeca novo rerum superata colore iacerent
et contemptus odor smyrnae mellisque sapores,
505 et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent:
namque aliis aliud praestantius exoreretur.
cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in melioris:
510 namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque sapori.
quae quoniam non sunt, *sed* rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessest
materiem quoque finitis differre figuris.
515 denique ab ignibus ad gelidas iter usque pruinas
finitumst retroque pari ratione remensumst.
omnis enim calor ac frigus mediique tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam:
ergo finita distant ratione creata,
520 ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.
Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,
525 infinita cluere. etenim distantia cum sit
formarum finita, necessest quae similes sint
esse infinitas, aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probavi.

*

versibus ostendi corpuscula materiai
530 ex infinito summam rerum usque tenere
undique protelo plagarum continuato.
nam quod rara vides magis esse animalia quaedam

fecundamque minus naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
535 multa licet genere esse in eo numerumque repleri;
sicut quadripedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
540 vis est; quarum nos perpauca exempla videmus.
sed tamen id quoque uti concedam, quam lubet esto
unica res quaedam nativo corpore sola,
cui similis toto terrarum *nulla* sit orbi:
infinita tamen nisi erit vis materiai,
545 unde ea progigni possit concepta, creari
non poterit, neque, quod superest, procrescere alique.
quippe etenim sumantur uti finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua vi et quo pacto congressa coibunt
550 materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiectare solet magnum mare transtra guberna
antemnas proram malos tonsasque natantis,
555 per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias virisque dolumque
ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
560 sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aevom debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diversi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;
565 quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procrescere posse.
esse igitur genere in quovis primordia rerum
infinita palamst, unde omnia suppeditantur.
Nec superare queunt motus itaque exitiales

570 perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt servare creata.
sic aequo geritur certamine principiorum
ex infinito contractum tempore bellum.
575 nunc hic nunc illic superant vitalia rerum,
et superantur item. miscetur funere vagor,
quem pueri tollunt visentis luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast,
quae non audierit mixtos vagitibus aegris
580 ploratus mortis comites et funeris atri.
Illud in his obsignatum quoque rebus habere
convenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura videtur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
585 nec quicquam quod non permixto semine constet.
et quodcumque magis vis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac varias docet esse figuras.
principio tellus habet in se corpora prima,
590 unde mare inmensum volventes frigora fontes
adsidue renovent, habet ignes unde oriantur:
nam multis succensa locis ardent sola terrae,
eximiis vero furit ignibus impetus Aetnae;
tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
595 gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluvios frondes et pabula laeta
montivago generi possit praebere ferarum.
quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dictast corporis una.
600 Hanc veteres Graium docti cecinere poëtae
. . . . . .
sedibus in curru biiugos agitare leones,
aëris in spatio magnam pendere docentes
tellurem, neque posse in terra sistere terram.
adiunxere feras, quia quamvis effera proles
605 officiis debet molliri victa parentum.

muralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quia sustinet urbes.
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur divinae matris imago.
610 hanc variae gentes antiquo more sacrorum
Idaeam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
per terrarum orbem fruges coepisse creari.
Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
615 matris et ingrati genitoribus inventi sint,
significare volunt indignos esse putandos,
vivam progeniem qui in oras luminis edant.
tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
620 et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
telaque praeportant, violenti signa furoris,
ingratos animos atque impia pectora volgi
conterrere metu quae possint numini' divae.
ergo cum primum magnas invecta per urbis
625 munificat tacita mortalis muta salute,
aere atque argento sternunt iter omne viarum,
largifica stipe ditantes, ninguntque rosarum
floribus umbrantes matrem comitumque catervas.
hic armata manus, Curetas nomine Grai
630 quos memorant Phrygios, inter se forte *quod armis*
ludunt in numerumque exultant sanguine laeti,
terrificas capitum quatientes momine cristas,
Dictaeos referunt Curetas, qui Iovis illum
vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
635 cum pueri circum puerum pernice chorea 635
armati in numerum pulsarent aeribus aera, 637
ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
aeternumque daret matri sub pectore volnus.
640 propterea magnam matrem armati comitantur,
640 aut quia significant divam praedicere ut armis
ac virtute velint patriam defendere terram
praesidioque parent decorique parentibus esse.

quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
645 longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
645 omnis enim per se divom natura necessest 645
inmortali aevo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe:
nam privata dolore omni, privata periclis,
650 ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri, 650
650 nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
655 hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare 655
constituit fruges et Bacchi nomine abuti
mavolt quam laticis proprium proferre vocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
655 esse deum matrem, dum vera re tamen ipse 659
660 religione animum turpi contingere parcat. 680
652 Terra quidem vero caret omni tempore sensu, 652
et quia multarum potitur primordia rerum,
multa modis multis effert in lumina solis. 654
660 saepe itaque ex uno tondentes gramina campo 660
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges eodem sub tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai
665 dissimili vivont specie retinentque parentum 665
665 naturam et mores generatim quaeque imitantur.
tantast in quovis genere herbae materiai
dissimilis ratio, tantast in flumine quoque.
hinc porro quamvis animantem ex omnibus unam
670 ossa cruor venae calor umor viscera nervi
670 constituunt, quae sunt porro distantia longe, 670
dissimili perfecta figura principiorum.
tum porro quaecumque igni flammata cremantur,
si nil praeterea, tamen haec in corpore celant,
675 unde ignem iacere et lumen summittere possint
675 scintillasque agere ac late differre favillam. 675
cetera consimili mentis ratione peragrans
invenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et varias cohibere figuras.
680 denique multa vides, quibus et color et sapor una 679

680 reddita sunt cum odore in primis, pluraque dona 681
. . . . . .
haec igitur variis debent constare figuris: 682
nidor enim penetrat qua fucus non it in artus,
fucus item sorsum, sorsum sapor insinuatur
685 sensibus; ut noscas primis differre figuris. 685
685 dissimiles igitur formae glomeramen in unum
conveniunt, et res permixto semine constant.
quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
690 cum tamen inter se versus ac verba necessest 690
690 confiteare alia ex aliis constare elementis;
non quo multa parum communis littera currat
aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
695 sic aliis in rebus item communia multa 695
695 multarum rerum cum sint primordia, eorum
dissimili tamen inter se consistere summa
possunt; ut merito ex aliis constare feratur
humanum genus et fruges arbustaque laeta.
700 Nec tamen omnimodis conecti posse putandumst 700
700 omnia: nam volgo fieri portenta videres,
semiferas hominum species existere, et altos
interdum ramos egigni corpore vivo,
multaque conecti terrestria membra marinis,
705 tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras 705
705 pascere naturam per terras omniparentis.
quorum nil fieri manifestumst, omnia quando
seminibus certis certa genetrice creata
conservare genus crescentia posse videmus.
710 scilicet, id certa fieri ratione necessust. 710
710 nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
corpora discedunt conexaque convenientis
efficiunt motus: at contra aliena videmus
reicere in terras naturam; multaque caecis
715 corporibus fugiunt e corpore, percita plagis, 715
715 quae neque conecti quoquam potuere neque inde

vitalis motus consentire atque imitari.
sed ne forte putes animalia sola teneri
legibus hisce, eadem ratio disterminat omnis

*

720 nam veluti tota natura dissimiles sunt 720
720 inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
dissimili constare figura principiorum; 722
725 semina cum porro distent, differre necessust 725
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus; quae non animalia solum
725 corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.
730 Nunc age dicta meo dulci quaesita labore 730
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
730 aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
nive alium quemvis quae sunt induta colorem,
735 propterea gerere hunc credas, quod materiai 735
corpora consimili sint eius tincta colore:
nullus enim color est omnino materiai
735 corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
in quae corpora si nullus tibi forte videtur
740 posse animi iniectus fieri, procul avius erras. 740
nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
dispexere, tamen cognoscant corpora tactu,
740 ex ineunte aevo, nullo coniuncta colore, 743
scire licet nostrae quoque menti corpora posse
vorti in notitiam nullo circum lita fuco. 745
745 denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
745 quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo

*

omnis enim color omnino mutatur et omnis

*

750 quod facere haud ullo debent primordia pacto. 750
immutabile enim quiddam superare necessest,

[723 sq.] = 336 sq. 743 post 748 L. B.

ne res ad nilum redigantur funditus omnes:
750 nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
755 proinde colore cave contingas semina rerum, 755
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
Praeterea si nulla coloris principiis est
755 reddita natura et variis sunt praedita formis,
e quibus omne genus gignunt variantque colores
760 propterea, magni quod refert semina quaeque 760
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
760 perfacile extemplo rationem reddere possis,
cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
765 marmoreo fieri possint candore repente; 765
ut mare, cum magni commorunt aequora venti,
vertitur in canos candenti marmore fluctus:
765 dicere enim possis, nigrum quod saepe videmus,
materies ubi permixta est illius et ordo
770 principiis mutatus et addita demptaque quaedam, 770
continuo id fieri ut candens videatur et album.
quod si caeruleis constarent aequora ponti
770 seminibus, nullo possent albescere pacto:
nam quocumque modo perturbes caerula quae sint,
775 numquam in marmoreum possunt migrare colorem. 775
sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
775 ut saepe ex aliis formis variisque figuris
efficitur quiddam quadratum unaque figura,
780 conveniebat, ut in quadrato cernimus esse 780
dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
aut alio in quovis uno puroque nitore
780 dissimiles longe inter se variosque colores.
praeterea nil officiunt obstantque figurae
785 dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra, 785
at varii rerum inpediunt prohibentque colores,
quo minus esse uno possit res tota nitore.

*

785 Tum porro quae ducit et inlicit ut tribuamus
principiis rerum nonnumquam causa colores,
790 occidit, ex albis quoniam non alba creantur, 790
nec quae nigra cluent de nigris, sed variis ex.
quippe etenim multo proclivius exorientur
790 candida de nullo quam nigro nata colore,
794 aut alio quovis, qui contra pugnet et obstet. 794
817 praeterea quoniam non certis certa figuris 817
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quovis esse nitore,
795 cur ea quae constant ex illis non pariter sunt 820
821 omne genus perfusa coloribus in genere omni?
conveniebat enim corvos quoque saepe volantis
ex albis album pinnis iactare colorem,
et nigros fieri nigro de semine cycnos
800 aut alio quovis uno varioque colore. 825
795 Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores 795
esse, neque in lucem existunt primordia rerum,
scire licet quam sint nullo velata colore:
qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
805 lumine quin ipso mutatur propterea quod
800 recta aut obliqua percussus luce refulget; 800
pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
quae sita cervicemst circum collumque coronat:
namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
810 interdum quodam †sensu fit uti videatur
805 inter curalium viridis miscere zmaragdos. 805
caudaque pavonis, larga cum luce repletast,
consimili mutat ratione obversa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
815 scire licet, sine eo fieri non posse putandumst.
810 et quoniam plagae quoddam genus excipit in se 810
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
820 praedita sint, verum quali magis apta figura,
815 scire licet nil principiis opus esse colores, 815

sed variis formis variantes edere tactus. 816
826 quin etiam quanto in partes res quaeque minutas 826
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
825 evanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in parvas partis discerpitur austrum;
830 purpura poeniceusque color clarissimu' multo, 830
filatim cum distractumst, disperditur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
830 particulas, quam discedant ad semina rerum.
Postremo quoniam non omnia corpora vocem
835 mittere concedis neque odorem, propterea fit 835
ut non omnibus adtribuas sonitus et odores:
sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
835 scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,
840 nec minus haec animum cognoscere posse sagacem 840
quam quae sunt aliis rebus privata notare.
Sed ne forte putes solo spoliata colore
840 corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique vaporis,
845 et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur, 845
nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.
sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
845 et nardi florem, nectar qui naribus halat,
cum facere instituas, cum primis quaerere par est,
850 quoad licet ac possis reperire, inolentis olivi 850
naturam, nullam quae mittat naribus auram,
quam minime ut possit mixtos in corpore odores
850 concoctosque suo contractans perdere viro,
propter eandem *rem* debent primordia rerum
855 non adhibere suum gignundis rebus odorem, 855
nec sonitum, quoniam nil ab se mittere possunt,
nec simili ratione saporem denique quemquam
855 nec frigus neque item calidum tepidumque vaporem,
cetera, quae comitant, tamen ut mortalia constent,
860 molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro: 860
omnia sint a principiis seiuncta necessest,

inmortalia si volumus subiungere rebus
860 fundamenta, quibus nitatur summa salutis;
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
865 Nunc ea quae sentire videmus cumque necessest 865
ex insensilibus tamen omnia confiteare
principiis constare. neque id manufesta refutant
865 nec contra pugnant in promptu cognita quae sunt,
sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
870 ex insensilibus, quod dico, animalia gigni. 870
quippe videre licet vivos existere vermes
stercore de taetro, putorem cum sibi nactast
870 intempestivis ex imbribus umida tellus;
praeterea cunctas itidem res vertere sese.
875 vertunt se fluvii frondes et pabula laeta 875
in pecudes, vertunt pecudes in corpora nostra
naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
875 augescunt vires et corpora pennipotentum.
ergo omnes natura cibos in corpora viva
880 vertit et hinc sensus animantum procreat omnes, 880
non alia longe ratione atque arida ligna
explicat in flammas et in ignis omnia versat.
880 iamne vides igitur magni primordia rerum
referre in quali sint ordine quaeque locata
885 et commixta quibus dent motus accipiantque? 885
Tum porro, quid id est, animum quod percutit, ipsum,
quod movet et varios sensus expromere cogit,
885 ex insensilibus ne credas sensile gigni?
nimirum, lapides et ligna et terra quod una
890 mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum. 890
illud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
890 sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
895 sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma, 895
motibus ordinibus posituris denique quis sint.
quarum nil rerum in lignis glaebisque videmus:
895 et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,

vermiculos pariunt, quia corpora materiai
900 antiquis ex ordinibus permota nova re 900
conciliantur ita ut debent animalia gigni.
deinde, ex sensilibus qui sensile posse creari
900 constituunt, porro ex aliis sentire suëtis

*

mollia cum faciunt: nam sensus iungitur omnis
905 visceribus nervis venis, quae cuncta videmus 905
mollia mortali consistere corpore creta.
sed tamen esto iam posse haec aeterna manere:
905 nempe tamen debent aut sensum partis habere
aut simili totis animalibus esse putari.
910 at nequeant per se partes sentire necessest: 910
namque †alios sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
910 corporis omnino sensum pars sola tenere.
linquitur ut totis animantibus adsimulentur.
915 sic itidem quae sentimus sentire necessest, 923
vitali ut possint consentire undique sensu. 915
qui poterunt igitur rerum primordia dici
915 et leti vitare vias, animalia cum sint,
atque animalia sint mortalibus una eademque?
920 quod tamen ut possint, at coetu concilioque
nil facient praeter volgum turbamque animantum, 920
scilicet, ut nequeant homines armenta feraeque
920 inter sese ullam rem gignere conveniundo. 922
quod si forte suum dimittunt corpore sensum 924
925 atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod 925
detrahitur? tum praeterea, quod vidimus ante,
quatenus in pullos animalis vertier ova
925 cernimus alituum, vermisque effervere, terram
intempestivos quom putor cepit ob imbris,
930 scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus. 930
Quod si forte aliquis dicet, dumtaxat, oriri
posse ex non sensu sensus mutabilitate,
930 aut aliquo tamquam partu, quo proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare,

935 non fieri partum nisi concilio ante coacto,
nec quicquam commutari sine conciliatu. 935
‖ principio nequeunt ullius corporis esse
935 sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
nimirum, quia materies disiecta tenetur
940 aëre fluminibus terris terraque creatis, 940
nec congressa modo vitali convenientes
contulit inter se motus, quibus omnituentes
940 accensi sensus animantem quamque tuentur. ‖
Praeterea quamvis animantem grandior ictus
945 quam patitur natura, repente adfligit et omnis 945
corporis atque animi pergit confundere sensus.
dissoluuntur enim positurae principiorum,
945 et penitus motus vitales inpediuntur,
donec materies, omnis concussa per artus,
950 vitalis animae nodos a corpore solvit 950
dispersamque foras per caulas eiecit omnis:
nam quid praeterea facere ictum posse reamur
950 oblatum, nisi discutere ac dissolvere quaeque?
fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
955 relicui motus vitalis vincere saepe, 955
vincere et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus revocare meatus
955 et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus:
960 nam qua re potius leti iam limine ab ipso 960
ad vitam possint conlecta mente reverti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?
960 praeterea, quoniam dolor est, ubi materiai
corpora vi quadam per viscera viva per artus
965 sollicitata suis trepidant in sedibus intus, 965
inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas,
scire licet nullo primordia posse dolore
965 temptari nullamque voluptatem capere ex se,
quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
970 corporibus, quorum motus novitate laborent 970
aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.

haut igitur debent esse ullo praedita sensu.
970 Denique uti possint sentire animalia quaeque,
principiis si iamst sensus tribuendus eorum,
975 quid, genus humanum propritim de quibus auctumst? 975
scilicet, et risu tremulo concussa cachinnant
et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque,
975 multaque de rerum mixtura dicere callent,
et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
980 quandoquidem totis mortalibus adsimulata 980
ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis:
980 quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices
et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
985 quod si delira haec furiosaque cernimus esse, 985
et ridere potest non ex ridentibus auctus,
et sapere et doctis rationem reddere dictis
985 non ex seminibus sapientibus atque disertis,
qui minus esse queant ea quae sentire videmus
990 seminibus permixta carentibus undique sensu? 990
Denique caelesti sumus omnes semine oriundi:
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
990 umoris guttas mater cum terra recepit,
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta,
995 et genus humanum parit, omnia saecla ferarum, 995
pabula cum praebet, quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt vitam prolemque propagant;
995 quapropter merito maternum nomen adeptast.
cedit item retro, de terra quod fuit ante,
1000 in terras, et quod missumst ex aetheris oris, 1000
id rursum caeli rellatum templa receptant.
nec sic interemit mors res, ut materiai
1000 corpora conficiat, sed coetum dissupat ollis:
inde aliis aliud coniungit et efficit omnes
1005 res ut convertant formas mutentque colores 1005
et capiant sensus et puncto tempore reddant;
ut noscas referre eadem primordia rerum
1005 cum quibus et quali positura contineantur

et quos inter se dent motus accipiantque,
1010 neve putes aeterna penes residere potesse 1010
corpora prima, quod in summis fluitare videmus
rebus et interdum nasci subitoque perire.
1010 ‖ Quin etiam refert nostris in versibus ipsis
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata.
1015 namque eadem caelum mare terras flumina solem 1015
significant eadem fruges arbusta animantis;
si non omnia sunt, at multo maxima pars est
1015 consimilis: verum positura discrepitant res.
sic ipsis in rebus item iam materiai 1019
1021 concursus motus ordo positura figurae 1021
cum permutantur, mutari res quoque debent. ‖
Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
1020 nam tibi vementer nova res molitur ad auris
1025 accidere et nova se species ostendere rerum. 1025
sed neque tam facilis res ullast, quin ea primum
difficilis magis ad credendum constet, itemque
nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam,
1025 quod non paulatim mittant mirarier omnes.
1030 principio caeli clarum purumque colorem 1030
quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
lunamque et solis praeclara luce nitorem —
omnia quae nunc si primum mortalibus extent,
1030 ex inproviso si sint obiecta repente,
1035 quid magis his rebus poterat mirabile dici, 1035
aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
nil, ut opinor: ita haec species miranda fuisset.
quam tibi iam nemo, fessus satiate videndi,
1035 suspicere in caeli dignatur lucida templa!
1040 desine quapropter novitate exterritus ipsa 1040
expuere ex animo rationem, sed magis acri
iudicio perpende, et si tibi vera videntur,
dede manus, aut, si falsumst, accingere contra.
1040 quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
1045 infinita foris haec extra moenia mundi, 1045

[1020] = 726.

quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens
atque animi iactus liber quo pervolet ipse.
Principio nobis in cunctas undique partis
1045 et latere ex utroque *supra* supterque per omne
1050 nullast finis; uti docui, res ipsaque per se 1050
vociferatur, et elucet natura profundi.
nullo iam pacto veri simile esse putandumst,
undique cum vorsum spatium vacet infinitum
1050 seminaque innumero numero summaque profunda
1055 multimodis volitent aeterno percita motu, 1055
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai;
cum praesertim hic sit natura factus et ipse,
1055 sponte sua forte offensando *ut* semina rerum
1060 multimodis temere in cassum frustraque coacta 1060
tandem coluerunt ea quae concreta repente
magnarum rerum fierent exordia semper,
terrai maris et caeli generisque animantum.
1060 quare etiam atque etiam talis fateare necessest
1065 esse alios alibi congressus materiai, 1065
qualis hic est, avido complexu quem tenet aether.
Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto, nec res nec causa moratur
1065 ulla, geri debent, nimirum, et confieri res.
1070 nunc et seminibus si tantast copia quantam 1070
enumerare aetas animantum non queat omnis,

*

sique eadem natura manet, quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
1070 atque huc sunt coniecta, necessest confiteare
1075 esse alios aliis terrarum in partibus orbis 1075
et varias hominum gentis et saecla ferarum.
Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
1075 quin aliquoiu' siet saecli permultaque eodem
1080 sint genere. in primis animalibus inice mentem; 1080
invenies sic montivagum genus esse ferarum,

sic hominum genitam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum.
1080 quapropter caelum simili ratione fatendumst,
1085 terramque et solem, lunam mare cetera quae sunt, 1085
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quandoquidem vitae depactus terminus alte
tam manet haec, et tam nativo corpore constant,
1085 quam genus omne quod hic generatumst rebus abundans.
1090 Quae bene cognita si teneas, natura videtur 1090
libera continuo, dominis privata superbis,
ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
nam pro, sancta deum tranquilla pectora pace
1090 quae placidum degunt aevom vitamque serenam,
1095 quis regere immensi summam, quis habere profundi 1095
indu manu validas potis est moderanter habenas,
quis pariter caelos omnis convertere et omnis
ignibus aetheriis terras suffire feracis,
1095 omnibus inve locis esse omni tempore praesto,
1100 nubibus ut tenebras faciat caelique serena 1100
concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis
saepe suas disturbet et in deserta recedens
saeviat, exercens telum, quod saepe nocentes
1100 praeterit exanimatque indignos inque merentes?
1105 Multaque post mundi tempus genitale diemque 1105
primigenum maris et terrae solisque coortum
addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
semina, quae magnum iaculando contulit omne,
1105 unde mare et terrae possent augescere, et unde
1110 appareret spatium caeli domus altaque tecta 1110
tolleret a terris procul, et consurgeret aër.
nam sua cuique, locis ex omnibus, omnia plagis
corpora distribuuntur et ad sua saecla recedunt,
1110 umor ad umorem, terreno corpore terra
1115 crescit, et ignem ignes procudunt aëraque *aër*, 1115
donique ad extremam crescendi perfica finem
omnia perduxit rerum natura creatrix;
ut fit ubi nilo iam plus est quod datur intra

1115 vitalis venas quam quod fluit atque recedit.
1120 omnibus hic aetas debet consistere rebus; 1120
hic natura suis refrenat viribus auctum.
nam quaecumque vides hilaro grandescere adauctu
paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
1120 plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt,
1125 dum facile in venas cibus omnis diditur, et dum 1125
non ita sunt late dispessa, ut multa remittant
et plus dispendi faciant quam vescitur aetas.
nam certe fluere atque recedere corpora rebus
1125 multa manus dandumst: sed plura accedere debent,
1130 donec alescendi summum tetigere cacumen. 1130
inde minutatim vires et robur adultum
frangit et in partem peiorem liquitur aetas.
quippe etenim quantost res amplior, augmine adempto,
1130 et quo latior est, in cunctas undique partis
1135 plura modo dispargit et ab se corpora mittit, 1135
nec facile in venas cibus omnis diditur ei,
nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
unde queat tantum suboriri ac subpeditare,
1135 quandoquidem grandi cibus aevo denique defit, 1141
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
corpora conficere et plagis infesta domare. 1143
iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo 1139
1140 sunt et cum externis succumbunt omnia plagis. 1140
1140 Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
1145 expugnata dabunt labem putrisque ruinas: 1145
‖ omnia debet enim cibus integrare novando
et fulcire cibus, *cibus* omnia sustentare;
nequiquam, quoniam nec venae perpetiuntur
1145 quod satis est, neque quantum opus est natura ministrat. ‖
1150 iamque adeo fractast aetas, effetaque tellus 1150
vix animalia parva creat, quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
1150 aurea de caelo demisit funis in arva,
1155 nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt, 1155

sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
praeterea nitidas fruges vinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
1155 ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
1160 quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore, 1160
conterimusque boves et viris agricolarum
conficimus; ferrum vix arvis suppeditat iam.
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
1160 iamque caput quassans grandis suspirat arator
1165 crebrius, incassum magnum cecidisse laborem, 1165
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis
1170 et crepat, antiquum genus ut pietate repletum 1170
1165 perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
cum minor esset agri multo modus ante viritim: 1172
1168 tristis item vetulae vitis sator atque vietae 1168
temporis incusat momen caelumque fatigat, 1169
1173 nec tenet omnia paulatim tabescere et ire 1173
1170 ad capulum, spatio aetatis defessa vetusto.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER TERTIUS.

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda vitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis vestigia signis,
5 non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aveo: quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi vis?
tu, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
10 suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima vita.
nam simul ac ratio tua coepit vociferari
15 naturam rerum, divina mente coorta,
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum video per inane geri res.
apparet divum numen sedesque quietae,
quas neque concutiunt venti nec nubila nimbis
20 aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens violat semper*que* innubilus aether
integit, et large diffuso lumine rident:
omnia suppeditat porro natura, neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.

25 at contra nusquam apparent Acherusia templa.
|| nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur. ||
his tibi me rebus quaedam divina voluptas
percipit atque horror, quod sic natura tua vi
30 tam manifesta patens ex omni parte retectast.
Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam variis distantia formis
sponte sua volitent aeterno percita motu,
quove modo possint res ex his quaeque creari,
35 hasce secundum res animi natura videtur
atque animae claranda meis iam versibus esse,
et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam
40 esse voluptatem liquidam puramque relinquit.
nam quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt vitam quam Tartara leti,
et se scire animi naturam sanguinis esse,
aut etiam venti, si fert ita forte voluntas, 46
45 nec prosum quicquam nostrae rationis egere, 44
hinc licet advertas animum magis omnia laudis 45
iactari causa quam quod res ipsa probetur. 47
extorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
50 omnibus aerumnis adfecti denique, vivunt,
et quocumque tamen miseri venere parentant
et nigras mactant pecudes et manibu' divis
inferias mittunt, multoque in rebus acerbis
acrius advertunt animos ad religionem.
55 quo magis in dubiis hominem spectare periclis
convenit adversisque in rebus noscere qui sit.
nam verae voces tum demum pectore ab imo
eliciuntur; deripitur persona, manet res.
denique avarities et honorum caeca cupido,
60 quae miseros homines cogunt transcendere fines
iuris et interdum socios scelerum atque ministros

noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec vulnera vitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.
65 turpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci vita stabilique videntur
et quasi iam leti portas cunctarier ante:
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse volunt longe, longeque remosse,
70 sanguine civili rem conflant divitiasque
conduplicant avidi, caedem caede accumulantes,
crudeles gaudent in tristi funere fratris,
et consanguineum mensas odere timentque.
consimili ratione ab eodem saepe timore
75 macerat invidia ante oculos illum esse potentem,
illum aspectari, claro qui incedit honore;
ipsi se in tenebris volvi caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, vitae
80 percipit humanos odium lucisque videndae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum,
obliti fontem curarum hunc esse timorem,
hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai
rumpere et in summa pietatem evertere † suadet:
85 nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt vitare Acherusia templa petentes.
nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
90 quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Primum animum dico, mentem quam saepe vocamus,
95 in quo consilium vitae regimenque locatumst,
esse hominis partem nilo minus ac manus et pes
atque oculi partes animantis totius extant.

. . . . . .

sensum animi certa non esse in parte locatum,
verum habitum quendam vitalem corporis esse,
100 harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos
vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
ut bona saepe valetudo cum dicitur esse
corporis, et non est tamen haec pars ulla valentis;
sic animi sensum non certa parte reponunt:
105 magno opere in quo mi diversi errare videntur.
saepe itaque in promptu corpus quod cernitur aegret,
cum tamen ex alia laetamur parte latenti:
et retro fit uti contra sit saepe vicissim,
cum miser ex animo laetatur corpore toto;
110 non alio pacto quam si, pes cum dolet aeger,
in nullo caput interea sit forte dolore.
praeterea molli cum somno dedita membra
effusumque iacet sine sensu corpus onustum,
est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
115 multimodis agitatur et omnis accipit in se
laetitiae motus et curas cordis inanis.
nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
esse, neque harmonia corpus sentire solere,
principio fit uti detracto corpore multo
120 saepe tamen nobis in membris vita moretur:
atque eadem rursum, cum corpora pauca caloris
diffugere forasque per os est editus aër,
deserit extemplo venas atque ossa relinquit;
noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
125 corpora habere neque ex aequo fulcire salutem,
sed magis haec, venti quae sunt calidique vaporis
semina, curare in membris ut vita moretur.
est igitur calor ac ventus vitalis in ipso
corpore, qui nobis moribundos deserit artus.
130 quapropter quoniamst animi natura reperta
atque animae quasi pars hominis, redde harmoniai
nomen, ad organicos alto delatum Heliconi;
sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
transtulerunt, proprio quae tum res nomine egebat.

135 quidquid *id* est, habeant: tu cetera percipe dicta.
Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
inter se atque unam naturam conficere ex se,
sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
consilium, quod nos animum mentemque vocamus.
140 idque situm media regione in pectoris haeret.
hic exultat enim pavor ac metus, haec loca circum
laetitiae mulcent: hic ergo mens animusquest.
cetera pars animae per totum dissita corpus
paret et ad numen mentis momenque movetur.
145 idque sibi solum per se sapit: *id* sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commovet una.
et quasi, cum caput aut oculus temptante dolore
laeditur in nobis, non omni concruciamur
corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
150 laetitiaque viget, cum cetera pars animai
per membra atque artus nulla novitate cietur:
verum ubi vementi magis est commota metu mens,
consentire animam totam per membra videmus,
sudoresque ita palloremque existere toto
155 corpore et infringi linguam vocemquc aboriri,
caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
denique concidere ex animi terrore videmus
saepe homines; facile ut quivis hinc noscere possit
esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi *vi*
160 percussast, exim corpus propellit et icit.
Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse: ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus, mutareque vultum
atque hominem totum regere ac versare videtur,
165 quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
nec tactum porro sine corpore, nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?
praeterea pariter fungi cum corpore et una
consentire animum nobis in corpore cernis.
170 si minus offendit vitam vis horrida teli
ossibus ac nervis disclusis intus adacta,

et tamen insequitur languor terraeque petitus
segni' fit, interea mentis qui gignitur aestus
interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas?
175 ergo corpoream naturam animi esse necessest,
corporeis quoniam telis ictuque laborat.
Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde
constiterit pergam rationem reddere dictis.
principio esse aio persuptilem atque minutis
180 perquam corporibus factum constare. id ita esse
hinc licet advertas animum ut pernoscere possis.
nil adeo fieri celeri ratione videtur,
quam sibi mens fieri proponit et inchoat ipsa:
ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
185 ante oculos quorum in promptu natura videtur:
at quod mobile tanto operest, constare rutundis
perquam seminibus debet perquamque minutis,
momine uti parvo possint inpulsa moveri.
|| namque movetur aqua et tantillo momine flutat,
190 quippe volubilibus parvisque creata figuris.
at contra mellis constantior est natura
et pigri latices magis et cunctantior actus:
haeret enim inter se magis omnis materiai
copia, nimirum, quia non tam levibus extat
195 corporibus neque tam suptilibus atque rutundis. ||
namque papaveris aura potest suspensa levisque
cogere ut ab summo tibi diffluat altus acervus,
at contra lapidum conlectum spicarumque
noenu potest. igitur parvissima corpora proquam
200 et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur:
at contra quae cumque magis cum pondere magno
asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
nunc igitur quoniamst animi natura reperta
mobilis egregie, perquam constare necessest
205 corporibus parvis et levibus atque rutundis.
quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus
utilis invenietur et opportuna cluebit.
haec quoque res etiam naturam dedicat eius,

quam tenui constet textura, quamque loco se
210 contineat parvo, si possit conglomerari,
quod simul atque hominem leti secura quies est
indepta atque animi natura animaeque recessit,
nil ibi libatum de toto corpore cernas
ad speciem, nil ad pondus: mors omnia praestat,
215 vitalem praeter sensum calidumque vaporem.
ergo animam totam perparvis esse necessest
seminibus nexam per venas viscera nervos,
quatenus, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
extima membrorum circum caesura tamen se
220 incolumem praestat nec defit ponderis hilum.
quod genus est, Bacchi cum flos evanuit, aut cum
spiritus unguenti suavis diffugit in auras,
aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit:
nilo oculis tamen esse minor res ipsa videtur
225 propterea neque detractum de pondere quicquam,
nimirum, quia multa minutaque semina sucos
efficiunt et odorem in toto corpore rerum.
quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
scire licet perquam pauxillis esse creatam
230 seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.
Nec tamen haec simplex nobis natura putandast.
tenvis enim quaedam moribundos deserit aura
mixta vapore, vapor porro trahit aëra secum,
nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aër:
235 rara quod eius enim constat natura, necessest
aëris inter eum primordia multa moveri.
iam triplex animaest igitur natura reperta:
nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
nil horum quoniam recipit res posse creare
240 sensiferos motus, quaedam que † mente volutant.
quarta quoque his igitur quaedam natura necessest
adtribuatur: east omnino nominis expers;
qua neque mobilius quicquam neque tenvius extat
nec magis e parvis et levibus est elementis;
245 sensiferos motus quae didit prima per artus:

prima cietur enim, parvis perfecta figuris,
inde calor motus et venti caeca potestas
accipit, inde aër; inde omnia mobilitantur,
concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt
250 omnia, postremis datur ossibus atque medullis
sive voluptas est sive est contrarius ardor.
nec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
permanare malum, quin omnia perturbentur
usque adeo *ut* vitae desit locus atque animai
255 diffugiant partes per caulas corporis omnis.
sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
Nunc ea quo pacto inter sese immixta quibusque
compta modis vigeant rationem reddere aventem
260 abstrahit invitum patrii sermonis egestas:
sed tamen, ut potero summatim attingere, tangam.
inter enim cursant primordia principiorum
motibus inter se, nil ut secernier unum
possit nec spatio fieri divisa potestas,
265 sed quasi multae vis unius corporis extant.
quod genus in quovis animantum viscere volgo
est odor et quidam color et sapor, et tamen ex his
omnibus est unum perfectum corporis augmen;
sic calor atque aër et venti caeca potestas
270 mixta creant unam naturam, et mobilis illa
vis, initum motus ab se quae dividit ollis,
sensifer unde oritur primum per viscera motus.
nam penitus prorsum latet haec natura subestque,
nec magis hac infra quicquamst in corpore nostro,
275 atque animast animae proporro totius ipsa.
quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi vis est animaeque potestas,
corporibus quia de parvis paucisque creatast;
sic tibi nominis haec expers vis, facta minutis
280 corporibus, latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto.
consimili ratione necessest ventus et aër

et calor inter se vigeant commixta per artus,
atque alias aliud subsit magis emineatque,
285 ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum,
ne calor ac ventus seorsum seorsumque potestas
aëris interemant sensum diductaque solvant.
est etenim calor ille animo, quem sumit, in ira
cum fervescit et ex oculis micat acrius ardor:
290 est et frigida multa, comes formidinis, aura,
quae ciet horrorem membris et concitat artus:
est etiam quoque pacati status aëris ille,
pectore tranquillo qui fit voltuque sereno.
sed calidi plus est illis quibus acria corda
295 iracundaque mens facile effervescit in ira;
quo genere in primis vis est violenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes.
|| *
nec capere irarum fluctus in pectore possunt. ||
at ventosa magis cervorum frigida mens est
300 et gelidas citius per viscera concitat auras,
quae tremulum faciunt membris existere motum.
at natura boum placido magis aëre vivit,
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbram,
305 nec gelidis torpet telis perfixa pavoris,
interutrasque sitast cervos saevosque leones.
sic hominum genus est: quamvis doctrina politos
constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi vestigia prima.
310 nec radicitus evelli mala posse putandumst,
quin proclivius hic iras decurrat ad acris,
ille metu citius paulo temptetur, at ille
tertius accipiat quaedam clementius aequo.
inque aliis rebus multis differre necessest
315 naturas hominum varias moresque sequacis:
quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas
nec reperire figurarum tot nomina quot sunt
principiis, unde haec oritur variantia rerum.

illud in his rebus videor firmare potesse,
320 usque adeo naturarum vestigia linqui
parvola, quae nequeat ratio depellere doctis,
ut nil inpediat dignam dis degere vitam.
Haec igitur natura tenetur corpore ab omni,
ipsaque corporis est custos et causa salutis:
325 nam communibus inter se radicibus haerent,
nec sine pernicie divelli posse videntur.
quod genus e thuris glaebis evellere odorem
haud facilest, quin intereat natura quoque eius.
sic animi atque animae naturam corpore toto
330 extrahere haut facilest, quin omnia dissoluantur.
inplexis ita principiis ab origine prima
inter se fiunt consorti praedita vita,
nec sibi quaeque sine alterius vi posse videtur
corporis atque animi seorsum sentire potestas,
335 sed communibus inter eas conflatur utrimque
motibus accensus nobis per viscera sensus.
‖ Praeterea corpus per se nec gignitur umquam
nec crescit neque post mortem durare videtur.
non enim, ut umor aquae dimittit saepe vaporem,
340 qui datus est, neque ea causa convellitur ipse,
sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
discidium possunt artus perferre relicti,
sed penitus pereunt convulsi conque putrescunt.
ex ineunte aevo sic corporis atque animai
345 mutua vitalis discunt contagia motus,
maternis etiam membris alvoque reposta,
discidium *ut* nequeat fieri sine peste maloque;
ut videas, quoniam coniunctast causa salutis,
coniunctam quoque naturam consistere eorum. ‖
350 Quod super est, siquis corpus sentire refutat
atque animam credit permixtam corpore toto
suscipere hunc motum quem sensum nominitamus,
vel manifestas res contra verasque repugnat.
quid sit enim corpus sentire quid adferet umquam,
355 si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos?

'at dimissa anima corpus caret undique sensu:
perdit enim quod non proprium fuit eius in aevo.'

*

multaque praeterea perdit quam pellitur ante.
Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
360 sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
difficilest, contra cum sensus dicat eorum;
sensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas

*

fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
365 quod foribus non fit: neque enim qua cernimus ipsi
ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
praeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
iam magis exemptis oculis debere videtur
cernere res animus sublatis postibus ipsis.
370 Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
corporis atque animi primordia, singula privis
adposita, alternis variare, ac nectere membra.
nam cum multo sunt animae elementa minora
375 quam quibus e corpus nobis et viscera constant,
tum numero quoque concedunt et rara per artus
dissita sunt dumtaxat; ut hoc promittere possis,
quantula prima queant nobis iniecta ciere
corpora sensiferos motus in corpore, tanta
380 intervalla tenere exordia priva animai.
nam neque pulveris interdum sentimus adhaesum
corpore nec membris incussam sidere cretam,
nec nebulam noctu neque arani tenvia fila
obvia sentimus, quando obretimur euntes,
385 nec supera caput eiusdem cecidisse vietam
vestem, nec plumas avium papposque volantis,
qui nimia levitate cadunt plerumque gravatim,
nec repentis itum cuiusviscumque animantis
sentimus, nec priva pedum vestigia quaeque,
390 corpore quae in nostro culices et cetera ponunt.

usque adeo prius est in nobis multa ciendum
semina corporibus nostris in mixta per artus, 393
quam primordia sentiscant concussa animai 392
et quam in his intervallis tuditantia possint
395 concursare coire et dissultare vicissim.
Et magis est animus vitai claustra coërcens
et dominantior ad vitam quam vis animai.
nam sine mente animoque nequit residere per artus
temporis exiguam partem pars ulla animai,
400 sed comes insequitur facile et discedit in auras
et gelidos artus in leti frigore linquit.
at manet in vita cui mens animusque remansit.
quamvis est circum caesis lacer undique membris,
truncus, adempta animae vi cum membrisque remota,
405 vivit et aetherias vitalis suscipit auras:
si non omnimodis, at magna parte animai
privatus, tamen in vita cunctatur et haeret;
ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
incolumis, stat cernundi vivata potestas,
410 dum modo ne totum corrumpas luminis orbem
et circum caedas aciem solamque relinquas:
‖ id quoque enim sine pernicie non fiet eorum. ‖
at si tantula pars oculi media illa peresast,
occidit extemplo lumen tenebraeque secuntur.
415 incolumis quamvis alioqui splendidus orbis.
hoc anima atque animus vincti sunt foedere semper.
Nunc age, nativos animantibus et mortalis
esse animos animasque levis ut noscere possis,
conquisita diu dulcique reperta labore
420 digna tua pergam disponere carmina cura.
tu fac utrumque uno sub iungas nomine eorum
atque animam verbi causa cum dicere pergam,
mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
quatenus est unum inter se coniunctaque res est.
425 Principio quoniam tenuem constare minutis
corporibus docui multoque minoribus esse
principiis factam quam liquidus umor aquai

aut nebula aut fumus; nam longe mobilitate
praestat et a tenui causa magis icta movetur;
430 quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque movetur:
quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alte
exhalare vaporem altaria ferreque fumum:
nam procul hinc dubio nobis simulacra geruntur —
nunc igitur quoniam quassatis undique vasis
435 diffluere umorem et laticem discedere cernis,
et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
crede animam quoque diffundi multoque perire
ocius et citius dissolvi in corpora prima,
cum semel ex hominis membris ablata recessit:
440 quippe etenim corpus, quod vas quasi constitit eius,
quam cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
ac rarefactum detracto sanguine venis,
aëre qui credas posse hanc cohiberier ullo?
‖ *
corpore qui nostro rarus mage sit, cohibessit? ‖
445 Praeterea gigni pariter cum corpore et una
crescere sentimus pariterque senescere mentem.
nam velut infirmo pueri teneroque vagantur
corpore, sic animi sequitur sententia tenvis:
inde ubi robustis adolevit viribus aetas,
450 consilium quoque maius et auctior est animi vis:
post ubi iam validis quassatumst viribus aevi
corpus et obtusis ceciderunt viribus artus,
claudicat ingenium, delirat lingua, † mens,
omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
455 ergo dissolui quoque convenit omnem animai
naturam, ceu fumus, in altas aëris auras;
quandoquidem gigni pariter pariterque videmus
crescere et, *ut* docui, simul aevo fessa fatisci.
Huc accedit uti videamus, corpus ut ipsum
460 suscipere inmanis morbos durumque dolorem,
sic animum curas acris luctumque metumque;
quare participem leti quoque convenit esse:
‖ quin etiam morbis in corporis avius errat

saepe animus: dementit enim deliraque fatur,
465 interdumque gravi lethargo fertur in altum
aeternumque soporem oculis nutuque cadenti;
unde neque exaudit voces nec noscere voltus
illorum potis est, ad vitam qui revocantes
circum stant lacrimis rorantes ora genasque.
470 quare animum quoque dissolui fateare necessest,
quandoquidem penetrant in eum contagia morbi. ‖
nam dolor ac morbus leti fabricator uterquest;
multorum exitio perdocti quod sumus ante. 473
denique cur, hominem cum vini vis penetravit 476
475 acris et in venas discessit diditus ardor,
consequitur gravitas membrorum, praepediuntur
crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt, 480
et iam cetera de genere hoc quaecumque secuntur,
480 cur ea sunt, nisi quod vemens violentia vini
conturbare animam consuevit corpore in ipso?
at quaecumque queunt conturbari inque pediri,
significant, paulo si durior insinuarit 485
causa, fore ut pereant aevo privata futuro.
485 quin etiam subito vi morbi saepe coactus
ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat 490
inconstanter, et in iactando membra fatigat.
490 nimirum, quia vi morbi distracta per artus

*

turbat agens animam, spumans *ut* in aequore salso
ventorum validis fervescunt viribus undae.
exprimitur porro gemitus, quia membra dolore 495
adficiuntur, et omnino quod semina vocis
495 eiciuntur et ore foras glomerata feruntur
qua quasi consuerunt et sunt munita viai.
desipientia fit, quia vis animi atque animai
conturbatur et, ut docui, divisa seorsum 500

[474] = 510. [475].

disiectatur eodem illo distracta veneno.
500 inde ubi iam morbi reflexit causa, reditque
in latebras acer corrupti corporis umor,
tum quasi vaccillans primum consurgit et omnis
paulatim redit in sensus animamque receptat. 505
haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
505 iactentur miserisque modis distracta laborent,
cur eadem credis sine corpore in aëre aperto
cum validis ventis aetatem degere posse?
et quoniam mentem sanari, corpus ut aegrum, 510
cernimus et flecti medicina posse videmus,
510 id quoque praesagit mortalem vivere mentem.
addere enim partis aut ordine traiecere aecumst
aut aliquid prosum de summa detrahere hilum,
commutare animum quicumque adoritur et infit 515
aut aliam quamvis naturam flectere quaerit.
515 at neque transferri sibi partis nec tribui vult
inmortale quod est quicquam neque defluere hilum:
nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante. 520
ergo animus sive aegrescit, mortalia signa
520 mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
usque adeo falsae rationi vera videtur
res occurrere et effugium praecludere eunti
ancipitique refutatu convincere falsum. 525
Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
525 et membratim vitalem deperdere sensum:
in pedibus primum digitos livescere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi vestigia leti; 530
scinditur atqui animae quoniam natura nec uno
530 tempore sincera existit, mortalis habendast.
quod si forte putas ipsam se posse per artus
introsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum deducere membris, 535
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
535 cogitur, in sensu debet maiore videri;

qui quoniam nusquamst, nimirum, ut diximus *ante*,
dilaniata foras dispargitur, interit ergo.
quin etiam si iam libeat concedere falsum 540
et dare, posse animam glomerari in corpore eorum,
540 lumina qui lincunt moribundi particulatim,
mortalem tamen esse animam fateare necesse,
nec refert utrum pereat dispersa per auras
an contracta suis e partibus obbrutescat, 545
quando hominem totum magis ac magis undique sensus
545 deficit et vitae minus et minus undique restat.
Et quoniam mens est hominis pars una, loco quae
fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt
atque alii sensus qui vitam cumque gubernant — 550
et veluti manus atque oculus naresve seorsum
550 secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
sed tamen in parvo licuntur tempore tabe,
sic animus per se non quit sine corpore et ipso
esse homine, illius quasi quod vas esse videtur, 555
sive aliud quid vis potius coniunctius ei
555 fingere: quandoquidem conexu corpus adhaeret.
Denique corporis atque animi vivata potestas
inter se coniuncta valent vitaque fruuntur:
nec sine corpore enim vitalis edere motus 560
sola potest animi per se natura nec autem
560 cassum anima corpus durare et sensibus uti.
scilicet, avolsus radicibus ut nequit ullam
dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto,
sic anima atque animus per se nil posse videtur. 565
nimirum, quia *per* venas et viscera mixtim,
565 per nervos atque ossa, tenentur corpore ab omni
nec magnis intervallis primordia possunt
libera dissultare, ideo conclusa moventur
sensiferos motus, quos extra corpus in auras 570
aëris haut possunt post mortem eiecta moveri
570 proptera quia non simili ratione tenentur:
corpus enim atque animans erit aër, si cohibere
in se animam atque in eos poterit concludere motus,

quos ante in nervis et in ipso corpore agebat. 575
quare etiam atque etiam resoluto corporis omni
575 tegmine et eiectis extra vitalibus auris
dissolui sensus animi fateare necessest
atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.
Denique cum corpus nequeat perferre animai 580
discidium, quin in taetro tabescat odore,
580 quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
emanarit uti fumus diffusa animae vis,
atque ideo tanta mutatum putre ruina
conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt 585
fundamenta, foras manante anima usque per artus
585 perque viarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
atque foramina? multimodis ut noscere possis
dispertitam animae naturam exisse per artus
et prius esse sibi distractam corpore in ipso, 590
quam prolapsa foras enaret in aëris auras.
590 || quin etiam finis dum vitae vertitur intra,
saepe aliqua tamen e causa labefacta videtur
ire anima ac toto solui de corpore *velle*,
et quasi supremo languescere tempore voltus, 595
molliaque exsangui cadere omnia *corpore* membra.
595 quod genus est, animo male factum cum perhibetur
aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
extremum cupiunt vitae reprehendere vinclum:
conquassatur enim tum mens animaeque potestas 600
omnis, et haec ipso cum corpore conlabefiunt;
600 ut gravior paulo possit dissolvere causa.
quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
inbecilla foras, in aperto, tegmine dempto,
non modo non omnem possit durare per aevom, 605
sed minimum quodvis nequeat consistere tempus? ||
605 nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
ire foras animam incolumem de corpore toto,
nec prius ad iugulum et superas succedere fauces,
verum deficere in certa regione locatam; 610
ut sensus alios in parti quemque sua scit

610 dissolui. quod si inmortalis nostra foret mens,
non tam se moriens dissolvi conquereretur,
sed magis ire foras vestemque relinquere, ut anguis.
|| Denique cur animi numquam mens consiliumque 615
gignitur in capite aut pedibus manibusve, sed unis
615 sedibus et certis regionibus omnibus haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum
atque ita multimodis partitis artubus esse, 620
membrorum ut numquam existat praeposterus ordo?
620 usque adeo sequitur res rem, neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier algor. ||
Praeterea si inmortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro, 625
quinque, ut opinor, eam faciundumst sensibus auctam:
625 nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte vagari.
pictores itaque et scriptorum saecla priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas. 630
at neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
630 esse potest animae, neque sorsum lingua neque aures:
haud igitur per se possunt sentire neque esse.
|| Et quoniam toto sentimus corpore inesse
vitalem sensum et totum esse animale videmus, 635
si subito medium celeri praeciderit ictu
635 vis aliqua, ut sorsum partem secernat utramque,
dispertita procul dubio quoque vis animai
et discissa simul cum corpore dissicietur.
at quod scinditur et partis discedit in ullas, 640
scilicet, aeternam sibi naturam abnuit esse.
640 falciferos memorant currus abscidere membra
saepe ita de subito permixta caede calentis,
ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis vis 645
mobilitate mali non quit sentire dolorem;
645 et simul in pugnae studio quod dedita mens est,
corpore relicuo pugnam caedesque petessit,

nec tenet amissam laevam cum tegmine saepe
inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces, 650
nec cecidisse alius dextram, cum scandit et instat.
650 inde alius conatur adempto surgere crure,
cum digitos agitat propter moribundus humi pes.
et caput abscisum calido viventeque trunco
servat humi voltum vitalem oculosque patentis, 655
donec reliquias animai reddidit omnes.
655 quin etiam tibi si, lingua vibrante, micanti
serpentis cauda procero corpore truncum
sit libitum in multas partis discidere ferro,
omnia iam sorsum cernes ancisa recenti 660
volnere tortari et terram conspargere tabo,
660 ipsam seque retro partem petere ore priorem,
volneris ardentem ut morsu premat icta dolorem.
omnibus esse igitur totas dicemus in illis
particulis animas? at ea ratione sequetur 665
unam animantem animas habuisse in corpore multas.
665 ergo divisast ea quae fuit una simul cum
corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,
in multas quoniam partis disciditur aeque. ‖
Praeterea si inmortalis natura animai 670
constat et in corpus nascentibus insinuatur,
670 cur supera ante actam aetatem meminisse nequimus
nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
nam si tanto operest animi mutata potestas,
omnis ut actarum exciderit retinentia rerum, 675
non, ut opinor, id a leto iam longiter errat;
675 quapropter fateare necessest quae fuit ante
interiisse, et quae nunc est nunc esse creatam.
Praeterea si iam perfecto corpore nobis
inferri solitast animae vivata potestas 680
tum cum gignimur et vitae cum limen inimus,
680 haud ita conveniebat uti cum corpore et una
cum membris videatur in ipso sanguine cresse,
sed velut in cavea per se sibi vivere solam
convenit, ut sensu corpus tamen afuat omne: 685

quod fieri totum contra manifesta docet res: 690
685 namque ita conexast per venas viscera nervos
ossaque, uti dentes quoque sensu participentur;
morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai,
et lapis oppressus subito his e frugibus asper. 694
quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst 686
690 expertis animas nec leti lege solutas:
nam neque tanto opere adnecti potuisse putandumst
corporibus nostris extrinsecus insinuatas,
nec, tam contextae cum sint, exire videntur 695
incolumes posse et salvas exsolvere sese
695 omnibus e nervis atque ossibus articulisque.
quod si forte putas extrinsecus insinuatam
permanare animam nobis per membra solere,
tanto quique magis cum corpore fusa peribit. 700
‖ quod permanat enim, dissolvitur, interit ergo. ‖
700 dispertitus enim per caulas corporis omnis
ut cibus, in membra atque artus cum diditur omnis,
disperit atque aliam naturam sufficit ex se,
sic anima atque animus quamvis integra recens *in* 705
corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
705 dum quasi per caulas omnis diduntur in artus
particulae quibus haec animi natura creatur,
quae nunc in nostro dominatur corpore nata
ex illa quae tum periit partita per artus. 710
quapropter neque natali privata videtur
710 esse die natura animae nec funeris expers.
Semina praeterea linquontur, necne, animai
corpore in exanimo? quod si lincuntur et insunt,
haut erit ut merito inmortalis possit haberi, 715
partibus amissis quoniam libata recessit:
715 sin ita sinceris membris ablata profugit,
ut nullas partis in corpore liquerit ex se,
unde cadavera rancenti iam viscere vermes
expirant, atque unde animantum copia tanta 720
exos et exsanguis tumidos perfluctuat artus?
720 quod si forte animas extrinsecus insinuari

vermibus et privas in corpora posse venire
credis nec reputas cur milia multa animarum
conveniant unde una recesserit, hoc tamen est ut 725
quaerendum videatur et in discrimen agendum,
725 utrum tandem animae venentur semina quaeque
vermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
an quasi corporibus perfectis insinuentur.
at neque cur faciant ipsae quareve laborent 730
dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cum sunt,
730 sollicitae volitant morbis alguque fameque:
corpus enim magis his vitiis adfine laborat,
et mala multa animus contage fungitur eius.
sed tamen his esto quamvis facere utile corpus 735
cui subeant: at qua possint via nulla videtur.
735 haut igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
nec tamen est utqui perfectis insinuentur
corporibus: neque enim poterunt suptiliter esse
conexae, neque consensus contagia fient. 740
Denique cur acris violentia triste leonum
740 seminium sequitur, volpes dolus, et fuga cervos,
‖ *
a patribus datur et patrius pavor incitat artus. ‖
et iam cetera de genere hoc cur omnia membris
ex ineunte aevo generascunt ingenioque, 745
si non, certa suo quia semine seminioque
745 vis animi pariter crescit cum corpore quoque?
quod si inmortalis foret et mutare soleret
corpora, permixtis animantes moribus essent:
effugeret canis Hyrcano de semine saepe 750
cornigeri incursum cervi, tremeretque per auras
750 aëris accipiter fugiens veniente columba,
desiperent homines, saperent fera saecla ferarum.
illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
inmortalem animam mutato corpore flecti: 755
quod mutatur enim, dissolvitur, interit ergo.
755 traiciuntur enim partes atque ordine migrant;
quare dissolui quoque debent posse per artus,

denique ut intereant una cum corpore cunctae.

*

sic animas hominum dicent in corpora semper 760
ire humana, tamen quaeram cur e sapienti
760 stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus?
|| nec tam doctus equae pullus quam fortis equi vis. ||
scilicet, in tenero tenerascere corpore mentem 765
confugient. quod si iam fit, fateare necessest
765 mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
765 tanto opere amittit vitam sensumque priorem.
quove modo poterit pariter cum corpore quoque
confirmata cupitum aetatis tangere florem 770
vis animi, nisi erit consors in origine prima?
770 quidve foras sibi vult membris exire senectis?
770 an metuit conclusa manere in corpore putri,
et domus aetatis spatio ne fessa vetusto
obruat? at non sunt immortali ulla pericla. 775

Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
775 esse animas praesto deridiculum esse videtur:
775 expectare immortalis mortalia membra
innumero numero, certareque praeproperanter
inter se quae prima potissimaque insinuetur; 780
si non forte ita sunt animarum foedera pacta,
780 ut quae prima volans advenerit insinuetur
780 prima, neque inter se contendant viribus hilum.

Denique in aethere non arbor, non aequore salso
nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis, 785
nec cruor in lignis neque saxis sucus inesse.
785 certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.
785 sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a nervis et sanguine longiter esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis 790
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
790 posset et innasci quavis in parte soleret,
790 tandem in eodem homine atque in eodem vase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,

[763] = 744.

dispositumque videtur ubi esse et crescere possit 795
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
795 totum posse extra corpus durare genique.
795 quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
quippe etenim mortale aeterno iungere et una 800
consentire putare et fungi mutua posse
800 desiperest: quid enim diversius esse putandumst
800 aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est inmortali atque perenni

*

iunctum in concilio saevas tolerare procellas? 805
praeterea quaecumque manent aeterna necessest
805 aut quia sunt solido cum corpore respuere ictus
805 nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante, 810
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
810 plagarum quia sunt expertia sicut inanest,
810 quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique, 815
sicuti summarum summast aeterna, neque extra
815 quis locus est quo diffugiant, neque corpora sunt quae
815 possint incidere et valida dissolvere plaga.

*

quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod letalibus ab rebus munita tenetur, 820
aut quia non veniunt omnino aliena salutis,
820 aut quia quae veniunt aliqua ratione recedunt
820 pulsa prius quam quid noceant sentire queamus,
. . . . . .
praeter enim quam quod morbis cum corporis aegret,
advenit id quod eam de rebus saepe futuris 825
macerat inque metu male habet curisque fatigat,
825 praeteritisque male admissis peccata remordent.
825 adde furorem animi proprium atque oblivia rerum,

adde quod in nigras lethargi mergitur undas.
Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum, 830
quandoquidem natura animi mortalis habetur.
830 et velut ante acto nil tempore sensimus aegri,
830 ad confligendum venientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris oris, 835
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
835 omnibus humanis esset terraque marique,
835 sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti,
scilicet, haud nobis quicquam, qui non erimus tum, 840
accidere omnino poterit sensumque movere,
840 non si terra mari miscebitur et mare caelo.
840 ‖ et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,
nil tamen est ad nos, qui comptu coniugioque 845
corporis atque animae consistimus uniter apti.
845 nec, si materiem nostram collegerit aetas
845 post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est,
atque iterum nobis fuerint data lumina vitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum, 850
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
850 et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
850 qui fuimus, *neque* iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias inmensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai 855
multimodis quam sint, facile hoc adcredere possis,
855 semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta 857
855 haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse: 865
nec memori tamen id quimus reprehendere mente: 858
inter enim iectast vitai pausa, vageque
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes. ‖ 860
860 debet enim, misere si forte aegreque futurumst,
860 ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit 862
accidere: id quoniam mors eximit, esseque probet
illum cui possint incommoda conciliari, 864

scire licet nobis nil esse in morte timendum, 866
865 nec miserum fieri qui non est posse, neque hilum
865 differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem vitam mors cum inmortalis ademit.
Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum, 870
post mortem fore ut aut putescat corpore posto
870 aut flammis interfiat malisve ferarum,
870 scire licet non sincerum sonere, atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamvis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum: 875
non, ut opinor, enim dat quod promittit et unde,
875 nec radicitus e vita se tollit et eicit,
875 sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
vivus enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti volucres lacerent in morte feraeque, 880
ipse sui miseret: neque enim se dividit illim
880 nec removet satis a proiecto corpore et illum
880 se fingit sensuque suo contaminat astans:
hinc indignatur se mortalem esse creatum,
nec videt in vera nullum fore morte alium se, 885
qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
885 stansque iacentem *se* lacerari urive dolere.
885 nam si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non invenio qui non sit acerbum
ignibus inpositum calidis torrescere flammis, 890
aut in melle situm suffocari, atque rigere
890 frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
890 urgerive superne obtritum pondere terrae.
'Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
optima nec dulces occurrent oscula nati 895
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
895 non poteris factis florentibus esse tuisque
895 praesidium. misero misere' aiunt 'omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia vitae.'
illud in his rebus non addunt, 'nec tibi earum 900
iam desiderium rerum super insidet una.'
900 quod bene si videant animo dictisque sequantur,

900 dissoluant animi magno se angore metuque.

*

'tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aevi
quod super est cunctis privatu' doloribus aegris: 905
at nos horrifico cinefactum te prope busto
905 insatiabiliter deflevimus, aeternumque
905 nulla dies nobis merorem e pectore demet.'
illud ab hoc igitur quaerendumst, quid sit amari
tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem, 910
cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.
910 ‖ Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
910 pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
ex animo ut dicant 'brevis hic est fructus homullis:
iam fuerit, neque post umquam revocare licebit.' 915
tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
915 quod sitis exurat miseros atque arida torrat,
915 aut aliae cuius desiderium insideat rei. ‖ *
nec sibi enim quisquam tum se vitamque requirit,
cum pariter mens et corpus sopita quiescunt: 920
nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
920 nec desiderium nostri nos adficit ullum:
920 et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
longe ab sensiferis primordia motibus errant,
cum correptus homo ex somno se colligat ipse. 925
multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst;
925 si minus esse potest quam quod nil esse videmus:
925 maior enim turba et disiectus materiai
consequitur leto, nec quisquam expergitus extat,
frigida quem semel est vitai pausa secuta. 930
Denique si vocem rerum natura repente
930 mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa,
930 'quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam si grata fuit tibi vita ante acta priorque, 935
et non omnia pertusum congesta quasi in vas
935 commoda perfluxere atque ingrata interiere,
935 cur non ut plenus vitae conviva recedis

aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
sin ea quae fructus cumque es periere profusa, 940
vitaque in offensast, cur amplius addere quaeris,
940 rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
940 non potius vitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inveniamque,
quod placeat, nil est: eadem sunt omnia semper. 945
si tibi non annis corpus iam marcet et artus
945 confecti languent, eadem tamen omnia restant,
945 omnia si pergas vivendo vincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus',
quid respondemus, nisi iustam intendere litem 950
naturam et veram verbis exponere causam?
950 grandior hic vero si iam seniorque queratur 955
950 atque obitum lamentetur miser amplius aequo, 952
non merito inclamet magis et voce increpet acri? 953
'aufer abhinc lacrimas, balatro, et compesce querellas.
omnia perfunctus vitai praemia marces: 956
955 sed quia semper aves quod abest, praesentia temnis,
955 inperfecta tibi elapsast ingrataque vita,
et necopinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis discedere rerum. 960
nunc aliena tua tamen aetate omnia mitte
960 aequo animoque, agedum, gnatis concede: necessest.'
960 iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque:
cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessest. 965
nec quisquam in barathrum nec Tartara deditur atra:
965 materies opus est, ut crescant postera saecla;
965 quae tamen omnia te vita perfuncta sequentur:
nec minus ergo ante haec quam tu cecidere cadentque.
sic alid ex alio numquam desistet oriri, 970
vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
970 respice item quam nil ad nos ante acta vetustas
970 temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
hoc igitur speculum nobis natura futuri
temporis exponit post mortem denique nostram. 975

numquid ibi horribile apparet, num triste videtur
975 quicquam, non omni somno securius exstat?
975 Atque ea, nimirum, quaecumque Acherunte profundo
prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
nec miser inpendens magnum timet aëre saxum 980
Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens:
980 sed magis in vita divom metus urget inanis
980 mortalis, casumque timent quem cuique ferat fors.
nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem,
nec quod sub magno scrutentur pectore quicquam 985
perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
985 quamlibet immani proiectu corporis exstet,
985 qui non sola novem dispessis iugera membris
optineat, sed qui terrai totius orbem,
non tamen aeternum poterit perferre dolorem 990
nec praebere cibum proprio de corpore semper.
990 sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
990 quem volucres lacerant . . . . . .
. . . . . atque exest anxius angor
aut aliae quoius scindunt cuppedini' curae.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est, 995
qui petere a populo fasces saevasque secures
995 imbibit, et semper victus tristisque recedit.
nam petere imperium, quod inanest nec datur umquam,
atque in eo semper durum sufferre laborem,
hoc est adverso nixantem trudere monte 1000
saxum, quod tamen *e* summo iam vertice rusum
1000 volvitur et plani raptim petit aequora campi.
deinde animi ingratam naturam pascere semper,
atque explere bonis rebus satiareque numquam,
quod faciunt nobis annorum tempora, circum 1005
cum redeunt fetusque ferunt variosque lepores,
1005 nec tamen explemur vitai fructibus umquam,
hoc, ut opinor, id est, aevo florente puellas
quod memorant laticem pertusum congerere in vas,
quod tamen expleri nulla ratione potestur. 1010
Cerberus et Furiae iam vero, et lucis egestas

*

1010 Tartarus horriferos eructans faucibus aestus —
qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto:
sed metus in vita poenarum pro male factis
est insignibus insignis, scelerisque luella 1015
carcer et horribilis de saxo iactu' deorsum
1015 verbera carnifices robur pix lammina taedae —
quae tamen etsi absunt, at mens sibi, conscia factis,
praemetuens adhibet stimulos terretque flagellis,
nec videt interea qui terminus esse malorum 1020
possit nec quae sit poenarum denique finis,
1020 atque eadem metuit magis haec ne in morte gravescant.
hinc Acherusia fit stultorum denique vita.
Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis.
'lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit, 1025
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
1025 inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
stravit iterque dedit legionibus ire per altum 1030
ac pedibus salsas docuit super ire lacunas
1030 et contempsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
Scipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset. 1035
adde repertores doctrinarum atque leporum,
1035 adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitu' quietest.
denique Democritum postquam matura vetustas
admonuit memores motus languescere mentis, 1040
sponte sua leto caput obvius optulit ipse.
1040 ipse Epicurus obit decurso lumine vitae,
qui genus humanum ingenio superavit et omnis
restinxit, stellas exortus ut aetherius sol.
tu vero dubitabis et indignabere obire? 1045
mortua cui vitast prope iam vivo atque videnti,
1045 qui somno partem maiorem conteris aevi,

et vigilans stertis nec somnia cernere cessas,
sollicitamque geris cassa formidine mentem,
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum 1050
ebrius urgeris multis miser undique curis
1050 atque animi incerto fluitans errore vagaris.'
Si possent homines, proinde ac sentire videntur
pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
e quibus id fiat causis quoque noscere et unde 1055
tanta mali tamquam moles in pectore constet,
1055 haut ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus
quid sibi quisque velit nescire, et quaerere semper,
commutare locum, quasi onus deponere possit:
exit saepe foras magnis ex aedibus ille, 1060
~~esse domi~~ quem pertaesumst, subitoque *revertit*,
1060 quippe foris nilo melius qui sentiat esse.
currit agens mannos ad villam praecipitanter,
auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
oscitat extemplo, tetigit cum limina villae, 1065
aut abit in somnum gravis atque oblivia quaerit,
1065 aut etiam properans urbem petit atque revisit.
hoc se quisque modo fugitat, quem, scilicet, ut fit,
effugere haut potis est: ingratis haeret et odit
propterea, morbi quia causam non tenet aeger; 1070
quam bene si videat, iam rebus quisque relictis
1070 naturam primum studeat cognoscere rerum,
temporis aeterni quoniam, non unius horae,
ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
aetas, post mortem quae restat cumque, manenda. 1075
Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
1075 quae mala nos subigit vitai tanta cupido?
certa quidem finis vitae mortalibus adstat,
nec devitari letum pote, quin obeamus.
praeterea versamur ibidem atque insumus usque, 1080
nec nova vivendo procuditur ulla voluptas:
1080 sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur
cetera: post aliud, cum contigit illud, avemus,
et sitis aequa tenet vitai semper hiantis.

posteraque in dubiost fortunam quam vehat aetas, 1085
quidve ferat nobis casus quive exitus instet.
1085 nec prorsum vitam ducendo demimus hilum
tempore de mortis nec delibare valemus,
quo minus esse diu possimus forte perempti.
proinde licet quotvis vivendo condere saecla: 1090
mors aeterna tamen nilo minus illa manebit,
1090 nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem vitai fecit, et ille,
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER QUARTUS.

|| Avia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
5 unde prius nulli velarint tempora musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
10 id quoque enim non ab nulla ratione videtur:
nam veluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras, pocula circum,
contingunt mellis dulci flavoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
15 labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem, deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata valescat,
sic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque videtur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
20 volgus abhorret ab hac, volui tibi suaviloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle;
si tibi forte animum tali ratione tenere
versibus in nostris possem, dum percipis omnem

25 naturam rerum ac persentis utilitatem. ‖
48 Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum 45
qualia sint et quam variis distantia formis
50 sponte sua volitent aeterno percita motu
quoque modo possit res ex his quaeque creari, 48
30 atque animi quoniam docui natura quid esset 26
27 et quibus e rebus cum corpore compta vigeret
quove modo distracta rediret in ordia prima,
nunc agere incipiam tibi, quod vementer ad has res
30 attinet, esse ea quae rerum simulacra vocamus: 30
35 quae, quasi membranae summo de corpore rerum
dereptae, volitant ultroque citroque per auras,
atque eadem nobis vigilantibus obvia mentes
terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
35 contuimur miras simulacraque luce carentum, 35
40 quae nos horrifice languentis saepe sopore
excierunt; ne forte animas Acherunte reamur
effugere aut umbras inter vivos volitare,
neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
40 cum corpus simul atque animi natura perempta 40
45 in sua discessum dederint primordia quaeque.

*

125 quin potius noscas rerum simulacra vagari 127
126 multa modis multis nulla vi cassaque sensu. 128
42 Dico igitur rerum effigias tenuisque figuras 42
mittier ab rebus, summo de corpore rerum; 43
50 ‖ quae quasi membranae vel cortex nominitandast, 51
45 quod speciem ac formam similem gerit eius imago,
cuiuscumque cluet de corpore fusa vagari. ‖ 53
47 id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde. 44
principio quoniam mittunt in rebus apertis 54
55 corpora res multae, partim diffusa solute, 55
robora ceu fumum mittunt ignesque vaporem,
55 et partim contexta magis condensaque, ut olim
cum teretis ponunt tunicas aestate cicadae,
et vituli cum membranas de corpore summo
[49 sq.] = 33 sq.

60 nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens 60
exuit in spinis vestem: nam saepe videmus
60 illarum spoliis vepres volitantibus auctas:
quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
65 nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant 65
quam quae tenvia sunt, hiscendist nulla potestas:
65 praesertim cum sint in summis corpora rebus
multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
quo fuerint et formai servare figuram,
70 et multo citius, quanto minus indupediri 70
pauca queunt et *quae* sunt prima fronte locata.
70 nam certe iacere ac largiri multa videmus,
non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
verum de summis ipsum quoque saepe colorem.
75 et volgo faciunt id lutea russaque vela 75
et ferrugina, cum magnis intenta theatris
75 per malos volgata trabesque trementia flutant:
namque ibi consessum caveai supter et omnem
scaenai speciem Parium marmorque deorum
80 inficiunt coguntque suo fluitare colore: 80
et quanto circum mage sunt inclusa theatri
80 moenia, tam magis hoc intus perfusa lepore
omnia conrident correpta luce diei.
ergo lintea de summo cum corpore fucum
85 mittunt, effigias quoque debent mittere tenvis 85
res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
85 sunt igitur iam formarum vestigia certa,
quae volgo volitant subtili praedita filo
nec singillatim possunt secreta videri.
90 praeterea omnis odor fumus vapor atque aliae res 90
consimiles ideo diffusae e rebus abundant,
90 ex alto quia dum veniunt intrinsecus ortae,
scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
ostia sunt, qua contendant exire coortae.
95 at contra tenuis summi membrana coloris 95
cum iacitur, nil est quod eam discerpere possit,

95 in promptu quoniamst in prima fronte locata.
228 praeterea quoniam manibus tractata figura 230
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
100 cernitur in luce et claro candore, necessest
231 consimili causa tactum visumque moveri.
nunc igitur si quadratum temptamus et id nos
commovet in tenebris, in luci quae poterit res 235
accidere ad speciem quadrata, nisi eius imago?
105 esse in imaginibus quapropter causa videtur
236 cernundi neque posse sine his res ulla videri.
96 postremo speculis in aqua splendoreque in omni
quaecumque apparent nobis simulacra, necessest,
quandoquidem simili specie sunt praedita rerum, 100
110 ex ea imaginibus missis consistere rerum: 101
102 sunt igitur tenues formae rerum similesque 104
effigiae, singillatim quas cernere nemo 105
cum possit, tamen adsiduo crebroque repulsu
105 reiectae reddunt speculorum ex aequore visum,
115 nec ratione alia servari posse videntur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae. 109
127 Sed ne forte putes ea demum sola vagari, 129
quaecumque ab rebus rerum simulacra recedunt, 130
sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
120 constituuntur in hoc caelo, qui dicitur aër.
131 quae multis formata modis sublime feruntur 135
nec speciem mutare suam liquentia cessant 141
et cuiusque modi formarum vertere in oras; 142
ut nubes facile interdum concrescere in alto 133
125 cernimus et mundi speciem violare serenam, 134
136 aëra mulcentes motu: nam saepe Gigantum 136
ora volare videntur et umbram ducere late,
interdum magni montes avolsaque saxa
montibus anteire et solem succedere praeter,
130 inde alios trahere atque inducere belua nimbos. 140
166 ‖ Praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli 168
tempestas, perquam subito fit turbida foede,

102 sq. = 65 sq.

undique uti tenebras omnis Acherunta rearis 170
liquisse et magnas caeli complesse cavernas.
135 usque adeo taetra nimborum nocte coorta
171 inpendent atrae formidinis ora superne. 173

* ||

Nunc age, quam tenui natura constet imago 110
percipe. et in primis, quoniam primordia tantum
110 sunt infra nostros sensus tantoque minora
140 quam quae primum oculi coeptant non posse tueri —
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint subtilia percipe paucis. 115
primum animalia sunt iam partim tantula, quorum
115 tertia pars nulla possit ratione videri.
145 horum intestinum quodvis quale esse putandumst!
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt! quid praeterea primordia quaeque, 120
unde anima atque animi constet natura necessumst?
120 nonne vides quam sint subtilia quamque minuta?
150 praeterea quaecumque suo de corpore odorem
expirant acrem, panaces absinthia taetra
habrotonique graves et tristia centaurea, 125
124 quorum unum quidvis leviter si forte duobus 126

*

172 quorum quantula pars sit imago dicere nemost 174
155 qui possit, neque eam rationem reddere dictis. 175
141 Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur 143
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant

. . . . . .

semper enim summum quicquid de rebus abundat, 145
quod iaculentur. et hoc certas cum pervenit in res,
160 transit, ut in primis vestem: sed ubi aspera saxa
146 aut in materiam ligni pervenit, ibi iam
scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit.
at cum splendida quae constant opposta fuerunt 150
densaque, ut in primis speculumst, nil accidit horum.
165 nam neque, uti vestem, possunt transire, neque autem
151 scindi; quam meminit levor praestare salutem.

quapropter fit ut hinc nobis simulacra redundent.
et quamvis subito, quovis in tempore, quamque 155
rem contra speculum ponas, apparet imago;
170 perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
156 texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
ergo multa brevi spatio simulacra genuntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo. 160
et quasi multa brevi spatio summittere debet
175 lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena,
161 sic ab rebus item simili ratione necessest
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis; 165
quandoquidem speculum quocumque obvertimus oris,
180 res ibi respondent simili forma atque colore. 167
175 Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur, 176
et quae mobilitas ollis tranantibus auras
reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
in quem quaeque locum diverso momine tendunt,
185 suavidicis potius quam multis versibus edam; 180
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
180 clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
principio persaepe levis res atque minutis
corporibus factas celeris licet esse videre.
190 in quo iam generest solis lux et vapor eius 185
propterea quia sunt e primis facta minutis,
185 quae quasi cuduntur perque aëris intervallum
non dubitant transire sequenti concita plaga.
suppeditatur enim confestim lumine lumen,
195 et quasi protelo stimulatur fulgere fulgur. 190
190 quapropter simulacra pari ratione necessest
inmemorabile per spatium transcurrere posse
temporis in puncto, primum quod †parvola causa
est procul a tergo quae provehat atque propellat,
200 quod superest, ubi tam volucri levitate ferantur, 195
deinde quod usque adeo textura praedita rara
195 mittuntur, facile ut quavis penetrare queant se
et quasi permanare per aëris intervallum.

praeterea si quae penitus corpuscula rerum
205 ex altoque foras mittuntur, solis uti lux 200
ac vapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
200 per totum caeli spatium diffundere sese
187 perque volare mare ac terras caelumque rigare: 203
quid quae sunt igitur iam prima fronte parata?
210 cum iaciuntur et emissum res nulla moratur, 205
nonne vides citius debere et longius ire
205 multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant lumina caelum?
hoc etiam in primis specimen verum esse videtur,
215 quam celeri motu rerum simulacra ferantur, 210
quod simul ac primum sub diu splendor aquai
210 ponitur, extemplo caelo stellante serena
sidera respondent in aqua radiantia mundi.
iamne vides igitur quam puncto tempore imago
220 aetheris ex oris in terrarum accidat oras? 215
quare etiam atque etiam mira fateare necessest

*

237 nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur 239
undique et in cunctas iaciuntur didita partis;
240 propterea fit uti, speciem quo vertimus, omnes 242
225 res ibi eam contra feriant forma atque colore. 243
verum nos oculis quia solis cernere quimus 241

*

et quantum quaeque ab nobis res absit, imago 244
efficit ut videamus et internoscere curat: 245
nam cum mittitur, extemplo protrudit agitque
230 aëra qui inter se cumquest oculosque locatus,
246 isque ita per nostras acies perlabitur omnis
et quasi perterget pupillas atque ita transit. 249
propterea fit uti videamus quam procul absit 251
res quaeque. et quanto plus aëris ante agitatur 250
235 et nostros oculos perterget longior aura, 252
251 tam procul esse magis res quaeque remota videtur.
scilicet, haec summe celeri ratione geruntur,

[217—229] = V 921—933.

quale sit ut videamus, et una quam procul absit. 255
illud in his rebus minime mirabile habendumst,
240 cur, ea quae feriant oculos simulacra videri
256 singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
ventus enim quoque paulatim cum verberat et cum 259
acre fluit frigus, non privam quamque solemus 261
particulam venti sentire et frigoris eius, 260
245 sed magis unorsum, fierique perinde videmus 262
261 corpore tum plagas in nostro tamquam aliquae res
verberet atque sui det sensum corporis extra.
praeterea lapidem digito cum tundimus, ipsum 265
tangimus extremum saxi summumque colorem,
250 nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
266 duritiem penitus saxi sentimus in alto.
Nunc age, cur ultra speculum videatur imago
percipe: nam certe penitus semota videtur. 270
270 quod genus illa foris quae vere transpiciuntur,
255 ianua cum per se transpectum praebet apertum,
multa facitque foris ex aedibus ut videantur:
is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus.
primus enim citra postes tum cernitur aër, 275
275 inde fores ipsae dextra laevaque secuntur,
260 post extraria lux oculos perterget et aër
alter, et illa foris quae vere transpiciuntur.
sic ubi se primum speculi proiecit imago,
dum venit ad nostras acies, protrudit agitque 280
280 aëra qui inter se cumquest oculosque locatus,
265 et facit ut prius hunc omnem sentire queamus
quam speculum: sed ubi speculum quoque sensimus ipsum,
continuo a nobis in idem quae fertur imago
pervenit, et nostros oculos reiecta revisit, 285
285 atque alium prae se propellens aëra volvit,
270 et facit ut prius hunc quam se videamus, eoque
distare ab speculo tantum semota videtur.
quare etiam atque etiam minime mirarier est par

*

268 illis quae reddunt speculorum ex aequore visum, 290

aëribus binis quoniam res confit utraque.
275 nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
291 in speculis fit ut in laeva videatur eo quod
planitiem ad speculi veniens cum offendit imago,
non convertitur incolumis, sed recta retrorsum 295
sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
280 cretea persona, adlidat pilaeve trabive,
296 atque ea continuo rectam si forte figuram
servet et elisam retro sese exprimat ipsa. 323
fiet ita, ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
nunc sit laevus, et e laevo sit mutua dexter. 325
285 fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,
301 quinque etiam sex*ve* ut fieri simulacra suërint.
nam quaecumque retro parte interiore latebunt,
inde tamen, quamvis torte penitusque remota,
omnia per flexos aditus educta licebit 330
290 pluribus haec speculis videantur in aedibus esse.
306 usque adeo *e* speculo in speculum translucet imago,
et cum laeva datast, fit rursum ut dextera fiat,
inde retro rursum redit et convertit eodem.
quin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum 335
295 adsimili lateris flexura praedita nostri,
311 dextera eapropter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis advolat, aut etiam quod
circum agitur, cum venit, imago propterea quod 340
300 flexa figura docet speculi convertier ad nos.
316 indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeunt illinc simulacra reverti; 345
305 omnia quandoquidem cogit natura referri
321 ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus.
|| Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri: 299
sol etiam caecat, contra si tendere pergas, 300
propterea quia vis magnast ipsius, et alte
310 aëra per purum graviter simulacra feruntur

326 et feriunt oculos, turbantia composituras.
praeterea splendor quicumquest acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis 305
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
315 lurida praeterea fiunt quaecumque tuentur
331 arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obvia rerum,
multaque sunt oculis in eorum denique mixta, 310
quae contage sua palloribus omnia pingunt.
320 e tenebris autem quae sunt in luce tuemur
336 propterea quia, cum propior caliginis aër
ater init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aër, 315
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
325 aëris illius: nam multis partibus hic est
341 mobilior multisque minutior et mage pollens.
qui simul atque vias oculorum luce replevit
atque patefecit, quas ante obsederat aër 320
ater, continuo rerum simulacra secuntur,
330 quae sita sunt in luce, lacessuntque ut videamus.
346 quod contra facere in tenebris e luce nequimus 348
propterea quia posterior caliginis aër
crassior insequitur, qui cuncta foramina complet 350
obsiditque vias oculorum, ne simulacra
335 possint ullarum rerum coniecta movere.
351 quadratasque procul turris cum cernimus urbis,
propterea fit uti videantur saepe rutundae,
angulus optusus quia longe cernitur omnis, 355
sive etiam potius non cernitur ac perit eius
340 plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,
356 aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
cogit hebescere eum crebris offensibus aër.
hoc ubi suffugit sensum simul angulus omnis, 360
fit quasi ut ad tornum saxorum structa tuamur:
345 non tamen ut coram quae sunt vereque rutunda,
361 sed quasi adumbratim paulum simulata videntur. ‖
umbra videtur item nobis in sole moveri

et vestigia nostra sequi gestumque imitari; 365
aëra si credis privatum lumine posse
350 indugredi, motus hominum gestumque sequentem:
366 nam nil esse potest aliud nisi lumine cassus
aër id quod nos umbram perhibere suëmus.
nimirum, quia terra locis ex ordine certis 370
lumine privatur solis quacumque meantes
355 officimus, repletur item quod liquimus eius,
371 propterea fit uti videatur, quae fuit umbra
corporis, e regione eadem nos usque secuta.
semper enim nova se radiorum lumina fundunt 375
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
360 propterea facile et spoliatur lumine terra,
376 et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.
Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
nam quocumque loco sit lux atque umbra tueri 380
illorumst: eadem vero sint lumina necne,
365 umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc
381 an potius fiat paulo quod diximus ante,
hoc animi demum ratio discernere debet,
nec possunt oculi naturam noscere rerum. 385
proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.
370 qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur:
386 quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
et fugere ad puppim colles campique videntur,
quos agimus praeter navem velisque volamus. 390
sidera cessare aetheriis adfixa cavernis
375 cuncta videntur, et adsiduo sunt omnia motu,
391 quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
cum permensa suo sunt caelum corpore claro.
solque pari ratione manere et luna videntur 395
in statione, ea quae ferri res indicat ipsa.
380 exstantisque procul medio de gurgite montis
396 classibus inter quos liber patet exitus ingens,
insula coniunctis tamen ex his una videtur.
atria versari et circumcursare columnae 400
usque adeo fit uti pueris videantur, ubi ipsi

385 desierunt verti, vix ut iam credere possint
401 non supra sese ruere omnia tecta minari.
iamque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
cum coeptat natura supraque extollere montes, 405
quos tibi tum supra sol montis esse videtur
390 comminus ipse suo contingens fervidus igni,
406 vix absunt nobis missus bis mille sagittae,
vix etiam cursus quingentos saepe veruti:
inter eos solemque iacent immania ponti 410
aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
395 interiectaque sunt terrarum milia multa,
411 quae variae retinent gentes et saecla ferarum.
at conlectus aquae digitum non altior unum,
qui lapides inter sistit per strata viarum, 415
despectum praebet sub terras inpete tanto,
400 a terris quantum caeli patet altus hiatus;
416 nubila despicere et solem ut videare videre
*
corpora †mirande sub terras abdita caeli.
denique ubi in medio nobis equus acer obhaesit 420
flumine et in rapidas amnis despeximus undas,
405 stantis equi corpus transversum ferre videtur
421 vis et in adversum flumen contrudere raptim,
et quocumque oculos traiecimus omnia ferri
et fluere adsimili nobis ratione videntur. 425
porticus aequali quamvis est denique ductu
410 stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,
426 longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
paulatim trahit angusti fastigia coni
tecta solo iungens atque omnia dextera laevis 430
donec in obscurum coni conduxit acumen.
415 in pelago nautis ex undis ortus in undis
431 sol fit uti videatur obire et condere lumen;
quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
ne leviter credas labefactari undique sensus. 435
at maris ignaris in portu clauda videntur
420 navigia aplustris fractis obnitier undae.

436 nam quaecumque supra rorem salis edita pars est
remorum, rectast, et recta superne guberna:
quae demersa liquorem obeunt, refracta videntur 440
omnia converti sursumque supina reverti
425 et reflexa prope in summo fluitare liquore.
441 raraque per caelum cum venti nubila portant
tempore nocturno, tum splendida signa videntur
labier adversum nimbos atque ire superne 445
longe aliam in partem ac vera ratione feruntur.
430 at si forte oculo manus uni subdita supter
446 pressit eum, quodam sensu fit uti videantur
omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo,
bina lucernarum florentia lumina flammis, 450
binaque per totas aedis geminare supellex,
435 et duplicis hominum facies et corpora bina.
451 denique cum suavi devinxit membra sopore
somnus et in summa corpus iacet omne quiete,
tum vigilare tamen nobis et membra movere 455
nostra videmur, et in noctis caligine caeca
440 cernere censemus solem lumenque diurnum,
456 conclusoque loco caelum mare flumina montis
mutare et campos pedibus transire videmur,
et sonitus audire, severa silentia noctis 460
undique cum constent, et reddere dicta tacentes.
445 cetera de genere hoc miracula multa videmus,
461 quae violare fidem quasi sensibus omnia quaerunt,
nequiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi, quos addimus ipsi, 465
pro visis ut sint quae non sunt sensibu' visa:
450 nam nil aegrius est quam res secernere apertas
466 ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.
Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur. 470
hunc igitur contra mittam contendere causam,
455 qui capite ipse sua in statuit vestigia sese.
471 et tamen hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus veri nil viderit ante,

unde sciat quid sit scire et nescire vicissim, 475
notitiam veri quae res falsique crearit,
460 et dubium certo quae res differre probarit.
476 invenies primis ab sensibus esse creatam
notitiem veri, neque sensus posse refelli.
nam maiore fide debet reperirier illud, 480
sponte sua veris quod possit vincere falsa:
465 quid maiore fide porro quam sensus haberi
481 debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
dicere eos contra, quae tota ab sensibus aptast?
qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa fit omnis. 485
an poterunt oculos aures reprehendere, an aures
470 tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris,
486 an confutabunt nares oculive revincent?
non, ut opinor, itast. nam seorsum cuique potestas
divisast, sua vis cuiquest, ideoque necessest 490
et quod molle sit et gelidum fervensve seorsum
475 et seorsum varios rerum sentire colores,
491 ‖ et quaecumque coloribu' sint coniuncta videre: ‖
seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
nascuntur, sorsum sonitus. ideoque necessest 495
non possint alios alii convincere sensus.
480 nec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
496 aequa fides quoniam debebit semper haberi.
proinde quod in quoquest his visum tempore, verumst.
et si non poterit ratio dissolvere causam, 500
cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
485 visa rutunda, tamen praestat rationis egentem
501 reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et violare fidem primam et convellere tota 505
fundamenta quibus nixatur vita salusque.
490 non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa
506 concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis,

*

praecipitisque locos vitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint. 510

illa tibist igitur verborum copia cassa
495 omnis, quae contra sensus instructa paratast.
511 denique ut in fabrica, si pravast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum, 515
omnia mendose fieri atque obstipa necessest
500 prava cubantia prona supina atque absona tecta,
515 iam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis —
sic igitur ratio tibi rerum prava necessest 520
falsaque sit, falsis quaecumque ab sensibus ortast.
505 Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
521 sentiat, haud quaquam ratio scruposa relictast.
Principio auditur sonus et vox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum. 525
corpoream *vocem* quoque enim constare fatendumst
510 et sonitum, quoniam possunt inpellere sensus.
526 praeterea radit vox fauces saepe, facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe, per angustum turba maiore coorta 530
ire foras ubi coeperunt primordia vocum.
515 scilicet, expletis quoque ianua raditur oris,

*

531 haud igitur dubiumst quin voces verbaque constent
corporeis e principiis, ut laedere possint.
nec te fallit item quid corporis auferat et quid 535
detrahat ex hominum nervis ac viribus ipsis
520 perpetuus sermo nigrai noctis ad umbram
536 aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
ergo corpoream vocem constare necessest, 540
multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
525 ‖ asperitas autem vocis fit ab asperitate 551
541 principiorum, et item levor levore creatur:
nec simili penetrant auris primordia forma, 542
cum tuba depresso graviter sub murmure mugit
et reboant raucum retro loca barbara bombum,

530 et gelidis cycni nocte oris ex Heliconis 545
546 cum liquidam tollunt lugubri voce querellam. ‖
Hasce igitur penitus voces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulat verborum daedala lingua,
535 formaturaque labrorum pro parte figurat. 550
551 hoc ubi non longum spatiumst unde una profecta
perveniat vox quaeque, necessest verba quoque ipsa
plane exaudiri discernique articulatim: 555
servat enim formaturam servatque figuram.
540 at si interpositum spatium sit longius aequo,
556 aëra per multum confundi verba necessest
et conturbari vocem, dum transvolat auras.
ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam 560
internoscere, verborum sententia quae sit:
545 usque adeo confusa venit vox inque pedita.
561 praeterea verbum saepe unum perciet auris
omnibus in populo, missum praeconis ab ore.
in multas igitur voces vox una repente 565
diffugit, in privas quoniam se dividit auris,
550 obsignans formam verbi clarumque sonorem.
566 at quae pars vocum non auris incidit ipsas,
praeterlata perit frustra diffusa per auras:
pars solidis adlisa locis reiecta sonorem 570
reddit et interdum frustratur imagine verbi.
555 quae bene cum videas, rationem reddere possis
571 tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas verborum ex ordine reddant,
palantis comites cum montis inter opacos 575
quaerimus et magna dispersos voce ciemus.
560 sex etiam aut septem loca vidi reddere vocis,
576 unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
verba repulsantes iterabant docta referri.
haec loca capripedes satyros nymphasque tenere 580
finitimi fingunt, et faunos esse locuntur,
565 quorum noctivago strepitu ludoque iocanti
581 adfirmant volgo taciturna silentia rumpi,

chordarumque sonos fieri, dulcisque querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum, 585
et genus agricolum late sentiscere, quom Pan
570 pinea semiferi capitis velamina quassans
586 unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
fistula silvestrem ne cesset fundere musam.
cetera de genere hoc monstra ac portenta loquontur, 590
ne loca deserta ab divis quoque forte putentur
575 sola tenere. ideo iactant miracula dictis,
591 aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
humanum genus est avidum nimis †auricularum.
Quod superest, non est mirandum qua ratione, 595
per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
580 haec loca per voces veniant aurisque lacessant,
596 conloquium ut clausis foribus quoque saepe videmus;
nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
incolumis transire potest, simulacra renutant: 600
perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
585 qualia sunt vitri, species qua travolat omnis.
601 ‖ praeterea partis in cunctas dividitur vox,
ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
dissiluit semel in multas exorta, quasi ignis 605
saepe solet scintilla suos se spargere in ignis.
590 ergo replentur loca vocibus abdita retro
606 omniaque his circum fervunt sonituque cientur.
at simulacra viis derectis omnia tendunt,
ut sunt missa semel; quapropter cernere nemo 610
saepta intra potis est, at voces accipere extra. ‖
595 et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa *domorum*,
611 vox optunditur atque auris confusa penetrat,
et sonitum potius quam verba audire videmur.
Nec, quis sentimus sucum, lingua atque palatum 615
plusculum habent in se rationis plus operaeve.
600 principio sucum sentimus in ore, cibum cum
616 mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
siquis forte manu premere ac siccare coëpit.
inde quod exprimimus per caulas omne palati 620

diditur et rarae per flexa foramina linguae.
605 hoc ubi levia sunt manantis corpora suci,
621 suaviter attingunt et suaviter omnia tractant
umida linguai circum sudantia templa:
at contra pungunt sensum lacerantque coorta, 625
quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
610 deinde voluptas est e suco fine palati:
626 cum vero deorsum per fauces praecipitavit,
nulla voluptas est, dum omnis in diditur artus;
nec refert quicquam quo victu corpus alatur, 630
dummodo quod capias concoctum didere possis
615 artubus et stomachi umectum servare tenorem.
631 Nunc aliis alius qui sit cibus ut videamus

*

expediam, quareve, aliis quod triste et amarumst,
hoc tamen esse aliis possit perdulce videri, 635
tantaque in his rebus distantia differitasque,
620 ut quod ali cibus est aliis fuat acre venenum;
636 est ut quae serpens, hominis quae tacta salivis
disperit ac sese mandendo conficit ipsa.
praeterea nobis veratrumst acre venenum, 640
at capris adipes et coturnicibus auget.
625 ut quibus id fiat rebus cognoscere possis,
641 principio meminisse decet quae diximus ante,
semina multimodis in rebus mixta teneri.
porro omnes quaecumque cibum capiunt animantes, 645
ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
630 extima membrorum circum caesura coërcet,
646 proinde ex seminibus constant variante figura.
semina cum porro distent, differre necessest
intervalla viasque, foramina quae perhibemus, 650
omnibus in membris et in ore ipsoque palato:
635 esse minora igitur quaedam maioraque debent,
651 esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
multa rutunda, modis multis multangula quaedam.
namque figurarum ratio ut motusque reposcunt, 655
proinde foraminibus debent differre figurae,

640 et variare viae proinde ac textura coërcet.
656 hoc ubi quod suavest aliis aliis fit amarum,
illi, cui suavest, levissima corpora debent
contractabiliter caulas intrare palati, 660
at contra quibus est eadem res intus acerba,
645 aspera, nimirum, penetrant hamataque fauces.
661 nunc facilest ex his rebus cognoscere quaeque:

*

quippe, ubi cui febris bili superante coortast
aut alia ratione aliquast vis excita morbi, 665
perturbatur ibi iam totum corpus, et omnes
650 commutantur ibi positurae principiorum;
666 ut prius ad sensum quae corpora conveniebant
nunc non conveniant, et cetera sint magis apta,
quae penetrata queunt sensum progignere acerbum. 670
utraque enim sunt in mellis commixta sapore. 671
655 Nunc age, quo pacto naris adiectus odoris 673
672 tangat agam. primum res multas esse necessest
unde fluens volvat varius se fluctus odorum; 675
et fluere et mitti volgo spargique putandumst:
675 verum aliis alius magis est animantibus aptus,
660 dissimilis propter formas. ideoque per auras
mellis apes quamvis longe ducuntur odore,
volturiique cadaveribus: tum fissa ferarum 680
ungula quo tulerit gressum permissa canum vis
680 ducit, et humanum longe praesentit odorem
665 Romulidarum arcis servator, candidus anser.
sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
pabula ducit et a tetro resilire veneno 685
cogit, eoque modo servantur saecla ferarum.
685 Hic odor ipse igitur, naris quicumque lacessit,
670 est alio ut possit permitti longius alter:
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam vox, mitto iam dicere quam res 690
quae feriunt oculorum acies visumque lacessunt.
690 errabundus enim tarde venit, ac perit ante

[672] = I 429.

675 paulatim facilis distractus in aëris auras,
ex alto primum quia vix emittitur ex re:
nam penitus fluere atque recedere rebus odores 695
significat quod fracta magis redolere videntur
695 omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta:
680 deinde videre licet maioribus esse creatum
principiis quam vox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur. 700
quare etiam quod olet non tam facile esse videbis
700 investigare in qua sit regione locatum:
685 refrigescit enim cunctando plaga per auras,
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
errant saepe canes itaque et vestigia quaerunt. 705
‖ Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
705 in generest, sed item species rerum atque colores
690 non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria visu.
quin etiam gallum, noctem explaudentibus alis 710
auroram clara consuetum voce vocare,
710 noenu queunt rabidi contra constare leones
695 inque tueri: ita continuo meminere fugai,
nimirum, quia sunt gallorum in corpore quaedam
semina, quae cum sunt oculis inmissa leonum, 715
pupillas interfodiunt acremque dolorem
715 praebent, ut nequeant contra durare feroces;
700 cum tamen haec nostras acies nil laedere possint,
aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis
exitus ex oculis liber datur, in remorando 720
laedere ne possint ex ulla lumina parte. ‖
720 Nunc age, quae moveant animum res accipe, et unde
705 quae veniunt veniant in mentem percipe paucis.
principio hoc dico, rerum simulacra vagari
multa modis multis in cunctas undique partis 725
tenvia, quae facile inter se iunguntur in auris,
725 obvia cum veniunt, ut aranea bratteaque auri.
710 quippe etenim multo magis haec sunt tenvia textu
quam quae percipiunt oculos visumque lacessunt,

corporis haec quoniam penetrant per rara cientque 730
tenvem animi naturam intus sensumque lacessunt.
730 Centauros itaque et Scyllarum membra videmus
715 Cerbereasque canum facies simulacraque eorum
quorum morte obita tellus amplectitur ossa;
omne genus quoniam passim simulacra feruntur, 735
partim sponte sua quae fiunt aëre in ipso,
735 partim quae variis ab rebus cumque recedunt,
720 et quae confiunt ex horum facta figuris.
nam certe ex vivo Centauri non fit imago,
nulla fuit quoniam talis natura animalis: 740
verum ubi equi atque hominis casu convenit imago,
740 haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
725 propter subtilem naturam et tenvia texta.
cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
quae cum mobiliter summa levitate feruntur, 745
ut prius ostendi, facile uno commovet ictu
745 quaelibet una animum nobis subtilis imago:
730 tenvis enim mens est et mire mobilis ipsa.
Haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis:
quatenus hoc similest illi, quod mente videmus 750
atque oculis, simili fieri ratione necessest.
750 nunc igitur quoniam docui me forte leonem

*

735 cernere per simulacra, oculos quaecumque lacessunt,
scire licet mentem simili ratione moveri,
per simulacra leonem et cetera quae videt aeque 755
nec minus atque oculi, nisi quod mage tenvia cernit.
755 nec ratione alia, cum somnus membra profudit,
740 mens animi vigilat, nisi quod simulacra lacessunt
haec eadem nostros animos quae cum vigilamus,
usque adeo, certe ut videamur cernere eum quem 760
rellicta vita iam mors et terra potitast.
760 hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
745 corporis offecti sensus per membra quiescunt
nec possunt falsum veris convincere rebus.
praeterea meminisse iacet languetque sopore, 765

nec dissentit eum mortis letique potitum
765 iam pridem, quem mens vivom se cernere credit.
750 ‖ quod superest, non est mirum simulacra moveri
bracchiaque in numerum iactare et cetera membra.
nam fit ut in somnis facere hoc videatur imago: 770
quippe, ubi prima perit alioquest altera nata
770 inde statu, prior hic gestum mutasse videtur.
755 scilicet, id fieri celeri ratione putandumst:
tantast mobilitas et rerum copia tanta,
tantaque sensibili quovis est tempore in uno 775
copia particularum, ut possit suppeditare. ‖
775 Multaque in his rebus quaeruntur, multaque nobis
760 clarandumst, plane si res exponere avemus.
quaeritur in primis quare, quod cuique libido
venerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum. 780
anne voluntatem nostram simulacra tuentur,
780 et simul ac volumus nobis occurrit imago,
765 si mare, si terram cordist, si denique caelum?
conventus hominum, pompam, convivia, pugnas,
omnia sub verbone creat natura paratque? 785
cum praesertim aliis eadem in regione locoque
785 longe dissimilis animus res cogitet omnis.
770 quid porro, in numerum procedere cum simulacra
cernimus in somnis et mollia membra movere,
mollia, mobiliter cum alternis bracchia mittunt 790
et repetunt ollis gestum pede convenienti?
790 scilicet, arte madent simulacra et docta vagantur,
775 nocturno facere ut possint in tempore ludos.
an magis illud erit verum? quia tempore in uno,
cum sentimus, id est cum vox emittitur una, 795
tempora multa latent, ratio quae comperit esse,
795 propterea fit uti quovis in tempore quaeque
780 praesto sint simulacra locis in quisque parata.
‖ tanta est mobilitas et rerum copia tanta.

*

hoc ubi prima perit alioquest altera nata 800
inde statu, prior hic gestum mutasse videtur. ‖

800 et quia tenvia sunt, nisi quae contendit, acute
785 cernere non potis est animus: proinde omnia quae sunt
praeterea pereunt, nisi *si* ad quae se ipse paravit.
ipse parat sese porro speratque futurum 805
ut videat quod consequitur rem quamque: fit ergo.
805 nonne vides oculos etiam, cum tenvia quae sunt 807
790 cernere coeperunt, contendere se atque parare, 809
nec sine eo fieri posse ut cernamus acute? 810
et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
si non advertas animum, proinde esse quasi omni
810 tempore semotum fuerit longeque remotum.
795 cur igitur mirumst, animus si cetera perdit
praeter quam quibus est in rebus deditus ipse? 815
deinde adopinamur de signis maxima parvis
ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.
815 Fit quoque ut interdum non suppeditetur imago
800 eiusdem generis, sed femina quae fuit ante,
in manibus vir uti factus videatur adesse, 820
aut alia ex alia facies aetasque sequatur.
quod ne miremur sopor atque oblivia curant. 826
820 ‖ Illud in his rebus vitium vementer avessis 822
805 effugere, errorem vitareque praemetuenter,
lumina ne facias oculorum clara creata,
prospicere ut possemus, et ut proferre queamus 825
proceros passus, ideo fastigia posse 827
825 surarum ac feminum pedibus fundata plicari,
810 brachia tum porro validis ex apta lacertis
esse manusque datas utraque *ex* parte ministras, 830
ut facere ad vitam possemus quae foret usus.
cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur,
830 omnia perversa praepostera sunt ratione,
815 nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum. 835
nec fuit ante videre oculorum lumina nata,
nec dictis orare prius quam lingua creatast,
835 sed potius longe linguae praecessit origo

[808] = 804.

820 sermonem, multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra 840
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus:
haud igitur potuere utendi crescere causa.
840 at contra conferre manu certamina pugnae
825 et lacerare artus foedareque membra cruore
ante fuit multo quam lucida tela volarent, 845
et volnus vitare prius natura coëgit
quam daret obiectum parmai laeva per artem.
845 scilicet, et fessum corpus mandare quieti
830 multo antiquius est quam lecti mollia strata,
et sedare sitim prius est quam pocula natum. 850
haec igitur possunt utendi cognita causa
credier, ex usu quae sunt vitaque reperta.
850 illa quidem seorsum sunt omnia, quae prius ipsa
835 nata dedere suae post notitiam utilitatis.
quo genere in primis sensus et membra videmus; 855
quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
utilitatis ob officium potuisse creari. ‖
Nunc qui fiat uti passus proferre queamus, 877
840 cum volumus, varieque datum sit membra movere,
876 et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta. 880
dico animo nostro primum simulacra meandi
accidere atque animum pulsare, ut diximus ante.
845 inde voluntas fit: neque enim facere incipit ullam
881 rem quisquam, *quam* mens providit quid velit ante.
id quod providet, illius rei constat imago. 885
ergo animus cum sese ita commovet ut velit ire
inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto,
850 per membra atque artus, animai dissita vis est:
886 et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.
inde ea proporro corpus ferit, atque ita tota 890
paulatim moles protruditur atque movetur.
praeterea tum rarescit quoque corpus, et aër,
855 scilicet, ut debet qui semper mobilis extat,
891 per patefacta venit penetratque foramina largus,

et dispargitur ad partis ita quasque minutas 895
corporis. his igitur rebus fit utrimque duabus,
aeque id ut ac navis velis ventoque feratur.
860 nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
896 tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
contorquere et onus totum convertere nostrum: 900
quippe etenim ventus subtili corpore tenvis
trudit agens magnam magno molimine navem,
865 et manus una regit quantovis impete euntem
901 atque gubernaclum contorquet quolibet unum,
multaque, per trocleas et tympana, pondere magno 905
commovet atque levi sustollit machina nisu.
855 Illud item non est mirandum, corporis ipsa 858
870 quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.
quippe etenim fluere atque recedere corpora rebus 860
multa modis multis docui, sed plurima debent
ex animalibu'; *quae* quia sunt exercita motu,
860 multa per os exhalantur, cum languida anhelant, 864
875 multaque per sudorem ex alto pressa feruntur. 863
his igitur rebus rarescit corpus et omnis 865
subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
propterea capitur cibus, ut suffulciat artus
865 et recreet vires interdatus, atque patentem
880 per membra ac venas ut amorem opturet edendi.
umor item discedit in omnia quae loca cumque 870
poscunt umorem; glomerataque multa vaporis
corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
870 dissupat adveniens liquor ac restinguit ut ignem,
885 urere ne possit calor amplius aridus artus.
sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro 875
abluitur, sic expletur ieiuna cupido.
Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
905 inriget atque animi curas e pectore solvat,
890 suavidicis potius quam multis versibus edam;
parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam 910
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
tu mihi da tenuis aures animumque sagacem,

910 ne fieri negites quae dicam posse, retroque
895 vera repulsanti discedas pectore dicta,
tutemet in culpa cum sis neque cernere possis. 915
principio somnus fit ubist distracta per artus
vis animae partimque foras eiecta recessit
915 et partim contrusa magis concessit in altum:
900 dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
nam dubium non est, animai quin opera sit 920
sensus hic in nobis, quem cum sopor inpedit esse,
tum nobis animam perturbatam esse putandumst
920 eiectamque foras; non omnem: namque iaceret
905 aeterno corpus perfusum frigore leti.
quippe, ubi nulla latens animai pars remaneret 925
in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
unde reconflari sensus per membra repente
925 posset, ut ex igni caeco consurgere flamma?
910 Sed quibus haec rebus novitas confiat, et unde
perturbari anima et corpus languescere possit, 930
expediam: tu fac ne ventis verba profundam.
principio externa corpus de parte necessumst,
930 aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
915 tundier atque eius crebro pulsarier ictu,
proptereaque fere res omnes aut corio sunt 935
aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae.
interiorem etiam partem spirantibus aër
935 verberat hic idem, cum ducitur atque reflatur.
920 quare utrimque secus cum corpus vapulet, et cum
perveniant plagae per parva foramina nobis 940
corporis ad primas partis elementaque prima,
fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
940 conturbantur enim positurae principiorum
925 corporis atque animi. fit uti pars inde animai
eiciatur, et introrsum pars abdita cedat, 945
pars etiam distracta per artus non queat esse
coniuncta inter se neque motu mutua fungi:
945 inter enim saepit coetus natura viasque:
930 ergo sensus abit mutatis motibus alte,

et quoniam non est quasi quod suffulciat artus, 950
debile fit corpus, languescuntque omnia membra,
bracchia palpebraeque cadunt, poplitesque †cubanti
950 saepe tamen summittuntur virisque resolvunt.
935 deinde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aër,
haec eadem cibus, in venas dum diditur omnis, 955
efficit. et multo sopor ille gravissimus exstat,
quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se
955 corpora conturbant magno contusa labore.
940 fit ratione eadem coniectus partim animai
altior, atque foras eiectus largior eius, 960
et divisior inter se ac distractior intus

*

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
960 aut quibus in rebus multum sumus ante morati
945 atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque videmur obire: 965
causidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire,
965 nautae contractum cum ventis degere duellum,
950 nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
semper et inventam patriis exponere chartis. 970
cetera sic studia atque artes plerumque videntur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
970 et quicumque dies multos ex ordine ludis
955 adsiduas dederunt operas, plerumque videmus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare, 975
relicuas tamen esse vias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra venire:
975 per multos itaque illa dies eadem obversantur
960 ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
cernere saltantis et mollia membra moventis, 980
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis
auribus accipere, et consessum cernere eundem
980 scenaique simul varios splendere decores.
965 usque adeo magni refert studium atque voluptas,
et quibus in rebus consuerint esse operati 985

non homines solum sed vero animalia cuncta.
quippe videbis equos fortis, cum membra iacebunt,
985 in somnis sudare tamen spirareque semper
970 et quasi de palma summas contendere viris
aut quasi carceribus patefactis 990
venantumque canes in molli saepe quiete 999
iactant crura tamen subito vocisque repente 991
990 mittunt et crebro redducunt naribus auras,
975 ut vestigia si teneant inventa ferarum,
expergefactique secuntur inania saepe
cervorum simulacra, fugae quasi dedita cernant, 995
donec discussis redeunt erroribus ad se.
995 at consueta domi catulorum blanda propago
980 discutere et corpus de terra corripere instant, 998
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur. 1004
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum, 1005
tam magis in somnis eadem saevire necessust:
1000 at variae fugiunt volucres pinnisque repente
985 sollicitant divom nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas
edere sunt persectantes visaeque volantes. 1010
porro hominum mentes, magnis qui motibus edunt
1005 magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,
990 reges expugnant, capiuntur, proelia miscent,
tollunt clamorem, quasi si iugulentur, ibidem.
multi depugnant gemitusque doloribus edunt 1015
et, quasi pantherae morsu saevive leonis
1010 mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
995 multi de magnis per somnum rebu' loquuntur,
indicioque sui facti persaepe fuere.
multi mortem obeunt. multi, de montibus altis 1020
ut qui praecipitent ad terram, corpore toto
1015 externantur, et ex somno quasi mentibu' capti
1000 vix ad se redeunt, permoti corporis aestu.
flumen item sitiens aut fontem propter amoenum
adsidet et totum prope faucibus occupat amnem. 1025

[1000—1003] = 991—994.

pusi saepe lacum propter si ac dolia curta
1020 somno devincti credunt se extollere vestem,
1005 totius umorem saccatum corpori' fundunt,
cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
tum quibus aetatis freta primitus insinuatur 1030
semen, ubi ipsa dies membris matura creavit,
1025 conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
1010 nuntia praeclari voltus pulchrique coloris,
qui ciet inritans loca turgida semine multo,
ut quasi transactis saepe omnibu' rebu' profundant 1035
fluminis ingentis fluctus vestemque cruentent. 1036
932 namque alias aliud res commovet atque lacessit: 1039
1015 ex homine humanum semen ciet una hominis vis. 1040
1030 Sollicitatur id *in* nobis, quod diximus ante, 1037
semen, adulta aetas cum primum roborat artus. 1038
quod simul atque suis eiectum sedibus exit, 1041
1035 per membra atque artus decedit corpore toto,
1020 in loca conveniens nervorum certa, cietque
continuo partis genitalis corporis ipsas.
inritata tument loca semine, fitque voluntas 1045
eicere id quo se contendit dira lubido, 1046
1040 idque petit corpus, mens undest saucia amore: 1048
1025 namque omnes plerumque cadunt in vulnus, et illam
emicat in partem sanguis, unde icimur ictu, 1050
et si comminus est, hostem ruber occupat umor.
sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
1045 siye puer membris muliebribus hunc iaculatur
1030 seu mulier toto iactans e corpore amorem,
unde feritur, eo tendit, gestitque coire 1055
et iacere umorem in corpus de corpore ductum:
namque voluptatem praesagit muta cupido.
1050 Haec Venus est nobis: hinc autemst momen amoris,
1035 hinc illaec. primum Veneris dulcedinis in cor
stillavit gutta, et successit frigida cura: 1060
nam si abest quod aves, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obversatur ad auris.
[1047] = 1034.

1055 sed fugitare decet simulacra et pabula amoris
1040 absterrere sibi atque alio convertere mentem
et iacere umorem conlectum in corpora quaeque, 1065
nec retinere, semel conversum unius amore,
et servare sibi curam certumque dolorem:
1060 ulcus enim vivescit et inveterascit alendo,
1045 inque dies gliscit furor atque aerumna gravescit,
si non prima novis conturbes volnera plagis 1070
volgivagaque vagus Venere ante recentia cures
aut alio possis animi traducere motus.
1065 Nec Veneris fructu caret is qui vitat amorem,
1050 sed potius quae sunt sine poena commoda sumit:
nam certe purast sanis magis inde voluptas 1075
quam miseris. etenim potiundi tempore in ipso
fluctuat incertis erroribus ardor amantum,
1070 ‖ nec constat quid primum oculis manibusque fruantur.
1055 quod petiere, premunt arte, faciuntque dolorem
corporis, et dentes inlidunt saepe labellis 1080
osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas
et stimuli subsunt, qui instigant laedere id ipsum,
1075 quodcumquest, rabies unde illaec germina surgunt.
1060 sed leviter poenas frangit Venus inter amorem,
blandaque refrenat morsus admixta voluptas. 1085
namque in eo spes est, undest ardoris origo,
restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.
1080 quod fieri contra totum natura repugnat,
1065 unaque res haec est, cuius proquam plurima habemus,
tam magis ardescit dira cuppedine pectus. 1090
nam cibus atque umor membris adsumitur intus;
quae quoniam certas possunt obsidere partis,
1085 hoc facile expletur laticum frugumque cupido:
1070 ex hominis vero facie pulchroque colore
nil datur in corpus praeter simulacra fruendum 1095
tenvia; quae vanos spes raptat saepe misella.
ut bibere in somnis sitiens quom quaerit, et umor
1090 non datur, ardorem qui membris stinguere possit,
1075 sed laticum simulacra petit frustraque laborat
in medioque siti torretur flumine potans, 1100

sic in amore Venus simulacris ludit amantis. ‖
nec satiare queunt spectando corpora coram,
1095 nec manibus quicquam teneris abradere membris
1080 possunt errantes incerti corpore toto.
denique cum membris conlatis flore fruuntur 1105
aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
atque in eost Venus ut muliebria conserat arva,
1100 adfigunt avide corpus iunguntque salivas
1085 oris et inspirant pressantes dentibus ora,
‖ nequiquam, quoniam nil inde abradere possunt 1110
nec penetrare et abire in corpus corpore toto:
nam facere interdum velle et certare videntur. ‖
1105 usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
1090 membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
tandem ubi se erupit nervis conlecta cupido, 1115
parva fit ardoris violenti pausa parumper:
inde redit rabies eadem et furor ille revisit,
1110 cum sibi quid cupiant ipsi contingere quaerunt,
1095 nec reperire malum id possunt quae machina vincat.
usque adeo incerti tabescunt volnere caeco. 1120
Adde quod absumunt viris pereuntque labore,
adde quod alterius sub nutu degitur aetas,
1115 languent officia atque aegrotat fama vacillans. 1124
1100 labitur interea res et Babylonica fiunt, 1123
argentum et pulchra in pedibus Sicyonia rident, 1125
scilicet, et grandes viridi cum luce zmaragdi
auro includuntur, teriturque thalassina vestis
1120 adsidue et Veneris sudorem exercita potat.
1105 et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,
interdum in pallam atque Alidensia Ciaque vertunt. 1130
eximia veste et victu convivia, ludi,
pocula crebra, unguenta, coronae, serta parantur,
1125 nequiquam, quoniam medio de fonte leporum
1110 surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat,
aut cum conscius ipse animus se forte remordet 1135
desidiose agere aetatem lustrisque perire,
aut quod in ambiguo verbum iaculata reliquit,
1130 quod cupido adfixum cordi vivescit ut ignis,

1115 aut nimium iactare oculos aliumve tueri
quod putat in voltuque videt vestigia risus. 1140
Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
inveniuntur: in adverso vero atque inopi sunt,
1135 prendere quae possis oculorum lumine operto,
1120 innumerabilia; ut melius vigilare sit ante,
qua docui ratione, cavereque ne inliciaris. 1145
nam vitare, plagas in amoris ne iaciamur,
non ita difficilest quam captum retibus ipsis
1140 exire et validos Veneris perrumpere nodos.
1125 at tamen implicitus quoque possis inque peditus
effugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes 1150
et praetermittas animi vitia omnia primum
aut quae corpori' sunt eius, quam tu petis ac vis.
1145 nam faciunt homines plerumque cupidine caeci
1130 et tribuunt ea quae non sunt his commoda vere.
multimodis igitur pravas turpisque videmus 1155
esse in deliciis summoque in honore vigere.
atque alios alii inrident Veneremque suadent
1150 ut placent, quoniam foedo adflictentur amore,
1135 nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe.
nigra melichrus est, inmunda et fetida acosmos, 1160
caesia Palladium, nervosa et lignea dorcas,
parvula, pumilio, chariton mia, tota merum sal,
1155 magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris.
1140 balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est:
at flagrans, odiosa, loquacula, Lampadium fit. 1165
ischnon eromenion tum fit, cum vivere non quit
prae macie: rhadine verost iam mortua tussi.
1160 at tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho,
1145 simula Silena ac saturast, labeosa philema.
cetera de genere hoc longumst si dicere coner. 1170
sed tamen esto iam quantovis oris honore,
cui Veneris membris vis omnibus exoriatur:
1165 nempe aliae quoque sunt: nempe hac sine viximus ante:
1150 nempe eadem facit, et scimus facere, omnia turpi,
et miseram taetris se suffit odoribus ipsa, 1175
quam famulae longe fugitant furtimque cachinnant.

at lacrimans exclusus amator limina saepe
1170 floribus et sertis operit postisque superbos
1155 unguit amaracino et foribus miser oscula figit;
quem si iam admissum venientem offenderit aura 1180
una modo, causas abeundi quaerat honestas,
et meditata diu cadat alte sumpta querella,
1175 stultitiaeque ibi se damnet, tribuisse quod illi
1160 plus videat quam mortali concedere par est.
nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae 1185
omnia summo opere hos vitae postscaenia celant,
quos retinere volunt adstrictosque esse in amore,
1180 nequiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
1165 protrabere in lucem atque omnis inquirere risus,
et, si bello animost et non odiosa, vicissim 1190
praetermittere *et* humanis concedere rebus.
Nec mulier semper ficto suspirat amore,
1185 quae conplexa viri corpus cum corpore iungit
1170 et tenet adsuctis umectans oscula labris:
nam facit ex animo saepe et communia quaerens 1195
gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
nec ratione alia volucres armenta feraeque
1190 et pecudes et equae maribus subsidere possunt,
1175 si non ipsa quoque illarum subat ardet abundans
natura et Venerem salientum laeta retractat. 1200
nonne vides etiam quos mutua saepe voluptas
vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur?
1195 in triviis quam saepe canes, discedere aventis,
1180 divorsi cupide summis ex viribu' tendunt, 1210
quom interea validis Veneris compagibus haerent! 1204
quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent, 1205
quae iacere in fraudem possent vinctosque tenere.
1200 quare etiam atque etiam, ut dico, est communi' voluptas.
1185 Et commiscendo quom semine forte virilem
femina vim vicit subita vi corripuitque,
tum similes matrum materno semine fiunt, 1211
ut patribus patrio. sed quos utriusque figurae
1205 esse vides, iuxtim miscentes vulta parentum,
1190 corpore de patrio et materno sanguine crescunt,

semina cum Veneris stimulis excita per artus 1215
obvia conflixit conspirans mutuus ardor,
et neque utrum superavit eorum nec superatumst.
1210 fit quoque ut interdum similes existere avorum
1195 possint et referant proavorum saepe figuras
propterea quia multa modis primordia multis 1220
mixta suo celant in corpore saepe parentis,
quae patribus patres tradunt ab stirpe profecta:
1215 inde Venus varia producit sorte figuras,
1200 maiorumque refert voltus vocesque comasque;

*

quandoquidem nilo minus haec *de* semine certo 1225
fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
et muliebre oritur patrio de semine saeclum,
1220 maternoque mares existunt corpore creti:
1205 semper enim partus duplici de semine constat,
atque utri similest magis id quodcumque creatur, 1230
eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
sive virum suboles sivest muliebris origo.
1225 Nec divina satum genitalem numina cuiquam
1210 absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigat aevom; 1235
quod plerumque putant, et multo sanguine maesti
conspergunt aras adolentque altaria donis;
1230 ut gravidas reddant uxores semine largo,
1215 nequiquam divom numen sortisque fatigant.
nam steriles nimium crasso sunt semine partim, 1240
et liquido praeter iustum tenuique vicissim.
tenve locis quia non potis est adfigere adhaesum,
1235 liquitur extemplo et revocatum cedit abortu.
1220 crassius his porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu 1245
aut penetrare locos aeque nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
1240 nam multum harmoniae Veneris differre videntur.
1225 atque alias alii complent magis, ex aliisque
suscipiunt aliae pondus magis inque gravescunt. 1250

et multae steriles Hymenaeis ante fuerunt
pluribus, et nactae post sunt tamen unde puellos
1245 suscipere et partu possent ditescere dulci.
1230 et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxores parere, inventast illis quoque compar 1255
natura, ut possent gnatis munire senectam.
usque adeo magni refert, ut semina possint
1250 seminibus commisceri genitaliter apta,
1235 crassane conveniant liquidis et liquida crassis.
atque in eo refert quo victu vita colatur: 1260
namque aliis rebus concrescunt semina membris,
atque aliis extenvantur tabentque vicissim.
1255 et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
1240 id quoque permagni refert: nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur 1265
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt
pectoribus positis sublatis semina lumbis.
1260 nec molles opu' sunt motus uxoribus hilum.
1245 nam mulier prohibet se concipere atque repugnat,
clunibus ipsa viri Venerem si laeta retractat 1270
atque exossato ciet omni pectore fluctus:
eicit enim sulcum recta regione viaque
1265 vomeris, atque locis avertit seminis ictum.
1250 idque sua causa consuerunt scorta moveri,
ne complerentur crebro gravidaeque iacerent, 1275
et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset;
coniugibus quod nil nostris opus esse videtur.
1270 Nec divinitus interdum Venerisque sagittis
1255 deteriore fit ut forma muliercula ametur:
nam facit ipsa suis interdum femina factis 1280
morigerisque modis et munde corpore culto,
ut facile insuescat *te* secum degere vitam.
1275 quod superest, consuetudo concinnat amorem:
1260 nam leviter quamvis quod crebro tunditur ictu,
vincitur in longo spatio tamen atque labascit. 1285
nonne vides etiam guttas in saxa cadentis
umoris longo in spatio pertundere saxa?

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER QUINTUS.

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere pro rerum maiestate hisque repertis?
quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
pro meritis eius possit, qui talia nobis
5 pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
nam si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendumst, deus ille fuit, deus, inclyte Memmi,
qui princeps vitae rationem invenit eam quae
10 nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locavit.
confer enim divina aliorum antiqua reperta.
namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
15 vitigeni laticem mortalibus instituisse,
cum tamen his posset sine rebus vita manere,
ut famast aliquas etiam nunc vivere gentis:
at bene non poterat sine puro pectore vivi;
quo magis hic merito nobis deus esse videtur,
20 ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcia permulcent animos solacia vitae.
Herculis antistare autem si facta putabis,
longius a vera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus

25 ille leonis obesset et horrens Arcadius sus?
quidve tripectora tergemini vis Geryonai 28
. . . . . .
31 tanto opere officerent nobis Stymphala colentes? 31
et Diomedis equi spirantes naribus ignem 29
30 Thracis Bistoniasque plagas atque Ismara propter, 30
30 aureaque Hesperidum servans fulgentia mala, 32
asper, acerba tuens, immani corpore serpens
arboris amplexus stirpem quid denique obesset
35 propter Atlanteum litus pelageque severa,
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?
35 denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis
hydra venenatis posset vallata colubris?
cetera de genere hoc quae sunt portenta perempta,
si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
40 nunc etiam scatit et trepido terrore repletast
per nemora ac montes magnos silvasque profundas;
quae loca vitandi plerumquest nostra potestas.
at nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
atque pericula tumst ingratis insinuandum!
45 quantae tum scindunt hominem cuppedinis acris
sollicitum curae, quantique perinde timores!
quidve superbia spurcitia ac petulantia? quantas
efficiunt clades! quid luxus desidiaeque?
haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
50 expulerit dictis, non armis, nonne decebit
hunc hominem numero divom dignarier esse?
cum bene praesertim multa ac divinitus ipsis
immortalibu' de divis dare dicta suërit
atque omnem rerum naturam pandere dictis.
55 Cuius ego ingressus vestigia dum rationes
persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata
foedere sint, in eo quam sit durare necessum
nec validas valeant aevi rescindere leges,
quo genere in primis animi natura repertast
60 nativo primum consistere corpore creta

nec posse incolumis magnum durare per aevom,
sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
cernere cum videamur eum quem vita reliquit,
quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
65 ut mihi mortali consistere corpore mundum
nativomque simul ratio reddunda sit esse;
et quibus ille modis congressus materiai
fundarit terram caelum mare sidera solem
lunaique globum; tum quae tellure animantes
70 extiterint, et quae nullo sint tempore natae;
quove modo genus humanum variante loquella
coeperit inter se vesci per nomina rerum;
et quibus ille modis divom metus insinuarit
pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
75 fana lacus lucos aras simulacraque divom.
praeterea solis cursus lunaeque meatus
expediam qua vi flectat natura gubernans;
ne forte haec inter caelum terramque reamur
libera sponte sua cursus lustrare perennis,
80 morigera ad fruges augendas atque animantis,
neve aliqua divom volvi ratione putemus.
nam bene qui didicere deos securum agere aevom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
85 quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones,
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
90 quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
principio maria ac terras caelumque tuere;
quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
tris species tam dissimilis, tria talia texta,
95 una dies dabit exitio, multosque per annos
sustentata ruet moles et machina mundi.
nec me animi fallit quam res nova miraque menti

accidat exitium caeli terraeque futurum,
et quam difficile id mihi sit pervincere dictis;
100 ut fit ubi insolitam rem adportes auribus ante,
nec tamen hanc possis oculorum subdere visu
nec iacere indu manus, via qua munita fidei
proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
sed tamen effabor. dictis dabit ipsa fidem res,
105 forsitan, et graviter terrarum motibus ortis
omnia conquassari in parvo tempore cernes.
quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
et ratio potius quam res persuadeat ipsa
succidere horrisono posse omnia victa fragore.
110 Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
multa tibi expediam doctis solacia dictis,
religione refrenatus ne forte rearis
115 terras et solem et caelum, mare sidera lunam,
corpore divino debere aeterna manere,
proptereaque putes ritu par esse Gigantum
pendere eos poenas inmani pro scelere omnis,
qui ratione sua disturbent moenia mundi
120 praeclarumque velint caeli restinguere solem,
inmortalia mortali sermone notantes;
quae procul usque adeo divino a numine distant
inque deum numero quae sint indigna videntur,
notitiam potius praebere ut posse putentur
125 quid sit vitali motu sensuque remotum.
quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
posse animi natura putetur consiliumque. 127
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum 138
dispositumque videtur ubi esse et crescere possit
130 seorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum 140
141 totum posse extra corpus formamque animalem
putribus in glebis terrarum aut solis in igni
aut in aqua durare aut altis aetheris oris.

[128—137] = III 781—790.

haud igitur constant divino praedita sensu,
135 quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata. 145
146 Illud item non est ut possis credere, sedes
esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
tenvis enim natura deum longeque remota
sensibus ab nostris animi vix mente videtur;
140 quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum, 150
151 tactile nil nobis quod sit contingere debet:
tangere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
dissimiles debent, tenues pro corpore eorum;
145 quae tibi posterius largo sermone probabo. 155
156 dicere porro hominum causa voluisse parare
praeclaram mundi naturam, proptereaque
adlaudabile opus divom laudare decere
aeternumque putare atque inmortale futurum,
150 nec fas esse, deum quod sit ratione vetusta 160
161 gentibus humanis fundatum perpetuo aevo,
sollicitare suis ulla vi ex sedibus umquam,
nec verbis vexare et ab imo evertere summa,
cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
155 desiperest. quid enim inmortalibus atque beatis 165
166 gratia nostra queat largirier emolumenti,
ut nostra quicquam causa gerere adgrediantur?
quidve novi potuit tanto post ante quietos
inlicere ut cuperent vitam mutare priorem?
160 nam gaudere novis rebus debere videtur 170
cui veteres obsunt:. sed cui nil accidit aegri
tempore in anteacto, cum pulchre degeret aevom,
175 quid potuit novitatis amorem accendere tali? 173
170 at, credo, in tenebris vita ac maerore iacebat, 175
165 donec diluxit rerum genitalis origo.
176 quidve mali fuerat nobis non esse creatis? 174
natus enim debet quicumquest velle manere 177
in vita, donec retinebit blanda voluptas:
qui numquam vero vitae gustavit amorem
170 nec fuit in numero, quid obest non esse creatum? 180

181 exemplum porro gignundis rebus et ipsa
notities divis hominum undest insita primum,
quid vellent facere ut scirent animoque viderent,
quove modost umquam vis cognita principiorum,
175 quidque inter sese permutato ordine possent, 185
186 si non ipsa dedit specimen natura creandi?
namque ita multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
180 omnimodisque coire atque omnia pertemptare, 190
191 quaecumque inter se possent congressa creare,
ut non sit mirum, si in talis disposituras
deciderunt quoque et in talis venere meatus,
qualibus haec rerum geritur nunc summa novando.
185 Quod *si* iam rerum ignorem primordia quae sint, 195
196 hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis divinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.
190 principio quantum caeli tegit impetus ingens, 200
201 inde avide partem montes silvaeque ferarum
possedere, tenent rupes vastaeque paludes
et mare, quod late terrarum distinet oras.
inde duas porro prope partis fervidus ardor
195 adsiduusque geli casus mortalibus aufert. 205
206 quod superest arvi, tamen id natura sua vi
sentibus obducat, ni vis humana resistat
vitai causa valido consueta bidenti
ingemere et terram pressis proscindere aratris.
‖ *
200 si non fecundas vertentes vomere glebas 210
211 terraique solum subigentes cimus ad ortus,
sponte sua nequeant liquidas existere in auras. ‖
et tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
205 aut nimiis torret fervoribus aetherius sol 215
216 aut subiti peremunt imbris gelidaeque pruinae,

flabraque ventorum violento turbine vexant.
praeterea genus horriferum natura ferarum
humanae genti infestum terraque marique
210 cur alit atque auget? cur anni tempora morbos 220
221 adportant? quare mors inmatura vagatur?
tum porro puer, ut saevis proiectus ab undis
navita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
vitali auxilio, cum primum in luminis oras
215 nixibus ex alvo matris natura profudit, 225
226 vagituque locum lugubri complet, ut aequumst
cui tantum in vita restet transire malorum.
at variae crescunt pecudes armenta feraeque,
nec crepitacillis opus est, nec cuiquam adhibendast
220 almae nutricis blanda atque infracta loquella, 230
231 nec varias quaerunt vestes pro tempore caeli,
denique non armis opus est, non moenibus altis,
quis sua tutentur, quando omnibus omnia large
tellus ipsa parit naturaque daedala rerum.
225 Principio quoniam terrai corpus et umor 235
236 aurarumque leves animae calidique vapores,
e quibus haec rerum consistere summa videtur,
omnia nativo ac mortali corpore constant,
debet eodem omnis mundi natura putari.
230 quippe etenim, quorum partis et membra videmus 240
241 corpore nativo ac mortalibus esse figuris,
haec eadem ferme mortalia cernimus esse
et nativa simul. quapropter maxima mundi
cum videam membra ac partis consumpta regigni,
235 scire licet caeli quoque item terraeque fuisse 245
246 principiale aliquod tempus clademque futuram.
Illud in his rebus ne corripuisse rearis
me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
esse, neque umorem dubitavi aurasque perire,
240 atque eadem gigni rursusque augescere dixi: 250
251 principio pars terrai nonnulla, perusta
solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
pulveris exhalat nebulam nubesque volantis,

quas validi toto dispergunt aëre venti.
245 pars etiam glebarum ad diluviem revocatur 255
256 imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
praeterea pro parte sua, quodcumque alid auget,
*
redditur: et quoniam dubio procul esse videtur
omniparens eadem rerum commune sepulcrum,
250 ergo terra tibi libatur et aucta recrescit. 260
273 Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto 273
innumerabiliter privas mutatur in horas.
275 semper enim, quodcumque fluit de rebus, id omne 275
aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
255 corpora retribuat rebus recreetque fluentis,
omnia iam resoluta forent et in aëra versa:
haut igitur cessat gigni de rebus et in res
280 reccidere, adsidue quoniam fluere omnia constat. 280
Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
260 inrigat adsidue caelum candore recenti
suppeditatque novo confestim lumine lumen.
nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
285 quocumque accidit. id licet hinc cognoscere possis, 285
quod simul ac primum nubes succedere soli
265 coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
extemplo inferior pars horum disperit omnis,
terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
290 ut noscas splendore novo res semper egere, 290
et primum iactum fulgoris quemque perire,
270 nec ratione alia res posse in sole videri,
perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
quin etiam nocturna tibi, terrestria quae sunt,
295 lumina, pendentes lychni claraeque coruscis 295
fulguribus pingues multa fuligine taedae
275 consimili properant ratione, ardore ministro,
suppeditare novom lumen, tremere ignibus instant,
instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
300 usque adeo properanter obortis ignibus ei 300
exitium celeri celatur origine flammae.

280 sic igitur solem lunam stellasque putandumst
ex alio atque alio lucem iactare subortu
et primum quicquid flammarum perdere semper,
305 inviolabilia haec ne credas forte vigere. 305
Quod superest, umore novo mare flumina fontes 261
285 semper abundare et latices manare perennis
nil opus est verbis: magnus decursus aquarum
undique declarat. sed primum quicquid aquai
265 tollitur, in summaque fit ut nil umor abundet, 265
partim quod validi verrentes aequora venti
290 diminuunt radiisque retexens aetherius sol,
partim quod supter per terras diditur omnis:
percolatur enim virus, retroque remanat
270 materies umoris et ad caput amnibus omnis 270
convenit, inde super terras fluit agmine dulci
295 qua via secta semel liquido pede detulit undas. 272
306 Denique non lapides quoque vinci cernis ab aevo, 306
non altas turris ruere et putrescere saxa,
non delubra deum simulacraque fessa fatisci,
nec sanctum numen fati protollere finis
300 posse neque adversus naturae foedera niti? 310
311 denique non monimenta virum dilapsa videmus?
quaerere †proporro sibi †cumque senescere credas.
non ruere avolsos silices a montibus altis
nec validas aevi vires perferre patique
305 finiti? neque enim caderent avolsa repente, 315
316 ex infinito quae tempore pertolerassent
omnia tormenta aetatis, privata fragore.
Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omnem
continet amplexu terram? si procreat ex se
310 omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta, 320
321 totum nativo ac mortali corpore constat.
nam quodcumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.
Praeterea si nulla fuit genitalis origo
315 terrarum et caeli semperque aeterna fuere, 325
326 cur supera bellum Thebanum et funera Troiae

non alias alii quoque res cecinere poëtae?
quo tot facta virum totiens cecidere neque usquam
aeternis famae monimentis insita florent?
320 verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque 330
331 naturast mundi neque pridem exordia cepit.
quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores,
325 denique natura haec rerum ratioque repertast 335
336 nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim vertere voces.
quod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
sed periisse hominum torrenti saecla vapore,
330 aut cecidisse urbis magno vexamine mundi, 340
341 aut ex imbribus adsiduis exisse rapaces
per terras amnes atque oppida cooperuisse,
tanto quique magis victus fateare necessest
exitium quoque terrarum caelique futurum:
335 nam cum res tantis morbis tantisque periclis 345
346 temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
nec ratione alia mortales esse videmur
inter nos, nisi quod morbis aegrescimus isdem
340 atque illi quos a vita natura removit. 350
351 Praeterea quaecumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
345 corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante, 355
356 aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inanest,
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
350 quo quasi res possint discedere dissoluique, 360
361 sicut summarum summast aeterna, neque extra
qui locus est quo dissiliat, neque corpora sunt quae
possint incidere et valida dissolvere plaga.

at neque, uti docui, solido cum corpore mundi
355 naturast, quoniam admixtumst in rebus inane, 365
366 nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
ex infinito quae possint forte coorta
corruere hanc rerum violento turbine summam
aut aliam quamvis cladem inportare per ictus,
360 nec porro natura loci spatiumque profundi 370
371 deficit, exspargi quo possint moenia mundi,
aut alia quavis possunt vi pulsa perire.
haut igitur leti praeclusast ianua caelo
nec soli terraeque neque altis aequoris undis,
365 sed patet immani et vasto respectat hiatu. 375
376 quare etiam nativa necessumst confiteare
haec eadem: neque enim, mortali corpore quae sunt,
ex infinito iam tempore adhuc potuissent
inmensi validas aevi contemnere vires.
370 Denique tantopere inter se cum maxima mundi 380
381 pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
nonne vides aliquam longi certaminis ollis
posse dari finem, vel cum sol et vapor omnis
omnibus epotis umoribus exsuperarint?
375 quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur: 385
386 tantum suppeditant amnes ultraque minantur
omnia diluviare ex alto gurgite ponti,
nequiquam, quoniam verrentes aequora venti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
380 et siccare prius confidunt omnia posse 390
391 quam liquor incepti possit contingere finem.
tantum spirantes aequo certamine bellum
magnis *inter se* de rebus cernere certant,
cum semel interea fuerit superantior ignis
385 et semel, ut famast, umor regnarit in arvis. 395
396 ignis enim superavit et ardens multa perussit,
avia cum Phaethonta rapax vis solis equorum
aethere raptavit toto terrasque per omnis:
at pater omnipotens ira tum percitus acri
390 magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu 400

401 deturbavit equis in terram, solque cadenti
obvius aeternam succepit lampada mundi,
disiectosque redegit equos iunxitque trementis,
inde suum per iter recreavit cuncta gubernans,
395 scilicet, ut veteres Graium cecinere poëtae. 405
406 quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
ignis enim superare potest ubi materiai
ex infinito sunt corpora plura coorta,

*

inde cadunt vires aliqua ratione revictae,
400 aut pereunt res exustae furentibus auris. 410
411 umor item quondam coepit superare coortus,
ut famast, hominum multas quando obruit urbis:
inde ubi vis aliqua ratione aversa recessit,
ex infinito fuerat quaecumque coorta,
405 constiterunt imbres et flumina vim minuerunt. 415
416 Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.
nam certe neque consilio primordia rerum
410 ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt 420
421 nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
415 omnimodisque coire atque omnia pertemptare, 425
426 quaecumque inter se possent congressa creare,
propterea fit uti magnum volgata per aevom
omne genus coetus et motus experiundo
tandem conveniant ea quae convecta repente
420 magnarum rerum fiunt exordia saepe, 430
431 terrai maris et caeli generisque animantum.
Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altivolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aër
425 nec similis nostris rebus res ulla videri, 435
436 sed nova tempestas quaedam molesque coorta 436

omne genus de principiis, discordia quorum 440
intervalla vias conexus pondera plagas
concursus motus turbabat proelia miscens,
430 propter dissimilis formas variasque figuras
441 quod non omnia sic poterant coniuncta manere
nec motus inter sese dare convenientis. 445
diffugere inde loci partes coepere, paresque 437
cum paribus iungi res et discludere mundum
435 membraque dividere et magnas disponere partes,
446 hoc est, a terris altum secernere caelum, 446
et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
seorsus item puri secretique aetheris ignes.
Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
440 propterea quod erant gravia et perplexa, coibant 450
451 in medio atque imas capiebant omnia sedes;
quae quanto magis inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea quae mare sidera solem
lunamque efficerent et magni moenia mundi:
445 omnia enim magis haec e levibus atque rutundis 455
456 seminibus multoque minoribu' sunt elementis
quam tellus. ideo, per rara foramina, terrae
partibus erumpens primus se sustulit aether
ignifer et multos secum levis abstulit ignis,
450 non alia longe ratione ac saepe videmus, 460
461 aurea cum primum gemmantis rore per herbas
matutina rubent radiati lumina solis,

*

exhalantque lacus nebulam fluviique perennes,
ipsaque ut interdum tellus fumare videtur;
455 omnia quae sursum cum conciliantur, in alto 465
466 corpore concreto subtexunt nubila caelum.
sic igitur tum se levis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique *flexit*
et late diffusus in omnis undique partis
460 omnia sic avido complexu cetera saepsit. 470
471 hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum vertuntur in auris;

quae neque terra sibi adscivit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt gravia ut depressa sederent,
465 nec levia ut possent per summas labier oras, 475
476 et tamen interutrasque ita sunt, ut corpora viva
versent et partes ut mundi totius extent;
quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moveantur.
470 his igitur rebus retractis terra repente, 480
481 maxuma qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram,
475 verberibus crebris extrema ad limina in artum 485
486 in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor
augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa volabant
480 corpora multa vaporis et aëris altaque caeli 490
491 densebant procul a terris fulgentia templa.
sidebant campi, crescebant montibus altis
ascensus: neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partis.
485 Sic igitur terrae concreto corpore pondus 495
496 constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit gravis et subsedit funditus ut faex;
inde mare, inde aër, inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relicta
490 et leviora aliis alia, et liquidissimus aether 500
501 atque levissimus aërias super influit auras,
nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
commiscet; sinit haec violentis omnia verti
turbinibus, sinit incertis turbare procellis,
495 ipse suos ignis certo fert impete labens. 505
506 nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Pontos, mare certo quod fluit aestu
unum labendi conservans usque tenorem. 508
Terraque ut in media mundi regione quiescat, 534

500 evanescere paulatim et decrescere pondus 535
536 convenit, atque aliam naturam supter habere
ex ineunte aevo coniunctam atque uniter aptam
partibus aëriis mundi, quibus insita vivit.
propterea non est oneri neque deprimit auras
505 ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra, 540
541 nec caput est oneri collo, nec denique totum
corporis in pedibus pondus sentimus inesse:
at quaecumque foris veniunt inpostaque nobis
pondera sunt laedunt, permulto saepe minora.
510 usque adeo magni refert quid quaeque queat res. 545
546 sic igitur tellus non est aliena repente
allata atque auris aliunde obiecta alienis,
sed pariter prima concepta ab origine mundi
certaque pars eius, quasi nobis membra, videtur.
515 praeterea grandi tonitru concussa repente 550
551 terra supra quae se sunt concutit omnia motu;
quod facere haut ulla posset ratione, nisi esset
partibus aëriis mundi caeloque revincta:
nam communibus inter se radicibus haerent
520 ex ineunte aevo coniuncta atque uniter apta. 555
556 nonne vides etiam quam magno pondere nobis
sustineat corpus tenuissima vis animai
propterea quia tam coniuncta atque uniter aptast?
denique iam saltu pernici tollere corpus
525 quid potis est nisi vis animae, quae membra gubernat? 560
561 iamne vides quantum tenuis natura valere
possit, ubist coniuncta gravi cum corpore, ut aër
coniunctus terris et nobis est animae vis?
Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus.
530 principio magnus caeli si vortitur orbis, 510
511 ex utraque polum parti premere aëra nobis
dicendumst extraque tenere et claudere utrimque;
inde alium supra fluere atque intendere eodem,
quo volvenda micant aeterni sidera mundi;
535 aut alium supter, contra qui subvehat orbem, 515
516 ut fluvios versare rotas atque haustra videmus.

est etiam quoque uti possit caelum omne manere
in statione, tamen cum lucida signa ferantur,
sive quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus
540 quaerentesque viam circumversantur et ignes 520
521 passim per caeli volvunt summania templa,
sive aliunde fluens alicunde extrinsecus aër
versat agens ignis, sive ipsi serpere possunt
quo cuiusque cibus vocat atque invitat euntis,
545 flammea per caelum pascentis corpora passim. 525
526 nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
difficilest: sed quid possit fiatque per omne
in variis mundis varia ratione creatis,
id doceo, plurisque sequor disponere causas,
550 motibus astrorum quae possint esse per omne; 530
531 e quibus una tamen siet hic quoque causa necessest,
quae vegeat motum signis: sed quae sit earum
praecipere hautquaquamst pedetemptim progredientis.
Nec minimo solis maior rota nec minor ardens
555 esse potest, nostris quam sensibus esse videtur. 565
566 nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
adicere et calidum membris adflare vaporem,
nil *illa* his intervallis de corpore libant
flammarum, nil ad speciemst contractior ignis.
560 proinde, calor quoniam solis lumenque profusum 573
571 perveniunt nostros ad sensus et loca mulcent, 570
forma quoque hinc solis debet filumque videri, 571
nil adeo ut possis plus aut minus addere, vere. 572
lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans, 575
565 sive suam proprio iactat de corpore lucem,
576 quidquid id est, nilo fertur maiore figura
quam, nostris oculis qua cernimus, esse videtur.
nam prius omnia, quae longe semota tuemur
aëra per multum, specie confusa videntur 580
570 quam minui filum. quapropter luna necessest,
581 quandoquidem claram speciem certamque figuram
praebet, ut est oris extremis cumque notata
[574] = 571.

quantaque quantast hinc nobis videatur in alto.
postremo quoscumque vides hinc aetheris ignes, 585
575 quandoquidem quoscumque in terris cernimus ignes,
586 dum tremor *est* clarus, dum cernitur ardor eorum,
perparvom quiddam interdum mutare videntur
alteram utram in partem filum, quo longius absunt,
scire licet perquam pauxillo posse minores 594
580 esse vel exigua maioris parte brevique. 595
591 Illud item non est mirandum, qua ratione 590
tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
quod maria ac terras omnis caelumque rigando
compleat et calido perfundat cuncta vapore. 593
585 nam licet hinc mundi patefactum totius unum 597
596 largifluum fontem scatere atque erumpere lumen,
ex omni mundo quia sic elementa vaporis
undique conveniunt et sic coniectus eorum 600
confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
590 nonne vides etiam quam late parvus aquai
601 prata riget fons interdum campisque redundet?
est etiam quoque uti non magno solis ab igni
aëra percipiat calidis fervoribus ardor, 605
opportunus itast si forte et idoneus aër,
595 ut queat accendi parvis ardoribus ictus;
606 quod genus interdum segetes stipulamque videmus
accidere ex una scintilla incendia passim.
forsitan et rosea sol alte lampade lucens 610
possideat multum caecis fervoribus ignem
600 circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
611 aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex et certa patescit,
quo pacto aestivis e partibus aegocerotis 615
brumalis adeat flexus atque inde revertens
605 cancri se ut vertat metas ad solstitialis,
616 lunaque mensibus id spatium videatur obire,
annua sol in quo consumit tempora cursu.
non, inquam, simplex his rebus reddita causast. 620

[596] = 583.

nam fieri vel cum primis id posse videtur
610 Democriti, quod sancta viri sententia ponit,
621 quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
tanto posse minus cum caeli turbine ferri:
evanescere enim rapidas illius et acris 625
imminui supter viris, ideoque relinqui
615 paulatim solem cum posterioribu' signis,
626 inferior multo quod sit quam fervida signa.
et magis hoc lunam: quanto demissior eius
cursus abest procul a caelo terrisque propinquat, 630
tanto posse minus cum signis tendere cursum.
620 flaccidiore etenim quanto iam turbine fertur
631 inferior quam sol, tanto magis omnia signa
hanc adipiscuntur circum, praeterque feruntur.
propterea fit ut haec ad signum quodque reverti 635
mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
625 fit quoque ut e mundi transversis partibus aër
636 alternis certo fluere alter tempore possit,
qui queat aestivis solem detrudere signis
brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem, 640
et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
630 aestiferas usque in partis et fervida signa.
641 et ratione pari lunam stellasque putandumst,
quae volvunt magnos in magnis orbibus annos,
aëribus posse alternis e partibus ire. 645
nonne vides etiam diversis nubila ventis
635 diversas ire in partis inferna supernis?
646 qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diversis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras, 650
aut ubi de longo cursu sol ultima caeli
640 impulit atque suos efflavit languidus ignis
651 concussos itere et labefactos aëre multo,
aut quia sub terras cursum convortere cogit
vis eadem, supra quae terras pertulit orbem. 655
Tempore item certo roseam natura per oras
645 aetheris auroram differt et lumina pandit,

656 aut quia sol idem, sub terras ille revertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conveniunt ignes et semina multa 660
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
650 quae faciunt solis nova semper lumina gigni:
661 quod genus Idaeis famast e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem. 665
nec tamen illud in his rebus mirabile debet
655 esse, quod haec ignis tam certo tempore possunt
666 semina confluere et solis reparare nitorem.
multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. florescunt tempore certo 670
arbusta et certo dimittunt tempore florem:
660 nec minus in certo dentes cadere imperat aetas
671 tempore et inpubem molli pubescere veste
et pariter mollem malis demittere barbam:
fulmina postremo, nix, imbres, nubila, venti, 675
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
665 namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
676 atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
consecue quoque iam redeunt ex ordine certo.
Crescere itemque dies licet et tabescere noctes, 680
et minui luces, cum sumant augmina noctes,
670 aut quia sol idem sub terras atque superne
681 imparibus currens amfractibus aetheris oras
partit et in partis non aequas dividit orbem,
et quod ab alterutra detraxit parte, reponit 685
eius in adversa tanto plus parte relatus,
675 donec ad id signum caeli pervenit, ubi anni
686 nodus nocturnas exaequat lucibus umbras:
nam medio cursu flatus aquilonis et austri
distinet aequato caeli discrimine metas, 690
propter signiferi posituram totius orbis
680 obliqui, terras et caelum lumine lustrans 693
691 annua sol in quo concludit tempora serpens, 692
ut ratio declarat eorum qui loca caeli 694

omnia dispositis signis ornata notarunt. 695
aut quia crassior est certis in partibus anni

*

685 sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis
696 nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus:
propterea noctes hiberno tempore longae
cessant, dum veniat radiatum insigne diei. 700
aut etiam, quia sic alternis partibus anni
690 tardius et citius consuerunt confluere ignes,
701 qui faciunt solem certa desurgere parte
propterea fit uti videantur dicere verum,

*

Luna potest solis radiis percussa nitere 705
inque dies magis *id* lumen convertere nobis
695 ad speciem, quantum solis secedit ab orbi,
706 donique eum contra pleno bene lumine fulsit
atque oriens obitus eius super edita vidit:
inde minutatim retro quasi condere lumen 710
debet item, quanto propius iam solis ad ignem
700 labitur ex alia signorum parte per orbem;
711 ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai
consimilem cursusque viam sub sole tenere.
est etiam quare proprio cum lumine possit 715
volvier et varias splendoris reddere formas:
705 corpus enim licet esse aliud, quod fertur et una
716 labitur omnimodis occursans officiensque,
nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
versarique potest, globus ut si forte pilai 720
dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
710 versandoque globum variantis edere formas,
721 donique eam partem, quaecumquest ignibus aucta,
ad speciem vertit nobis oculosque patentis:
inde minutatim retro contorquet et aufert 725
luciferam partem glomeraminis atque pilai;
715 ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
726 astrologorum artem contra convincere tendit,
proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque,

aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis. 730
denique cur nequeat semper nova luna creari
720 ordine formarum certo certisque figuris,
731 inque dies privos aborisci quaeque creata
atque alia illius reparari in parte locoque,
difficilest ratione docere et vincere verbis, 735
ordine cum *possint* tam certo multa creari.
725 it ver et Venus et Veneris praenuntius ante
736 pennatus graditur, zephyri vestigia propter
Flora quibus mater praespargens ante viai
cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet. 740
inde loci sequitur calor aridus et comes una
730 pulverulenta Ceres *et* etesia flabra aquilonum.
741 inde autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
inde aliae tempestates ventique secuntur,
altitonans Volturnus et auster fulmine pollens. 745
tandem bruma nives adfert pigrumque rigorem
735 didit hiems, sequitur crepitans hanc dentibus algor.
746 quo minus est mirum, si certo tempore luna
gignitur et certo deletur tempore rusus,
cum fieri possint tam certo tempore multa. 750
Solis item quoque defectus lunaeque latebras
740 pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.
751 nam cur luna queat terram secludere solis
lumine et a terris altum caput obstruere ei,
obiciens caecum radiis ardentibus orbem, 755
tempore eodem aliud facere id non posse putetur
745 corpus, quod cassum labatur lumine semper?
756 solque suos etiam dimittere languidus ignis
tempore cur certo nequeat, recreareque lumen,
cum loca praeteriit flammis infesta per auras, 760
quae faciunt ignis interstingui atque perire?
750 et cur terra queat lunam spoliare vicissim
761 lumine et oppressum solem super ipsa tenere,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras,
tempore eodem aliud nequeat succurrere lunae 765
corpus vel supra solis perlabier orbem,

755 quod radios interrumpat lumenque profusum?
766 et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
cur nequeat certa mundi languescere parte,
dum loca luminibus propriis inimica per exit? 770
Quod superest, quoniam magni per caerula mundi 772
760 qua fieri quicquid posset ratione resolvi,
771 solis uti varios cursus lunaeque meatus
noscere possemus quae vis et causa cieret, 775
quove modo *possent* offecto lumine obire
et neque opinantis tenebris obducere terras,
765 cum quasi conivent et aperto lumine rursum
776 omnia convisunt clara loca candida luce,
nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terrae 780
arva, novo fetu quid primum in luminis oras
tollere et incertis crerint committere ventis.
770 Principio genus herbarum viridemque nitorem
781 terra dedit circum collis camposque per omnis,
florida fulserunt viridanti prata colore, 785
arboribusque datumst variis exinde per auras
crescendi magnum inmissis certamen habenis.
775 ut pluma atque pili primum saetaeque creantur
786 quadripedum membris et corpore pennipotentum,
sic nova tum tellus herbas virgultaque primum 790
sustulit, inde loci animalia saecla creavit
multa modis multis varia ratione coorta.
780 nam neque de caelo cecidisse animalia possunt,
791 nec terrestria de salsis exisse lacunis:
linquitur ut merito maternum nomen adepta 795
terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
multaque nunc etiam existunt animalia terris,
785 imbribus et calido solis concreta vapore;
796 quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta
et maiora, nova tellure atque aethere adulta. 800
principio genus alituum variaeque volucres
ova relinquebant exclusae tempore verno,
790 folliculos ut nunc teretis aestate cicadae

771 = 764.

801 lincunt sponte sua victum vitamque petentes.
tum tibi terra dedit primum mortalia saecla. 805
multus enim calor atque umor superabat in arvis:
hoc ubi quaeque loci regio opportuna dabatur,
795 crescebant uteri terram radicibus apti;
806 quos ubi tempore maturo patefecerat aetas
infantum, fugiens umorem aurasque petessens, 810
convertebat ibi natura foramina terrae
et sucum venis cogebat fundere apertis
800 consimilem lactis, sicut nunc femina quaeque
811 cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
impetus in mammas convertitur ille alimenti. 815
terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
praebebat multa et molli lanugine abundans.
805 at novitas mundi nec frigora dura ciebat
816 nec nimios aestus nec magnis viribus auras.
omnia enim pariter crescunt et robora sumunt. 820
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
810 humanum atque animal prope certo tempore fudit
821 omne, quod in magnis bacchatur montibu' passim,
aëriasque simul volucres variantibu' formis. 825
sed quia finem aliquam pariendi debet habere,
destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.
815 mutat enim mundi naturam totius aetas,
826 ex alioque alius status excipere omnia debet, 830
nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
omnia commutat natura et vertere cogit.
namque aliud putrescit et aevo debile languet,
820 porro aliud clarescit et *e* contemptibus exit,
831 sic igitur mundi naturam totius aetas
mutat, et ex alio terram status excipit alter, 835
quod tulit ut nequeat, possit quod non tulit ante.
Multaque tum tellus etiam portenta creare
825 conatast mira facie membrisque coorta,
836 androgynum, interutrasque nec utrum, utrimque remotum,
orba pedum partim, manuum viduata vicissim, 840

muta sine ore etiam, sine voltu caeca reperta,
vinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
830 nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
841 nec vitare malum nec sumere quod foret usus.
cetera de genere hoc monstra ac portenta creabat, 845
nequiquam, quoniam natura absterruit auctum,
nec potuere cupitum aetatis tangere florem
835 nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.
846 multa videmus enim rebus concurrere debere,
ut propagando possint procudere saecla; 850
pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
semina, quae possint membris manare remissa,
840 feminaque ut maribus coniungi possit avere,
851 mutua qui mutent inter se gaudia uterque.
‖Multaque tum interiisse animantum saecla necessest 855
nec potuisse propagando procudere prolem.
nam quaecumque vides vesci vitalibus auris,
845 aut dolus aut virtus aut denique mobilitas est
856 ex ineunte aevo genus id tutata reservans:
multaque sunt, nobis ex utilitate sua quae 860
commendata manent, tutelae tradita nostrae.
principio genus acre leonum saevaque saecla
850 tutatast virtus, volpes dolus, et fuga cervos.
861 at levisomna canum fido cum pectore corda,
et genus omne quod est veterino semine partum, 865
lanigeraeque simul pecudes et bucera saecla
omnia sunt hominum. tutelae tradita, Memmi:
855 nam cupide fugere feras, pacemque secuta
866 sunt et larga suo sine pabula parta labore,
quae damus utilitatis eorum praemia causa. 870
at quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
sponte sua possent ut vivere nec dare nobis
860 utilitatem aliquam, quare pateremur eorum
871 praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
scilicet, haec aliis praedae lucroque iacebant 875
indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
donec ad interitum genus id natura redegit. ‖

865 Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo
876 esse queunt duplici natura et corpore bino
ex alienigenis membris compacta, potestas 880
hinc illinc partis ut non par esse potissit.
id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
870 principio circum tribus actis impiger annis
881 floret equus, puer haut quaquam: nam saepe etiam nunc
ubera mammarum in somnis lactantia quaeret: 885
post ubi equum validae vires aetate senecta
membraque deficiunt fugienti languida vita,
875 tum demum pueris aevo florente iuventas
886 occipit et molli vestit lanugine malas;
ne forte ex homine et veterino semine equorum 890
confieri credas Centauros posse neque esse,
aut rabidis canibus succinctas semimarinis
880 corporibus Scyllas, et cetera de genere horum,
891 inter se quorum discordia membra videmus;
quae neque florescunt pariter nec robora sumunt 895
corporibus neque proiciunt aetate senecta,
nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
885 conveniunt, neque sunt eadem iucunda per artus.
896 quippe videre licet pinguescere saepe cicuta
barbigeras pecudes, homini quaest acre venenum. 900
denique flamma quidem cum corpora fulva leonum
tam soleat torrere atque urere quam genus omne
890 visceris in terris quodcumque et sanguinis extet,
901 qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
prima leo, postrema draco, media ipsa Chimaera 905
ore foras acrem flaret de corpore flammam?
quare etiam tellure nova caeloque recenti
895 talia qui fingit potuisse animalia gigni,
906 nixus in hoc uno novitatis nomine inani,
multa licet simili ratione effutiat ore, 910
aurea tum dicat per terras flumina vulgo
fluxisse, et gemmis florere arbusta suêsse,
900 aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
911 trans maria alta pedum nisus ut ponere posset

et manibus totum circum se vertere caelum. 915
nam quod multa fuere in terris semina rerum
tempore quo primum tellus animalia fudit,
905 nil tamen est signi mixtas potuisse creari
916 inter se pecudes compactaque membra animantum,
propterea quia quae de terris nunc quoque abundant 920
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta
non tamen inter se possunt complexa creari,
910 sed res quaeque suo ritu procedit, et omnes
921 foedere naturae certo discrimina servant.
At genus humanum multo fuit illud in arvis 925
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
915 fundatum, validis aptum per viscera nervis,
926 nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur,
nec novitate cibi nec labi corporis ulla. 930
multaque per caelum solis volventia lustra
volgivago vitam tractabant more ferarum.
920 nec robustus erat curvi moderator aratri
931 quisquam, nec scibat ferro molirier arva
nec nova defodere in terram virgulta neque altis 935
arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
925 sponte sua, satis id placabat pectora donum.
936 glandiferas inter curabant corpora quercus
plerumque: et quae nunc hiberno tempore cernis 940
arbita puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
930 multaque praeterea novitas tum florida mundi
941 pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
at sedare sitim fluvii fontesque vocabant, 945
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
largu' citat late sitientia saecla ferarum.
935 denique nota vagi silvestria templa petebant
946 nympharum, quibus e scibant umori' fluenta
lubrica proluvie larga lavere umida saxa, 950
umida saxa, super viridi stillantia musco,

et partim plano scatere atque erumpere campo.
940 necdum res igni scibant tractare neque uti
951 pellibus et spoliis corpus vestire ferarum,
sed nemora atque cavos montis silvasque colebant, 955
et frutices inter condebant squalida membra,
verbera ventorum vitare imbrisque coacti.
945 nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
956 moribus inter se scibant nec legibus uti.
quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat 960
sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
et Venus in silvis iungebat corpora amantum:
950 conciliabat enim vel mutua quamque cupido
961 vel violenta viri vis atque inpensa libido
vel pretium, glandes atque arbita vel pira lecta. 965
et manuum mira freti virtute pedumque 966
consectabantur silvestria saecla ferarum, 967
955 missilibus saxis et magno pondere clavae. 975
965 multaque vincebant, vitabant pauca latebris; 968
saetigerisque pares subus silvestria membra 969
nuda dabant terrae, nocturno tempore capti, 970
970 circum se foliis ac frondibus involventes.
960 nec plangore diem magno solemque per agros
quaerebant pavidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti,
dum rosea face sol inferret lumina caelo: 976
975 a parvis quod enim consuerant cernere semper
965 alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri possent mirarier umquam
nec diffidere, ne terras aeterna teneret 980
nox in perpetuum detracto lumine solis.
980 sed magis illud erat curae, quod saecla ferarum
970 infestam miseris faciebant saepe quietem:
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis adventu validique leonis, 985
atque intempesta cedebant nocte paventes
985 hospitibus saevis instrata cubilia fronde.

964 = *967*; 966 = *965*; 967 = *966* et *968*.

975 Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecla
dulcia linquebant lamentis lumina vitae.
unus enim tum quisque magis deprensus eorum 990
pabula viva feris praebebat, dentibus haustus,
990 et nemora ac montis gemitu silvasque replebat,
980 viva videns vivo sepeliri viscera busto.
et quos effugium servarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera tetra tenentes 995
palmas horriferis accibant vocibus Orcum,
995 donique eos vita privarunt vermina saeva,
985 expertis opis, ignaros quid volnera vellent.
at non multa virum sub signis milia ducta
una dies dabat exitio, nec turbida ponti 1000
aequora fligebant navis ad saxa virosque.
1000 hic temere in cassum frustra mare saepe coortum
990 saevibat leviterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis. 1005
‖ improba navigii ratio tum caeca iacebat. ‖
1005 tum penuria deinde cibi languentia leto
995 membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi inprudentes ipsi sibi saepe venenum
vergebant, nunc dant *aliis* sollertius ipsum. 1010
Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt,
1010 et mulier coniuncta viro concessit in unum

*

1000 cognita sunt, prolemque ex se videre creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.
ignis enim curavit ut alsia corpora frigus 1015
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
1015 et Venus inminuit viris, puerique parentum
1005 blanditiis facile ingenium fregere superbum.
tunc et amicitiem coeperunt iungere aventes
finitimi inter se nec laedere nec violari, 1020
et pueros commendarunt muliebreque saeclum,
1020 vocibus et gestu cum balbe significarent
1010 imbecillorum esse aequum misererier omnis.

nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
sed bona magnaque pars servabat foedera caste: 1025
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum,
1025 nec potuisset adhuc perducere saecla propago.
1015 At varios linguae sonitus natura subegit
mittere, et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa videtur 1030
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
1030 cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
1020 sentit enim vim quisque suam quoad possit abuti.
cornua nata prius vitulo quam frontibus extent,
illis iratus petit atque infestus inurget. 1035
at catuli pantherarum scymnique leonum
1035 unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
1025 vix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
alituum porro genus alis omne videmus
fidere et a pinnis tremulum petere auxiliatum. 1040
proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
1040 rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
1030 desiperest. nam cur hic posset cuncta notare
vocibus et varios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur? 1045
praeterea si non alii quoque vocibus usi
1045 inter se fuerant, unde insita notities est
1035 utilitatis et unde datast huic prima potestas,
quid vellet facere ut sciret animoque videret?
cogere item pluris unus victosque domare 1050
non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent.
1050 nec ratione docere ulla suadereque surdis,
1040 quid sit opus facto, facilest: neque enim paterentur,
nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris
vocis inauditos sonitus obtundere frustra. 1055
postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
1055 si genus humanum, cui vox et lingua vigeret,
1045 pro vario sensu varia res voce notavit?
cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum
dissimilis soleant voces variasque ciere; 1060

cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
1060 quippe etenim licet id rebus cognoscere apertis.
1050 inritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duros nudantia dentes,
longe alio sonitu rabie restricta minantur, 1065
et cum iam latrant et vocibus omnia complent:
1065 et catulos blande cum lingua lambere temptant,
1055 aut ubi eos iactant pedibus morsuque petentes
suspensis veros imitantur dentibus haustus,
longo alio pacto gannitu vocis adulant, 1070
et cum deserti baubantur in aedibus, aut cum
1070 plorantis fugiunt summisso corpore plagas.
1060 denique non hinnitus item differre videtur,
inter equas ubi equus florenti aetate iuvencus
pinnigeri saevit calcaribus ictus amoris 1075
et fremitum patulis ibi naribus edit ad arma,
1075 et cum sic alias concussis artibus hinnit?
1065 postremo genus alituum variaeque volucres,
accipitres atque ossifragae mergique marinis
fluctibus in salso victum vitamque petentes, 1080
longe alias alio iaciunt in tempore voces,
1080 et quom de victu certant praedaque repugnant:
1070 et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecla vetusta
corvorumque greges ubi aquam dicuntur et imbris 1085
poscere et interdum ventos aurasque vocare.
1085 ergo si varii sensus animalia cogunt,
1075 muta tamen cum sint, varias emittere voces,
quanto mortalis magis aequumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res voce notare! 1090
|| Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
1090 fulmen detulit in terram mortalibus ignem
1080 primitus, inde omnis flammarum diditur ardor:
multa videmus enim caelestibus inlita flammis
fulgere, cum caeli donavit plaga vapore. 1095
et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans
1095 aestuat in ramos incumbens arboris arbor,

1085 exprimitur validis extritus viribus ignis
et micat interdum flammai fervidus ardor,
mutua dum inter se rami stirpesque teruntur. 1100
quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
1100 inde cibum coquere ac flammae mollire vapore
1090 sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
verberibus radiorum atque aestu victa per agros. ‖
Inque dies magis hi victum vitamque priorem 1105
commutare novis monstrabant rebu' benigni,
1105 ingenio qui praestabant et corde vigebant.
1095 condere coeperunt urbis arcemque locare
praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
et pecus atque agros divisere atque dedere 1110
pro facie cuiusque et viribus ingenioque:
1110 nam facies multum valuit viresque vigebant.
1100 posterius res inventast aurumque repertum,
quod facile et validis et pulchris dempsit honorem:
divitioris enim sectam plerumque secuntur 1115
quamlubet et fortes et pulchro corpore creti.
1115 quod siquis vera vitam ratione gubernet,
1105 divitiae grandes homini sunt vivere parce
aequo animo: neque enimst umquam penuria parvi.
at claros homines voluerunt se atque potentes, 1120
ut fundamento stabili fortuna maneret
1120 et placidam possent opulenti degere vitam:
1110 nequiquam, quoniam ad summum succedere honorem
certantes iter infestum fecere viai,
et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos 1125
invidia interdum contemptim in Tartara taetra;
invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant 1131
1115 plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque:
1125 ut satius multo iam sit parere quietum 1127
quam regere imperio res velle et regna tenere.
proinde sine in cassum defessi sanguine sudent,
angustum per iter luctantes ambitionis; 1130
1120 quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque

1114 sq. = *1131* sq.; 1118—1122 = *1127—1131* Lm.

1130 res ex auditis potius quam sensibus ipsis;
nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante. 1135
Ergo regibus occisis subversa iacebat
1135 pristina maiestas soliorum et sceptra superba,
1125 et capitis summi praeclarum insigne cruentum
sub pedibus vulgi magnum lugebat honorem:
nam cupide conculcatur nimis ante metutum. 1140
res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
1140 imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
1130 inde magistratum partim docuere creare,
iuraque constituere, ut vellent legibus uti.
nam genus humanum, defessum vi colere aevom, 1145
ex inimicitiis languebat; quo magis ipsum
1145 sponte sua cecidit sub leges artaque iura.
1135 acrius ex ira quod enim se quisque parabat
ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
hanc ob remst homines pertaesum vi colere aevom. 1150
inde metus maculat poenarum praemia vitae.
1150 circumretit enim vis atque iniuria quemque,
1140 atque unde exortast, ad eum plerumque revertit,
nec facilest placidam ac pacatam degere vitam
qui violat factis communia foedera pacis. 1155
etsi fallit enim divom genus humanumque,
1155 perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
1145 quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
aut morbo delirantes protraxe ferantur
et celata *diu* in medium peccata dedisse. 1160
Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
1160 pervulgarit et ararum compleverit urbis
1150 suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebu' locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror, 1165
qui delubra deum nova toto suscitat orbi
1165 terrarum et festis cogit celebrare diebus,
1155 non ita difficilest rationem reddere verbis.
quippe etenim iam tum divom mortalia saecla
egregias animo facies vigilante videbant, 1170

et magis in somnis mirando corporis auctu.
his igitur sensum tribuebant propterea quod
membra movere videbantur vocesque superbas
mittere pro facie praeclara et viribus amplis.
aeternamque dabant vitam, quia semper eorum
subpeditabatur facies et forma manebat,
et tamen omnino quod tantis viribus auctos
non temere ulla vi convinci posse putabant.
fortunisque ideo longe praestare putabant,
quod mortis timor haut quemquam vexaret eorum,
et simul in somnis quia multa et mira videbant
efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
praeterea caeli rationes ordine certo
et varia annorum cernebant tempora verti,
nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
ergo perfugium sibi habebant omnia divis
tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
in caeloque deum sedes et templa locarunt,
per caelum volvi quia sol et luna videtur,
alma dies et nox, et noctis signa severae,
noctivagaeque faces caeli, flammaeque volantes,
nubila ros imbres nix venti fulmina grando
et rapidi fremitus et murmura magna minarum.
O genus infelix humanum, talia divis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!
quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
volnera, quas lacrimas peperere minoribu' nostris!
nec pietas ullast velatum saepe videri
vertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras,
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
ante deum delubra, nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum, nec votis nectere vota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
nam cum suspicimus magni caelestia mundi
templa super stellisque micantibus aethera fixum,
et venit in mentem solis lunaeque viarum,
tunc aliis oppressa malis in pectore cura

1195 illa quoque expergefactum caput erigere infit,
ne quae forte deum nobis inmensa potestas
sit, vario motu quae candida sidera verset: 1210
temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
1210 ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
1200 et simul ecquae sit finis, quoad moenia mundi
solliciti motus hunc possint ferre laborem,
an divinitus aeterna donata salute 1215
perpetuo possint aevi labentia tractu
1215 inmensi validas aevi contemnere viris.
1205 praeterea cui non animus formidine divum
contrahitur, cui non correpunt membra pavore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus 1220
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
1220 non populi gentesque tremunt, regesque superbi
1210 corripiunt divum percussi membra timore,
nequid ob admissum foede dictumve superbe
poenarum grave sit solvendi tempus adultum? 1225
summa etiam cum vis violenti per mare venti
1225 induperatorem classi super aequora verrit
1215 cum validis pariter legionibus atque elephantis,
non divom pacem votis adit ac prece quaesit
ventorum pavidus paces animasque secundas, 1230
nequiquam, quoniam violento turbine saepe
1230 correptus nilo fertur minus ad vada leti?
1220 usque adeo res humanas vis abdita quaedam
opterit et pulchros fascis saevasque secures
proculcare ac ludibrio sibi habere videtur. 1235
denique sub pedibus tellus cum tota vacillat
1235 concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
1225 quid mirum, si se temnunt mortalia saecla
atque potestatis magnas mirasque relinquunt
in rebus viris divum, quae cuncta gubernent? 1240
Quod superest, aes atque aurum ferrumque repertumst
1240 et simul argenti pondus plumbique potestas,
1230 ignis ubi ingenti silvas ardore cremarat
montibus in magnis, seu caeli fulmine misso,

sive quod inter se bellum silvestre gerentes 1245
hostibus intulerant ignem formidinis ergo,
1245 sive quod inducti terrae bonitate volebant
1235 pandere agros pinguis et pascua reddere rura,
sive feras interficere et ditescere praeda:
nam fovea atque igni prius est venarier ortum 1250
quam saepire plagis saltum canibusque ciere.
1250 quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor
1240 horribili sonitu silvas exederat altis
ab radicibus et terram percoxerat igni,
manabat venis ferventibus in loca terrae 1255
concava conveniens argenti rivus et auri,
1255 aeris item et plumbi. quae cum concreta videbant
1245 posterius claro in terra splendere colore,
tollebant nitido capti levique lepore,
et simili formata videbant esse figura 1260
atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
1260 tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore
1250 quamlibet in formam et faciem decurrere rerum,
et prorsum quamvis in acuta ac tenvia posse
mucronum duci fastigia procudendo, 1265
ut sibi tela darent, silvasque ut caedere possent
1265 materiemque domo levare ac radere tigna
1255 et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
nec minus argento facere haec auroque parabant
quam validi primum violentis viribus aeris: 1270
nequiquam, quoniam cedebat victa potestas
1270 nec poterat pariter durum sufferre laborem.
1260 tum fuit in pretio magis *aes*, aurumque iacebat
propter inutilitatem hebeti mucrone retusum:
nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem. 1275
sic volvenda aetas commutat tempora rerum.
1275 quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
1265 porro aliud succedit et *e* contemptibus exit,
inque dies magis adpetitur floretque repletum
laudibus et mirost mortalis inter honore. 1280
Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta

1280 sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
1270 arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt,
et lapides et item silvarum fragmina rami,
et flamma atque ignes, postquam sunt cognita primum. 1285
posterius ferri vis est aerisque reperta.
1285 et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
1275 quo facilis magis est natura et copia maior.
aere solum terrae tractabant, aereque belli
miscebant fluctus et vulnera vasta serebant 1290
et pecus atque agros adimebant:. nam facile ollis
1290 omnia cedebant armatis nuda et inerma.
1280 inde minutatim processit ferreus ensis,
versaque in obprobrium species est falcis ahenae,
et ferro coepere solum proscindere terrae 1295
exaequataque sunt creperi certamina belli.
1295 et prius est armatum in equi conscendere costas
1285 et moderarier hunc frenis dextraque vigere
quam biiugo curru belli temptare pericla.
et biiugos prius est quam bis coniungere binos 1300
et quam falciferos armatum escendere currus.
1300 inde boves lucas turrito corpore, tetras,
1290 anguimanus, belli docuerunt volnera Poeni
sufferre et magnas Martis turbare catervas.
sic alid ex alio peperit discordia tristis, 1305
horribile humanis quod gentibus esset in armis,
1305 inque dies belli terroribus addidit augmen.
1295 Temptarunt etiam tauros in moenere belli,
expertique sues saevos sunt mittere in hostis.
et validos partim prae se misere leones 1310
cum doctoribus armatis saevisque magistris,
1310 qui moderarier his possent vinclisque tenere:
1300 nequiquam, quoniam permixta caede calentes
turbabant saevi nullo discrime turmas,
terrificas capitum quatientes undique cristas, 1315
nec poterant equites fremitu perterrita equorum
1315 pectora mulcere et frenis convertere in hostis.
1305 inritata leae iaciebant corpora saltu

undique, et adversum venientibus ora petebant,
et necopinantis a tergo deripiebant, 1320
deplexaeque dabant in terram volnere victos,
1320 morsibus adfixae validis atque unguibus uncis.
1310 iactabantque suos tauri pedibusque terebant,
et latera ac ventres hauribant supter equorum
cornibus, et terram minitanti fronte ruebant. 1325
et validis socios caedebant dentibus apri,
1325 tela infracta suo tinguentes sanguine saevi,
1315 ‖ in se fracta suo tinguentes sanguine tela, ‖
permixtasque dabant equitum peditumque ruinas:
nam transversa feros exibant dentis adactus 1330
iumenta aut pedibus ventos erecta petebant:
1330 nequiquam, quoniam ab nervis succisa videres
1320 concidere atque gravi terram consternere casu.
si quos ante domi domitos satis esse putabant,
effervescere cernebant in rebus agundis 1335
volneribus clamore fuga terrore tumultu,
1335 nec poterant ullam partem redducere eorum:
1325 diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
ut nunc saepe boves lucae ferro male mactae
diffugiunt, fera fata suis cum multa dedere. 1340
si fuit ut facerent. sed vix adducor ut, ante
1340 quam commune malum fieret foedumque, futurum 1343
1330 non quierint animo praesentire atque videre. 1342
‖ et magis id possis factum contendere in omni, 1344
in variis mundis varia ratione creatis, 1345
quam certo atque uno terrarum quolibet orbi. ‖
1345 sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
1335 quam dare quod gemerent hostes, ipsique perire,
qui numero diffidebant armisque vacabant.
Nexilis ante fuit vestis quam textile tegmen. 1350
textile post ferrumst, quia ferro tela paratur,
1350 nec ratione alia possunt tam levia gigni
1340 insilia ac fusi, radii, scapique sonantes.
et facere ante viros lanam natura coëgit
quam muliebre genus: nam longe praestat in arte 1355

et sollertius est multo genus omne virile;
1355 agricolae donec vitio vertere severi,
1345 ut muliebribus id manibus concedere vellent
atque ipsi pariter durum sufferre laborem,
atque opere in duro durarunt membra manusque. 1360
At specimen sationis et insitionis origo
1360 ipsa fuit rerum primum natura creatrix,
1350 arboribus quoniam bacae glandesque caducae
tempestiva dabant pullorum examina supter;
unde etiam libitumst stirpis committere ramis 1365
et nova defodere in terram virgulta per agros.
1365 inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
1355 temptabant fructusque feros mansuescere terram
cernebant indulgendo blandeque colendo.
inque dies magis in montem succedere silvas 1370
cogebant infraque locum concedere cultis,
1370 prata lacus rivos segetes vinetaque laeta
1360 collibus et campis ut haberent, atque olearum
caerula distinguens inter plaga currere posset
per tumulos et convallis camposque profusa; 1375
ut nunc esse vides vario distincta lepore
1375 omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
1365 arbustisque tenent felicibus opsita circum.
At liquidas avium voces imitarier ore
ante fuit multo quam levia carmina cantu 1380
concelebrare homines possent aurisque iuvare.
1380 et zephyri, cava per calamorum, sibila primum
1370 agrestis docuere cavas inflare cicutas.
inde minutatim dulcis didicere querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum, 1385
avia per nemora ac silvas saltusque repertas,
1385 per loca pastorum deserta atque otia dia. 1387
1375 haec animos ollis mulcebant atque iuvabant 1390
cum satiate cibi: nam tum sunt carmina cordi.
1390 saepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae rivom sub ramis arboris altae
[1388, 1389] = 1452, 1453.

non magnis opibus iucunde corpora habebant,
1380 praesertim cum tempestas ridebat et anni 1395
tempora pingebant viridantis floribus herbas.
1395 tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant; agrestis enim tum musa vigebat:
tum caput atque umeros plexis redimire coronis
1385 floribus et foliis lascivia laeta monebat, 1400
atque extra numerum procedere membra moventes
1400 duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,
omnia quod nova tum magis haec et mira vigebant.
1390 et vigilantibus hinc aderant solacia somni, 1405
ducere multimodis voces et flectere cantus
1405 et supera calamos unco percurrere labro;
unde etiam vigiles nunc haec accepta tuentur

*

et numerum servare genus didicere, neque hilo
1395 maiorem interea capiunt dulcedini' fructum 1410
quam silvestre genus capiebat terrigenarum.
1410 nam quod adest praesto, nisi quid cognovimus ante
suavius, in primis placet et pollere videtur,
posteriorque fere melior res illa reperta
1400 perdit et immutat sensus ad pristina quaeque. 1415
sic odium coepit glandis, sic illa relicta
1415 strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
pellis item cecidit vestis contempta ferinae;
quam reor invidia tali tunc esse repertam,
1405 ut letum insidiis qui gessit primus obiret, 1420
et tamen inter eos distractam sanguine multo
1420 disperiisse neque in fructum convertere quisse.
tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis
exercent hominum vitam belloque fatigant;
1410 quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit. 1425
frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
1425 terrigenas: at nos nil laedit veste carere
purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
dum plebeia tamen sit, quae defendere possit.

1415 ergo hominum genus in cassum frustraque laborat 1430
semper et *in* curis consumit inanibus aevom,
1430 nimirum, quia non cognovit quae sit habendi
finis et omnino quoad crescat vera voluptas:
idque minutatim vitam provexit in altum
1420 et belli magnos commovit funditus aestus. 1435
At vigiles mundi magnum versatile templum
1435 sol et luna suo lustrantes lumine circum
perdocuere homines annorum tempora verti
et certa ratione geri rem atque ordine certo.
1425 Iam validis saepti degebant turribus aevom, 1440
et divisa colebatur discretaque tellus,
1440 iam mare velivolis florebat *navibus* .....
auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
carminibus cum res gestas coepere poëtae
1430 tradere: nec multo priu' sunt elementa reperta. 1445
propterea quid sit prius actum respicere aetas
1445 nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
Navigia atque agri culturas moenia leges
arma vias vestes *et* cetera de genere horum
1435 praemia, delicias quoque vitae funditus omnis, 1450
carmina, picturas, et daedala signa polire,
1450 usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemptim progredientis.
sic unum quicquid paulatim protrahit aetas
1440 in medium ratioque in luminis erigit oras: 1455
namque alid ex alio clarescere cordi' videbant
1455 artibus ad summum donec venere cacumen.

T. LUCRETI CARI
DE RERUM NATURA
LIBER SEXTUS.

Primae frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreaverunt vitam legesque rogarunt,
et primae dederunt solacia dulcia vitae,
5 cum genuere virum tali cum corde repertum,
omnia veridico qui quondam ex ore profudit;
cuius, et extincti, propter divina reperta
divolgata vetus iam ad caelum gloria fertur.
nam cum vidit hic ad victum quae flagitat usus
10 omnia iam ferme mortalibus esse parata,
et, proquam posset, vitam consistere tutam,
divitiis homines et honore et laude potentis
affluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia corda,
15 atque animi ingratis vitam vexare *sine ulla*
pausa atque infestis cogi saevire querellis,
intellegit ibi vitium vas efficere ipsum,
omniaque illius vitio corrumpier intus,
quae conlata foris, et commoda, cumque venirent;
20 partim quod fluxum pertusumque esse videbat,
ut nulla posset ratione explerier umquam,
partim quod taetro quasi conspurcare sapore
omnia cernebat, quaecumque receperat, intus.

veridicis igitur purgavit pectora dictis
25 et finem statuit cuppedinis atque timoris,
exposuitque bonum summum, quo tendimus omnes,
quid foret, atque viam monstravit, tramite parvo
qua possemus ad id recto contendere cursu,
quidve mali foret in rebus mortalibu' passim,
30 quod fieret naturali varieque volaret
seu casu seu vi, quod sic natura parasset,
et quibus e portis occurri cuique deceret,
et genus humanum frustra plerumque probavit
volvere curarum tristis in pectore fluctus.
35 nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.
hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
40 non radii solis nec lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
Et quoniam docui mundi mortalia templa
esse *et* nativo consistere corpore caelum,
45 et quaecumque in eo fiunt fierique necessest

*

pleraque dissolui, quae restant percipe porro
|| quandoquidem semel insignem conscendere currum

* ||

*

ventorum existant, placentur ut omnia rursum

*

quae fuerint, sint placato conversa furore.

*

50 cetera quae fieri in terris caeloque tuentur
mortales, pavidis cum pendent mentibu' saepe,
haec faciunt animos humilis formidine divom
depressosque premunt ad terram propterea quod
ignorantia causarum conferre deorum
55 cogit ad imperium res et concedere regnum. 55

nam bene qui didicere deos securum agere aevom, 58
si tamen interea mirantur qua ratione
60 quaeque geri possint, praesertim rebus in illis 60
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
60 rursus in antiquas referuntur religionis
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
65 quid nequeat, finita potestas denique cuique 65
quanam sit ratione atque alte terminus haerens;
65 quo magis errantes caeca ratione feruntur.
quae nisi respuis ex animo longeque remittis
dis indigna putare alienaque pacis eorum,
70 delibata deum per te tibi numina sancta 70
saepe oberunt; non quo violari summa deum vis
70 possit, ut ex ira poenas petere inbibat acris,
sed quia tute tibi placida cum pace quietos
constitues magnos irarum volvere fluctus,
75 nec delubra deum placido cum pectore adibis, 75
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur
75 in mentes hominum divinae nuntia formae,
suscipere haec animi tranquilla pace valebis.
inde videre licet qualis iam vita sequatur.
80 quam quidem ut a nobis ratio verissima longe 80
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
80 multa tamen restant et sunt ornanda politis
versibus: est ratio caeli nubisque ponenda,
sunt tempestates et fulmina clara canenda,
85 qui fiant et qua de causa cumque ferantur; 85
ne trepides caeli divisis partibus amens,
85 unde volans ignis pervenerit aut in utram se
verterit hinc partim, quo pacto per loca septa
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
90 quorum operum causas nulla ratione videre 90
possunt ac fieri divino numine rentur.
90 tu mihi supremae praescripta ad candida calcis
currenti spatium praemonstra, callida musa

[56 sq.] = 98 sq. (90 sq.).

Calliope, requies hominum divomque voluptas,
95 te duce ut insigni capiam cum laude coronam. 95
Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
95 propterea quia concurrunt sublime volantes
aetheriae nubes contra pugnantibu' ventis.
nec fit enim sonitus caeli de parte serena,
100 verum ubicumque magis denso sunt agmine nubes, 100
tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
100 || praeterea neque tam condenso corpore nubes
esse queunt quam sunt lapides ac ligna, neque autem
tam tenues quam sunt nebulae fumique volantes:
105 nam cadere aut bruto deberent pondere pressae 105
ut lapides, aut ut fumus constare nequirent
105 nec cohibere nives gelidas et grandinis imbris. ||
dant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
carbasus ut quondam magnis intenta theatris
110 dat crepitum malos inter iactata trabesque, 110
interdum perscissa furit petulantibus auris
110 et fragilis *sonitus* chartarum commeditatur:
id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
aut ubi suspensam vestem chartasque volantis
115 verberibus venti versant planguntque per auras. 115
fit quoque enim interdum *ut* non tam concurrere nubes
115 frontibus adversis possint quam de latere ire
diverso motu radentes corpora tractim,
aridus unde auris terget sonus ille diuque
120 ducitur, exierunt donec regionibus artis. 120
Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
120 omnia saepe gravi tremere et divolsa repente
maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
cum subito validi venti conlecta procella
125 nubibus intorsit sese conclusaque ibidem 125
turbine versanti magis ac magis undique nubem
125 cogit uti fiat spisso cava corpore circum,
post ubi convaluit vis eius et impetus acer,
tum perterricrepo sonitu dat scissa fragorem.
130 nec mirum, cum plena animae vesicula parva 130

saepe ita det torvum sonitum displosa repente.
130 Est etiam ratio, cum venti nubila perflant,
ut sonitus faciant: etenim ramosa videmus
nubila saepe modis multis atque aspera ferri;
135 scilicet, ut, crebram silvam cum flamina cauri 135
perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.
135 fit quoque ut interdum validi vis incita venti
perscindat nubem perfringens impete recto:
nam quid possit ibi flatus manifesta docet res,
140 hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta 140
arbusta evolvens radicibus haurit ab imis.
140 sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
dant in frangendo graviter; quod item fit in altis
fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.
145 fit quoque, ubi e nubi in nubem vis incidit ardens 145
fulminis, haec multo si forte umore recepit
145 ignem, continuo ut magno clamore trucidet;
ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.
150 aridior porro si nubes accipit ignem, 150
uritur ingenti sonitu succensa repente;
150 lauricomos ut si per montis flamma vagetur
turbine ventorum comburens impete magno:
nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
155 terribili sonitu flamma crepitante crematur. 155
denique saepe geli multus fragor atque ruina
155 grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte:
ventus enim cum confercit, franguntur in artum
concreti montes nimborum et grandine mixti.
160 Fulgit item, nubes ignis cum semina multa 160
excussere suo concursu; ceu lapidem si
160 percutiat lapis aut ferrum: nam tum quoque lumen
exilit et claras scintillas dissipat ignis.
sed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
165 fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris 165
tardius adveniunt quam visum quae moveant res.
165 id licet hinc etiam cognoscere. caedere si quem

ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris
170 det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus ante 170
quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
170 e simili causa, concursu natus eodem.
Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
175 ventus ubi invasit nubem et versatus ibidem 175
fecit ut ante cavam docui spissescere nubem,
175 mobilitate sua fervescit; ut omnia motu
percalefacta vides ardescere, plumbea vero
glans etiam longo cursu volvenda liquescit.
180 ergo fervidus hic nubem cum perscidit atram, 180
dissipat ardoris quasi per vim expressa repente
180 semina, quae faciunt nictantia fulgura flammae:
inde sonus sequitur, qui tardius adficit auris
quam quae perveniunt oculorum ad lumina nostra.
185 scilicet, hoc densis fit nubibus et simul alte 185
extructis aliis alias super impete miro.
185 ne tibi sit fraudi quod nos inferne videmus
quam sint lata magis quam sursum extructa quid extent.
contemplator enim, cum montibus adsimulata
190 nubila portabunt venti transversa per auras, 190
aut ubi per magnos montis cumulata videbis
190 insuper esse aliis alia atque urguere superne
in statione locata sepultis undique ventis;
tum poteris magnas moles cognoscere eorum
195 speluncasque velut saxis pendentibu' structas 195
cernere, quas venti cum tempestate coorta
195 conplerunt, magno indignantur murmure clausi
nubibus, in caveisque ferarum more minantur,
nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt,
200 quaerentesque viam circumversantur, et ignis 200
semina convolvunt *e* nubibus atque ita cogunt
200 multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
donec divolsa fulserunt nube corusci.
Hac etiam fit uti de causa mobilis ille

205 devolet in terram liquidi color aureus ignis, 205
semina quod nubes ipsas permulta necessust
205 ignis habere: etenim cum sunt umore sine ullo,
flammeus est plerumque colos et splendidus ollis.
quippe etenim solis de lumine multa necessest
210 concipere, ut merito rubeant ignesque profundant. 210
hasce igitur cum ventus agens contrusit in unum
210 compressitque locum cogens, expressa profundunt
semina, quae faciunt flammae fulgere colores.
fulget item, cum rarescunt quoque nubila caeli.
215 nam cum ventus eas leviter diducit euntis 215
dissoluitque, cadant ingratis illa necessest
215 semina quae faciunt fulgorem: tum sine taetro
terrore et sonitu fulget nulloque tumultu.
Quod superest, *quali* natura praedita constent
220 fulmina, declarant ictu eius inusta vaporis 220
signa, notaeque gravis halantis sulpuris auras:
220 ignis enim sunt haec non venti signa neque imbris.
praeterea saepe accendunt quoque tecta domorum
et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.
225 hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem 225
constituit natura minutis mobilibusque
225 corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
transit enim validum fulmen per septa domorum
clamor ut ac voces, transit per saxa, per aera,
230 et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum, 230
curat item *ut* vasis integris vina repente
230 diffugiant, quia, nimirum, facile omnia circum
conlaxat rareque facit lateramina vasis
adveniens calor eius, et insinuatus in ipsum
235 mobiliter soluens differt primordia vini. 235
quod solis vapor aetatem non posse videtur
235 efficere usque adeo pollens fervore corusco.
tanto mobilior vis et dominantior haec est.
Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto
240 fiant ut possint ictu discludere turris, 240
disturbare domos, avellere tigna trabesque,

240 et monumenta virum demoliri atque †ciere,
exanimare homines, pecudes prosternere passim,
cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint,
245 expediam, neque *te* in promissis plura morabor. 245
Fulmina gignier e crassis alteque putandumst
245 nubibus extructis: nam caelo nulla sereno
nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res,
250 quod tum per totum concrescunt aëra nubes, 250
undique uti tenebras omnis Acherunta reamur 251
250 liquisse et magnas caeli complesse cavernas, 254
255 cum commoliri tempestas fulmina coeptat. 255
praeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
ut picis e caelo demissum flumen, in undas
sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
255 fulminibus gravidam tempestatem atque procellis,
260 ignibus ac ventis cum primis ipse repletus, 260
in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
sic igitur supera nostrum caput esse putandumst
tempestatem altam. neque enim caligine tanta
260 obruerent terras, nisi inaedificata superne
265 multa forent multis exempto nubila sole: 265
nec tanto possent venientes opprimere imbri,
flumina abundare ut facerent camposque natare,
si non extructus foret alte nubibus aether.
265 hic igitur ventis atque ignibus omnia plena
270 sunt: ideo passim fremitus et fulgura fiunt. 270
quippe etenim supra docui permulta vaporis
semina habere cavas nubes, et multa necessest
concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
270 hoc ubi ventus eas idem qui cogit in unum
275 forte locum quemvis, expressit multa vaporis 275
semina seque simul cum eo commiscuit igni,
insinuatus ibi vortex versatur in arto
et calidis acuit fulmen fornacibus intus:
275 nam duplici ratione accenditur, ipse sua cum

[253 sq.] = IV 172 sq.

280 mobilitate calescit, et e contagibus ignis. 280
inde ubi percaluit venti vis et gravis ignis
impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
perscindit subito nubem, ferturque coruscis
280 omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.
285 quem gravis insequitur sonitus, displosa repente 285
obruere ut caeli videantur templa superne.
inde tremor terras graviter pertemptat, et altum
murmura percurrunt caelum: nam tota fere tum
285 tempestas concussa tremit fremitusque moventur.
290 quo de concussu sequitur gravis imber et uber, 290
omnis uti videatur in imbrem vertier aether
atque ita praecipitans ad diluviem revocare

*

tantus discidio nubis ventique procella
290 mittitur, ardenti sonitus cum provolat ictu.
295 est etiam cum vis extrinsecus incita venti 295
incidit in calidam maturo fulmine nubem;
quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
vertex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
295 hoc fit idem in partis alias, quocumque tulit vis.
300 fit quoque ut interdum venti vis missa sine igni 300
igniscat tamen in spatio longoque meatu,
dum venit amittens in cursu corpora quaedam
grandia, quae nequeunt pariter penetrare per auras,
300 atque alia ex ipso conradens aëre portat
305 parvola, quae faciunt ignem commixta volando; 305
non alia longe ratione ac plumbea saepe
fervida fit glans in cursu, cum multa rigoris
corpora dimittens ignem concepit in auris.
305 fit quoque ut ipsius plagae vis excitet ignem,
310 frigida cum venti pepulit vis missa sine igni, 310
nimirum, quia, cum vementi perculit ictu,
confluere ex ipso possunt elementa vaporis,
et simul ex illa quae tum res excipit ictum;
310 ut, lapidem ferro cum caedimus, evolat ignis,
315 nec, quod frigida vis ferrist, hoc setius illi

semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
opportuna fuit si forte et idonea flammis.
315 nec temere omnino plane vis frigida venti
320 esse potest, ea quae tanta vi missa supernest, 320
quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen veniat commixta calore.
Mobilitas autem fit fulminis et gravis ictus,
320 || at celeri ferme percurrunt fulmina lapsu, ||
325 nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis 325
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,
exprimitur vis atque ideo volat impete miro,
325 ut validis quae de tormentis missa feruntur.
330 adde quod e parvis et levibus est elementis, 330
nec facilest tali naturae obsistere quicquam:
inter enim fugit ac penetrat per rara viarum,
non igitur multis offensibus in remorando
330 haesitat, hanc ob rem celeri volat impete labens,
335 deinde, quod omnino natura pondera deorsum 335
omnia nituntur, cum plagast addita vero,
mobilitas duplicatur et impetus ille gravescit,
ut vementius et citius quaecumque morantur
335 obvia discutiat plagis itinerque sequatur.
340 denique quod longo venit impete, sumere debet 340
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo
et validas auget viris et roborat ictum:
nam facit ut quae sint illius semina cumque
340 e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
345 omnia coniciens in eum volventia cursum. 345
forsitan ex ipso veniens trahat aëre quaedam
corpora, quae plagis incendunt mobilitatem.
incolumisque venit per res atque integra transit
345 multa, foraminibus liquidus quia transvolat ignis.
350 multaque perfringit, cum corpora fulminis ipsis 350
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
dissoluit porro facile aes aurumque repente

confervefacit, e parvis quia facta minute
350 corporibus vis est et levibus ex elementis,
355 quae facile insinuantur et insinuata repente 355
dissoluont nodos omnis et vincla relaxant.
autumnoque magis stellis fulgentibus apta
concutitur caeli domus undique totaque tellus,
355 et cum tempora se veris florentia pandunt.
360 frigore enim desunt ignes, ventique calore 360
deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
tum variae causae concurrunt fulminis omnes:
360 nam fretus ipse anni permiscet frigus *et* aestum,
366 ut discordia *sit* rerum magnoque tumultu 366
ignibus et ventis furibundus fluctuet aër, 367
365 quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nubi. 365
prima caloris enim pars et postrema rigoris 368
365 tempus id est vernum; quare pugnare necessest
370 dissimilis inter se res turbareque mixtas: 370
et calor extremus primo cum frigore mixtus
volvitur, autumni quod fertur nomine tempus,
hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
370 propterea *freta* sunt haec anni nominitanda;
375 nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt 375
fulmina .tempestasque cietur turbida caelo,
ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
hinc flammis, illinc ventis, umoreque mixto.
375 Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
380 perspicere et qua vi faciat rem quamque videre, 380
non Tyrrhena retro volventem carmina frustra
indicia occultae divum perquirere mentis, 382
386 quidve monere queat de caelo fulminis ictus. 386
380 quod si Iuppiter atque alii fulgentia divi
terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
et iaciunt ignem quo quoiquest cumque voluptas,
390 cur quibus incautum scelus aversabile cumquest 390
non faciunt icti flammas ut fulguris halent

[383—385] = 85—87.

385 pectore perfixo, documen mortalibus acre,
et potius nulla sibi turpi conscius in re
volvitur in flammis innoxius inque peditur
395 turbine caelesti subito correptus et igni? 395
cur etiam loca sola petunt frustraque laborant?
390 an tum bracchia consuescunt firmantque lacertos?
in terraque patris cur telum perpetiuntur
optundi? cur ipse sinit, neque parcit in hostis?
404 in mare qua porro mittit ratione? quid undas 404
405 arguit et liquidam molem camposque natantis? 405
395 denique cur numquam caelo iacit undique puro 400
401 Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?
an simul ac nubes successere, ipse in eas tum
descendit, prope ut hinc teli determinet ictus? 403
406 praeterea si vult caveamus fulminis ictum, 406
400 cur dubitat facere ut possimus cernere missum?
si necopinantis autem volt opprimere igni,
cur tonat ex illa parte, ut vitare queamus,
410 cur tenebras ante et fremitus et murmura concit? 410
et simul in multas partis qui credere possis
405 mittere? an hoc ausis numquam contendere factum,
ut fierent ictus uno sub tempore plures?
at saepest numero factum fierique necessest,
415 ut pluere in multis regionibus et cadere imbris, 415
fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
410 postremo cur sancta deum delubra suasque
discutit infesto praeclaras fulmine sedes
et bene facta deum frangit simulacra suisque
420 demit imaginibus violento volnere honorem? 420
altaque cur plerumque petit loca, plurimaque eius
415 montibus in summis vestigia cernimus ignis?
Quod superest, facilest ex his cognoscere rebus,
presteras Grai quos ab re nominitarunt,
425 in mare qua missi veniant ratione superne. 425
nam fit ut interdum tamquam demissa columna
420 in mare de caelo descendat, quam freta circum
fervescunt graviter spirantibus incita flabris,

et quaecumque in eo tum sint deprensa tumultu
430 navigia in summum veniant vexata periclum. 430
hoc fit ubi interdum non quit vis incita venti
425 rumpere quam coepit nubem, sed deprimit, ut sit
in mare de caelo tamquam demissa columna,
paulatim, quasi quid pugno bracchique superne
435 coniectu trudatur et extendatur in undas; 435
quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare venti
430 vis et fervorem mirum concinnat in undis:
versabundus enim turbo descendit et illam
deducit pariter lento cum corpore nubem;
440 quam simul ac gravidam detrusit ad aequora ponti, 440
ille in aquam subito totum se inmittit et omne
435 excitat ingenti sonitu mare fervere cogens.
fit quoque ut involvat venti se nubibus ipse
vertex, conradens ex aëre semina nubis,
445 et quasi demissum caelo prestera imitetur: 445
hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
440 turbinis immanem vim provomit atque procellae.
sed quia fit raro omnino montisque necessest
officere in terris, apparet crebrius idem
450 prospectu maris in magno caeloque patenti. 450
Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando
445 hoc supero in caeli spatio coïere repente
asperiora, modis quae possint indupedita
exiguis tamen inter se comprensa teneri.
455 haec faciunt primum parvas consistere nubes: 455
inde ea comprendunt inter se conque gregantur
450 et coniungendo crescunt ventisque feruntur
usque adeo donec tempestas saeva coortast.
fit quoque uti montis vicina cacumina caelo
460 quam sint quaeque magis, tanto magis edita fument 460
adsidue furvae nubis caligine crassa
455 propterea quia, cum consistunt nubila primum,
ante videre oculi quam possint tenvia, venti
portantes cogunt ad summa cacumina montis:
465 hic demum fit uti turba maiore coorta 465

et condensa queant apparere et simul ipso
460 vertice de montis videantur surgere in aethram.
nam loca declarat sursum ventosa patere
res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos.
470 praeterea permulta mari quoque tollere toto 470
corpora naturam declarant litore vestes
465 suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
quo magis ad nubis augendas multa videntur
posse quoque e salso consurgere momine ponti:
475 nam ratio consanguineast umoribus ollis. 475
praeterea fluviis ex omnibus et simul ipsa
470 surgere de terra nebulas aestumque videmus,
quae velut halitus hinc ita sursum expressa feruntur
suffunduntque sua caelum caligine et altas
480 sufficiunt nubis paulatim conveniundo: 480
urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
475 et quasi densendo subtexit caerula nimbis.
fit quoque ut huc veniant in caelum extrinsecus illa
corpora quae faciunt nubis nimbosque volantis:
485 innumerabilem enim numerum summamque profundi 485
esse infinitam docui, quantaque volarent
480 corpora mobilitate ostendi quamque repente
immemorabile *per* spatium transire solerent.
haut igitur mirumst, si parvo tempore saepe
490 tam magnis nimbis tempestas atque tenebrae 490
coperiunt maria ac terras inpensa superne,
485 undique quandoquidem per caulas aetheris omnis
et quasi per magni circum spiracula mundi
exitus introitusque elementis redditus extat.
495 Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis 495
nubibus umor, et in terras demissus ut imber
490 decidat, expediam. primum iam semina aquai
multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
omnibus ex rebus, pariterque ita crescere utrumque,
500 et nubis, et aquam, quaecumque in nubibus extat, 500
ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
495 sudor item, atque umor quicumquest denique membris.

concipiunt etiam multum quoque saepe marinum
umorem, veluti pendentia vellera lanae
505 cum supera magnum mare venti nubila portant. 505
consimili ratione ex omnibus amnibus umor
500 tollitur in nubis. quo cum bene semina aquarum
multa modis multis convenere undique adaucta,
confertae nubes *imbris de*mittere certant
510 dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa 510
copia nimborum turba maiore coacta
505 urget, de supero premit, ac facit effluere imbris.
praeterea cum rarescunt quoque nubila ventis
aut dissolvuntur, solis super icta calore,
515 mittunt umorem pluvium, stillantque, quasi igni 515
cera super calido tabescens multa liquescat.
510 sed vemens imber fit, ubi vementer utraque
nubila vi cumulata premuntur et impete venti.
atque tenere diu pluviae longumque morari
520 consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum, 520
atque aliis aliae nubes nimbique rigantes
515 insuper atque omni vulgo de parte feruntur,
terraque cum fumans umorem tota redhalat.
hic ubi sol radiis, tempestatem inter opacam,
525 adversa fulgit nimborum aspargine contra, 525
tum color in nigris existit nubibus arqui.
520 Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur,
et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum
omnia, nix venti grando gelidaeque pruinae
530 et vis magna geli, magnum duramen aquarum, 530
‖ et mora quae fluvios passim refrenat euntis, ‖
525 perfacilest tamen haec reperire animoque videre
omnia quo pacto fiant qua reve creentur,
cum bene cognoris elementis reddita quae sint. 534

*

Principio mare mirantur non reddere maius 608
naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
530 omnia quo veniant ex omni flumina parte. 610
611 adde vagos imbris tempestatesque volantes,

omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
adde suos fontis: tamen ad maris omnia summam
guttai vix instar erunt unius adaugmen;
535 quo minus est mirum mare non augescere magnum. 615
616 praeterea magnam sol partem detrahit aestu.
quippe videmus enim vestis umore madentis
exsiccare suis radiis ardentibu' solem:
at pelage multa et late substrata videmus.
540 proinde licet quamvis ex uno quoque loco sol 620
621 umoris parvam delibet ab aequore partem:
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
tum porro venti quoque magnam tollere partem
umoris possunt verrentes aequora, ventis
545 una nocte vias quoniam persaepe videmus 625
626 siccari mollisque luti concrescere crustas.
praeterea docui multum quoque tollere nubes
umorem magno conceptum ex aequore ponti,
et passim toto terrarum spargere in orbi,
550 cum pluit in terris et venti nubila portant. 630
631 postremo quoniam raro cum corpore tellus
est, et coniunctast oris maris, undique cingens,
debet, ut in mare de terris venit umor aquai,
in terras itidem manare ex aequore salso:
555 percolatur enim virus, retroque remanat 635
636 materies umoris et ad caput amnibus omnis
confluit, inde super terras redit agmine dulci
qua via secta semel liquido pede detulit undas. 638
535 Nunc age, quae ratio terrai motibus extet 535
560 percipe. et in primis terram fac ut esse rearis
supter item ut supera ventosis undique plenam
speluncis, multosque lacus multasque lacunas
in gremio gerere et rupes deruptaque saxa:
540 multaque sub tergo terrai flumina tecta 540
565 volvere vi fluctus summersaque saxa putandumst:
undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
his igitur rebus subiunctis suppositisque
terra superne tremit magnis concussa ruinis,

545 subter ubi ingentis speluncas subruit aetas: 545
570 quippe cadunt toti montes, magnoque repente
concussu late disserpunt inde tremores;
et merito, quoniam plaustri concussa tremescunt
tecta, viam propter, non magno pondere tota,
550 nec minus exultant res, ut lapi' cumque viai 550
575 ferratos utrimque rotarum succutit orbes.
fit quoque, ubi in magnas acuae vastasque lacunas
gleba vetustate e terra provolvitur ingens,
ut iactetur aquae fluctu quoque terra vacillans;
555 ut vas inter*dum* non quit constare, nisi umor 555
580 destitit in dubio fluctu iactarier intus.
Praeterea ventus cum per loca subcava terrae
collectus parte ex una procumbit et urget
obnixus magnis speluncas viribus altas,
560 incumbit tellus quo venti prona premit vis: 560
585 tum supera terram quae sunt extructa domorum,
ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
inclinata minantur eandem in prodita partem,
protractaeque trabes inpendent ire paratae.
565 et metuunt magni naturam credere mundi 565
590 exitiale aliquod tempus clademque manere,
cum videant tantam terrarum incumbere molem!
quod nisi respirent venti, vis nulla refrenet
res neque ab exitio possit reprehendere euntis:
570 nunc quia respirant alternis inque gravescunt 570
595 et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
saepius hanc ob rem minitatur terra ruinas
quam facit: inclinatur enim retroque recellit,
et recipit prolapsa suas in pondera sedes.
575 hac igitur ratione vacillant omnia tecta, 575
600 summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris,
ventus ubi atque animae subito vis maxima quaedam
aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
580 in loca se cava terrai coniecit, ibique 580
605 speluncas inter magnas fremit ante tumultu

versabundaque portatur, post incita cum vis
exagitata foras erumpitur et simul altam
diffindens terram magnum concinnat hiatum.
585 in Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi 585
610 in Peloponneso, quas exitus hic animai
disturbat urbes et terrae motus obortus:
multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
motibus in terris, et multae per mare pessum
590 subsedere suis pariter cum civibus urbes. 590
615 quod nisi porumpit, tamen impetus ipse animai
et fera vis venti per crebra foramina terrae
dispertitur ut horror et incutit inde tremorem;
frigus uti nostros penitus cum venit in artus,
595 concutit invitos cogens tremere atque movere. 595
620 ancipiti trepidant igitur terrore per urbis,
tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
terrai ne dissoluat natura repente,
neu distracta suum late dispandat hiatum
600 atque suis confusa velit complere ruinis. 600
625 proinde licet quamvis caelum terramque reantur
incorrupta fore aeternae mandata saluti:
et tamen interdum praesens vis ipsa pericli
subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
605 ne pedibus raptim tellus subtracta feratur 605
630 in barathrum, rerumque sequatur prodita summa
funditus, et fiat mundi confusa ruina.
Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
640 expirent ignes interdum turbine tanto, 640
expediam: neque enim mediocri clade coorta
635 flammea tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se convertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
645 cernentes pavida cómplebant pectora cura, 645
quid moliretur rerum natura novarum.
640 Hisce tibi in rebus latest alteque videndum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam

650 et videas caelum summai totius unum 650
quam sit parvula pars et quam multesima constet,
645 nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
quod bene propositum si plane contueare
ac videas plane, mirari multa relinquas.
655 numquis enim nostrum miratur, siquis in artus 655
accepit calido febrim fervore coortam
650 aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
opturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentes, oculos invadit in ipsos,
660 existit sacer ignis et urit corpore serpens 660
quamcumque arripuit partim repitque per artus,
655 nimirum, quia sunt multarum semina rerum,
et satis haec tellus nobis caelumque mali fert,
unde queat vis immensi procrescere morbi.
665 sic igitur toti caelo terraeque putandumst 665
ex infinito satis omnia suppeditare,
660 unde repente queat tellus concussa moveri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum:
670 id quoque enim fit, et ardescunt caelestia templa; 670
et tempestates pluviae graviore coortu
665 sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
'at nimis est ingens incendi turbidus ardor.'
scilicet, et fluvius qui visus maximu' cuiquest

*

675 qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens 675
arbor homoque videtur, et omnia de genere omni
670 maxima quae vidit quisque, haec ingentia fingit,
cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.
680 Nunc tamen illa modis quibus inritata repente 680
flamma foras vastis Aetnae fornacibus efflet,
675 expediam. primum totius subcava montis
est natura, fere silicum suffulta cavernis.
omnibus est porro in speluncis ventus et aër.
685 ventus enim fit, ubist agitando percitus aër: 685

hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
680 saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis
excussit calidum flammis velocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.
690 fert itaque ardorem longe, longeque favillam 690
differt, et crassa volvit caligine fumum,
685 extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit vis.
praeterea magna ex parti mare montis ad eius
695 radices frangit fluctus aestumque resorbet. 695
ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
690 perveniunt subter fauces. hac ire fatendumst

*

et penetrare maris penitus res cogit aperta
atque efflare foras, ideoque extollere flammam
700 saxaque subiectare et arenae tollere nimbos. 700
in summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi
695 nominitant; nos quod fauces perhibemus et ora.
Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, verum pluris, unde una tamen sit;
705 corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere 705
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
700 conveniat leti, dicatur ut illius una:
nam neque eum ferro nec frigore vincere possis
interiisse neque a morbo neque forte veneno,
710 verum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei 710
scimus. item in multis hoc rebus dicere habemus.
705 Nilus in aestatem crescit campisque redundat
unicus in terris, Aegyptī totius amnis.
is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
715 aut quia sunt aestate aquilones ostia contra, 715
anni tempore eo qui etesiae esse feruntur,
710 et contra fluvium flantes remorantur et undas
cogentes sursus replent coguntque manere.
nam dubio procul haec adverso flabra feruntur
720 flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur: 720
ille ex aestifera parti venit amnis ab austro,

715 inter nigra virum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.
est quoque uti possit magnus congestus arenae
725 fluctibus adversis oppilare ostia contra, 725
cum mare permotum ventis ruit intus arenam;
720 quo fit uti pacto liber minus exitus amni
et proclivis item fiat minus impetus undis.
fit quoque uti pluviae, forsan, magis ad caput ei
730 tempore eo fiant, quod etesia flabra aquilonum 730
nubila coniciunt in eas tunc omnia partis:
725 scilicet, ad mediam regionem eiecta diei
cum convenerunt, ibi ad altos denique montis
contrusae nubes coguntur vique premuntur.
735 forsitan Aethiopum penitus de montibus altis 735
crescat, ubi in campos albas descendere ningues
730 tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.
Nunc age, Averna tibi quae sunt loca cumque lacusque,
expediam, quali natura praedita constent.
740 principio, quo Averna vocantur nomine, id ab re 740
inpositumst, quia sunt avibus contraria cunctis,
735 e regione ea quod loca cum venere volantes,
remigi oblitae pennarum vela remittunt,
praecipitesque cadunt molli cervice profusae
745 in terram, si forte ita fert natura locorum, 745
aut in aquam, si forte lacus substratus Avernist.
740 is locus est Cumas apud, acri sulpure montes
oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti;
est et Athenaeis in moenibus, arcis in ipso
750 vertice, Palladis ad templum Tritonidis almae, 750
quo numquam pennis appellunt corpora raucae
745 cornices, non cum fumant altaria donis:
usque adeo fugitant non iras Palladis acris
pervigili causa, Graium ut cecinere poëtae,
755 sed natura loci opus efficit ipsa suapte. 755
in Syria quoque fertur item locus esse videri,
750 quadripedes quoque quo simul ac vestigia primum
intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

manibus ut si sint divis mactata repente.
760 omnia quae naturali ratione geruntur, 760
et quibus e fiant causis apparet origo:
755 ianua ne forte his Orci regionibus esse
credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,
765 naribus alipedes ut cervi saepe putantur 765
ducere de latebris serpentia saecla ferarum.
760 quod procul a vera quam sit ratione repulsum
percipe: nam de re nunc ipsa dicere conor.
Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
770 in terra cuiusque modi rerum esse figuras; 770
multa, cibo quae sunt, vitalia, multaque, morbos
765 incutere et mortem quae possint adcelerare.
et magis esse aliis alias animantibus aptas
res ad vitai rationem ostendimus ante
775 propter dissimilem naturam dissimilisque 775
texturas inter sese primasque figuras.
770 Deinde videre licet quam multae sint homini res 781
782 acriter infestae sensu spurcaeque gravesque; 782
777 multa meant inimica per auris, multa per ipsas 777
insinuant naris infesta atque aspera sese,
nec sunt multa parum tactu vitanda neque autem
775 aspectu fugienda saporeque tristia quae sint. 780
783 arboribus primum certis gravis umbra tributa 783
usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores,
785 siquis eas supter iacuit prostratus in herbis. 785
est etiam magnis Heliconis montibus arbos
780 floris odore hominem taetro consueta necare.
scilicet, haec ideo terris ex omnia surgunt
multa modis multis multarum semina rerum,
790 quod permixta gerit tellus discretaque tradit. 790
nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri
785 nidore offendit nares, consopit ibidem
concidere et spumas qui morbo mittere suevit.
castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
795 et manibus nitidum teneris opus effluit ei, 795

tempore eo si odoratast quo menstrua solvit.
790 multaque praeterea languentia membra per artus
solvunt atque animam labefactant sedibus intus.
denique si calidis etiam cunctere lavabris
800 plenior et fueris, solio ferventis aquai 800
quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
795 carbonumque gravis vis atque odor insinuatur
quam facile in cerebrum, nisi aquam praecepimus ante!
at cum membra hominis percepit fervidior vis,

*

805 tum fit odor vini plagae mactabilis instar. 805
nonne vides etiam terra quoque sulpur in ipsa
800 gignier et taetro concrescere odore bitumen;
denique ubi argenti venas aurique secuntur,
terrai penitus scrutantes abdita ferro,
810 qualis expiret Scaptensula subter odores? 810
quidve mali fit ut exhalent aurata metalla!
805 quas hominum reddunt facies qualisque colores!
nonne vides audisve perire in tempore parvo
quam soleant, et quam vitai copia desit,
815 quos opere in tali cohibet vis magna necessis? 815
hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
810 expiratque foras in apertum promptaque caeli.
Sic et Averna loca alitibus summittere debent
mortiferam vim, de terra quae surgit in auras,
820 ut spatium caeli quadam de parte venenet; 820
quo simul ac primum pennis delata sit ales,
815 impediatur ibi caeco correpta veneno,
ut cadat e regione loci, qua derigit aestus.
quo cum conruit, hic eadem vis illius aestus
825 reliquias vitae membris ex omnibus aufert. 825
quippe etenim primo quasi quendam conciet aestum:
820 posterius fit uti, cum iam cecidere veneni
in fontis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda
propterea quod magna mali fit copia circum.
830 Fit quoque ut interdum vis haec atque aestus Averni 830
aëra, qui inter avis cumquest terramque locatus,

825 discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
cuius ubi e regione loci venere volantes,
claudicat extemplo pinnarum nisus inanis,
835 et conamen utrimque alarum proditur omne. 835
hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,
830 scilicet, in terram delabi pondere cogit
natura, et vacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

*

840 ‖ frigidior porro in puteis aestate fit umor, 840
rarescit quia terra calore, et semina si quae
835 forte vaporis habet proprii, dimittit in auras.
quo magis est igitur tellus effeta calore,
fit quoque frigidior qui in terrast abditus umor.
845 frigore cum premitur porro omnis terra coitque 845
et quasi concrescit, fit, scilicet, ut coëundo
840 exprimat in puteos si quem gerit ipsa calorem. ‖
Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
850 hunc homines fontem nimis admirantur et acri 850
sole putant supter terras fervescere raptim,
845 nox ubi terribili terras caligine texit.
quod nimis a verast longe ratione remotum:
quippe, ubi sol nudum contractans corpus aquai
855 non quierit calidum supera de reddere parte, 855
cum superum lumen tanto fervore fruatur,
850 qui queat hic supter tam crasso corpore terram
percoquere umorem et calido satiare vapore?
praesertim cum vix possit per septa domorum
860 insinuare suum radiis ardentibus aestum. 860
quae ratiost igitur? nimirum, terra magis quod
855 rara tepet circum fontem quam cetera tellus,
multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
hoc ubi roriferis terram nox obruit umbris,
865 extemplo subtus frigescit terra coitque: 865
hac ratione fit ut, tamquam compressa manu sit,
860 exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,

quae calidum faciunt laticis tactum atque saporem.
inde ubi sol radiis terram dimovit obortus
870 et rarefecit calido gliscente vapore, 870
rursus in antiquas redeunt primordia sedes
865 ignis, et in terram cedit calor omnis aquai.
frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
praeterea solis radiis iactatur aquai
875 umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu: 875
propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
870 dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
mittit et exsolvit glaciem nodosque relaxat.
Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe
880 stuppa iacit flammam concepto protinus igni, 880
taedaque consimili ratione accensa per undas
875 conlucet, quocumque natans impellitur auris.
nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
semina, de terraque necessest funditus ipsa
885 ignis corpora per totum consurgere fontem 885
et simul exspirare foras exireque in auras,
880 non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons,
propterea dispersa foras erumpere cogit
vis per aquam subito sursumque ea conciliari.
890 quod genus endo marist Aradi fons, dulcis aquai 890
qui scatit et salsas circum se dimovet undas:
885 et multis aliis praebet regionibus aequor
utilitatem opportunam sitientibu' nautis,
quod dulcis inter salsas intervomit undas.
895 sic igitur per eum possunt erumpere fontem 895
et scatere illa foras in stuppam semina; quo cum
890 conveniunt aut in taedai corpore adhaerent,
ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
semina habent ignis stuppae taedaeque latentis.
900 nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum 900
nuper ubi extinctum admoveas, accendier ante
895 quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?
multaque praeterea prius ipso tacta vapore
eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.

905 hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst. 905
Quod superest, agere incipiam quo foedere fiat
900 naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
quem Magneta vocant patrio de nomine Grai,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
910 hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam 910
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.
905 quinque etenim licet interdum pluresque videre
ordine demissos levibus iactarier auris,
unus ubi ex uno dependet supter adhaerens,
915 ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit: 915
usque adeo permananter vis pervalet eius.
910 Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam
ipsius rei rationem reddere possis,
et nimium longis ambagibus est adeundum;
920 quo magis attentas auris animumque reposco. 920
Principio omnibus ab rebus, quascumque videmus,
915 perpetuo fluere ac mitti spargique necessest
corpora quae feriant oculos visumque lacessant:
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
925 frigus it a fluviis, calor ab sole, aestus ab undis 925
aequoris, exesor moerorum, litora propter:
920 nec varii cessant sonitus manare per auras:
denique in os salsi venit umor saepe saporis,
cum mare versamur propter, dilutaque contra
930 cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 934
usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter 935
925 fertur et in cunctas dimittitur undique partis, 930
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus et omnibu' semper
935 cernere odorari licet et sentire sonare. 933
Nunc omnis repetam quam raro corpore sint res 936
930 commemorare; quod in primo quoque carmine claret.
quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
940 qua de disserere adgredior, firmare necessest 940
nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.

935 principio fit ut in speluncis saxa superne ,
sudent umore et guttis manantibu' stillent.
manat item nobis e toto corpore sudor,
945 crescit barba, pilique per omnia membra, per artus. 945
diditur in venas cibus omnis, auget alitque
940 corporis extremas quoque partis unguiculosque.
‖ frigus item transire per aes, calidumque vaporem,
sentimus, sentimus item transire per aurum
950 atque per argentum, cum pocula plena tenemus. ‖ 950
denique per dissepta domorum saxea voces
945 pervolitant, permanat odor frigusque vaposque
ignis, qui ferri quoque vim penetrare suëvit.
denique qua circum caeli lorica coërcet

*

955 morbida visque simul, cum extrinsecus insinuatur, 955

*

e tempestate in terra caeloque coortast,
950 in caelum terrasque remotas iure facessunt;
quandoquidem nil est nisi rarum corpore nexum.
Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
960 corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu 960
atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
955 principio terram sol excoquit et facit are,
at glaciem dissolvit et altis montibus altas
extructasque nives radiis tabescere cogit:
965 denique cera liquefit in eius posta vapore. 965
ignis item liquidum facit aes aurumque resolvit,
960 at coria et carnem trahit et conducit in unum.
umor aquae porro ferrum condurat ab igni,
at coria et carnem mollit durata calore.
970 barbigeras oleaster eo iuvat usque capellas, 970
affluat ambrosia quasi vero, et nectare tinctus;
965 qua nil est homini quod amariu' frondeat esca.
denique amaracinum fugitat sus et timet omne
ungentum: nam saetigeris subus acre venenumst;
975 quod nos interdum tamquam recreare videtur. 975
at contra nobis caenum taeterrima cum sit

970 spurcities, eadem subus haec iucunda videtur,
insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.
Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
980 adgredior quod dicendum prius esse videtur. 980
multa foramina cum variis sint reddita rebus,
975 dissimili inter se natura praedita debent
esse et habere suam naturam quaeque viasque.
quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
985 quorum quisque suam proprie rem percipit in se: 985
nam penetrare alio sonitus alioque saporem
980 cernimus e sucis, alio nidoris odores. 987
praeterea manare aliud per saxa videtur, 991
atque aliud lignis, aliud transire per aurum,
990 argentoque foras aliud vitroque meare:
nam fluere hac species, illac calor ire videtur,
985 atque aliis aliud citius transmittere eadem. 995
scilicet, id fieri cogit natura viarum
multimodis varians, ut paulo ostendimus ante, 997
995 propter dissimilem naturam textaque rerum. 990
Quapropter, bene ubi haec confirmata atque locata 998
990 omnia constiterint nobis praeposta parata,
quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis 1000
causa patefiet, quae ferri pelliciat vim.
1000 principio fluere e lapide hoc permulta necessest
semina, sive aestum, qui discutit aëra plagis,
995 inter qui lapidem ferrumquest cumque locatus.
hoc ubi inanitur spatium multusque vacefit 1005
in medio locus, extemplo primordia ferri
1005 in vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit utque
anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.
1000 nec res ulla magis primoribus *ex* elementis
indupedita suis arte conexa cohaeret 1010
quam validi ferri natura et frigidus horror.
1010 quo minus est mirum, quod ducitur ex elementis,
corpora si nequeunt e ferro plura coorta
1005 in vacuum ferri, quin anulus ipse sequatur;
[988 sq.] = 993 sq.

quod facit, et sequitur, donec pervenit ad ipsum 1015
iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.
1015 hoc fit idem cunctas in partis; unde vacefit
cumque locus, sive e transverso sive superne
1010 corpora continuo in vacuum vicina feruntur:
quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa 1020
sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
1020 huc accedit item, quare queat id magis esse,
haec quoque res adiumento, motusque iuvatur,
1015 quod, simul a frontest anelli rarior aër
factus inanitusque locus magis ac vacuatus, 1025
continuo fit uti qui post est cumque locatus 1033
1025 aër a tergo quasi provehat atque propellat. 1026
semper enim circumpositus res verberat aër:
1020 sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
parte quod ex una spatium vacat et capit in se.
hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri 1030
1030 parvas ad partis subtiliter insinuatus,
trudit et inpellit, quasi navem velaque ventus. 1032
1025 denique res omnes debent in corpore habere 1034
aëra, quandoquidem raro sunt corpore et aër 1035
omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
1035 hic igitur, penitus qui in ferrost abditus aër,
sollicito motu semper iactatur eoque
1030 verberat anellum dubio procul et ciet intus,
scilicet: ille eodem fertur, quo praecipitavit 1040
iam semel et partem in vacuam conamina sumpsit.
1040 Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
interdum, fugere atque sequi consueta vicissim.
1035 exultare etiam Samothracia ferrea vidi
et ramenta simul ferri furere intus ahenis 1045
in scaphiis, lapis hic Magnes cum subditus esset:
1045 usque adeo fugere ab saxo gestire videtur.
aere interposito discordia tanta creatur
1040 proptera quia, nimirum, prius aestus ubi aeris
praecepit ferrique vias possedit apertas, 1050
posterior lapidis venit aestus et omnia plena

1050 invenit in ferro, neque habet qua tranet ut ante:
cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
1045 ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se
atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet. 1055
Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
1055 non valet e lapide hoc alias impellere item res.
pondere enim fretae partim stant, quod genus aurum,
1050 et partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
pervolet intactas, nequeunt inpellier usquam; 1060
lignea materies in quo genere esse videtur.
1060 interutrasque igitur ferri natura locata
aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
1055 inpellant ut eam Magnesi flumina saxi.
nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena, 1065
ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
1065 quae memorare queam inter se simul uniter apta.
saxa vides primum sola colescere calce.
1060 glutine materies taurino iungitur uno,
ut vitio venae tabularum saepius hiscant 1070
quam laxare queant compages taurea vincla.
1070 vitigeni latices acuai fontibus audent
misceri, cum pix nequeat gravis et leve olivom.
1065 purpureusque colos conchyli iungitur uno
corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam; 1075
non si Neptuni fluctu renovare operam des,
1075 non, mare si totum velit eluere omnibus undis.
denique non auro res aurum copulat una,
1070 aerique *aes* plumbo fit uti iungatur ab albo?
cetera iam quam multa licet reperire! quid ergo? 1080
nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
1080 nec me tam multam hic operam consumere par est,
sed breviter paucis praestat comprendere multa.
1075 quorum ita texturae ceciderunt mutua contra,
ut cava conveniant plenis haec illius illa 1085
huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
1085 est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
inter se quaedam possint coplata teneri;

1080 quod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.
Nunc ratio quae sit morbis, aut unde repente 1090
mortiferam possit cladem conflare coorta
1090 morbida vis hominum generi pecudumque catervis
expediam. primum multarum semina rerum
1085 esse supra docui quae sint vitalia nobis,
et contra quae sint morbo mortique necessest 1095
multa volare: ea cum casu sunt forte coorta
1095 et perturbarunt caelum, fit morbidus aër.
atque ea vis omnis morborum pestilitasque
1090 aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
per caelum veniunt, aut ipsa saepe coortae 1100
de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
1100 intempestivis pluviisque et solibus icta.
nonne vides etiam caeli novitate et aquarum
1095 temptari procul a patria quicumque domoque
adveniunt ideo quia longe discrepitant res? 1105
nam quid Brittannis caelum differre putamus,
1105 et quod in Aegyptost, qua mundi claudicat axis,
quidve quod in Pontost differre, et Gadibus atque
1100 usque ad nigra virum percocto saecla colore?
quae cum quattuor inter se diversa videmus 1110
quattuor a ventis et caeli partibus esse,
1110 tum color et facies hominum distare videntur
largiter et morbi generatim saecla tenere.
1105 est elephas morbus qui propter flumina Nili
gignitur Aegypto in media, neque praeterea usquam. 1115
Atthide temptantur gressus, oculique in Achaeis
1115 finibus. inde aliis alius locus est inimicus
partibus ac membris: varius concinnat id aër.
1110 proinde ubi se caelum quod nobis forte alienum
commovet atque aër inimicus serpere coepit, 1120
ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
1120 qua graditur conturbat et immutare coactat,
fit quoque ut, in nostrum cum venit denique caelum,
1115 corrumpat reddatque sui simile atque alienum.
haec igitur subito clades nova pestilitasque 1125

aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas
1125 aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,
aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso,
1120 et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
illa quoque in corpus pariter sorbere necessest. 1130
consimili ratione venit bubus quoque saepe
1130 pestilitas et lanigeris balantibus aegror.
nec refert utrum nos in loca deveniamus
1125 nobis adversa et caeli mutemus amictum,
an caelum nobis natura ultro corruptum 1135
deferat aut aliquid quo non consuevimus uti,
1135 quod nos adventu possit temptare recenti.
Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
1130 finibus in Cecropis funestos reddidit agros
vastavitque vias, exhausit civibus urbem. 1140
nam penitus veniens Aegypti finibus ortus,
1140 aëra permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omni.
1135 inde catervatim morbo mortique dabantur.
principio caput incensum fervore gerebant 1145
et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
1145 sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine, et ulceribus vocis via saepta coibat,
1140 atque animi interpres manabat lingua cruore,
debilitata malis, motu gravis, aspera tactu. 1150
inde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
1150 morbida vis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum vero vitai claustra lababant.
1145 spiritus ore foras taetrum volvebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadavera ritu. 1155
atque animi prorsum vires totius et omne
1155 languebat corpus, leti iam limine in ipso.
intolerabilibusque malis erat anxius angor
1150 adsidue comes et gemitu commixta querella.
singultusque frequens noctem per saepe diemque 1160
corripere adsidue nervos et membra coactans
1160 dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.

nec nimio cuiquam posses ardore tueri
1155 corporis in summo summam fervescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum 1165
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
1165 corpus, ut est per membra sacer cum diditur ignis.
intima pars hominum vero flagrabat ad ossa,
1160 flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
nil adeo posses cuiquam leve tenveque membris 1170
vertere in utilitatem, at ventum et frigora semper.
1170 in fluvios partim gelidos ardentia morbo
membra dabant, nudum iacientes corpus in undas. 1173
1165 multi praecipites lymphis putealibus alte 1178
inciderunt, ipso venientes ore patente: 1174
insedabiliter sitis arida, corpora torrens, 1175
1175 aequabat multum parvis umoribus imbrem.
nec requies erat ulla mali: defessa iacebant
1170 corpora. mussabat tacito medicina timore, 1179
quippe patentia cum totiens ac nuntia mortis 1180
lumina versarent oculorum expertia somno.
1180 multaque praeterea mortis tum signa dabantur:
perturbata animi mens in maerore metuque,
1175 triste supercilium, furiosus voltus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures, 1185
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
1185 sudorisque madens per collum splendidus umor,
tenvia sputa minuta, croci contacta colore
1180 salsaque, per fauces rauca vix edita tussi.
in manibus vero nervi trahere et tremere artus 1190
a pedibusque minutatim succedere frigus
1190 non dubitabat: item ad supremum denique tempus
conpressae nares, nasi primoris acumen
1185 tenve, cavati oculi, cava tempora, frigida pellis
duraque, inhorrescens rictum, frons tenta tumebat. 1195
nec nimio rigida post artus morte iacebant.
1195 octavoque fere candenti lumine solis
aut etiam nona reddebant lampade vitam.
1190 quorum siquis, ut est, vitarat funera leti,

ulceribus taetris et nigra proluvie alvi 1200
posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
1200 aut etiam multus capitis cum saepe dolore
corruptus sanguis expletis naribus ibat:
1195 hac hominis totae vires corpusque fluebat.
profluvium porro qui taetri sanguinis acre 1205
exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
1205 ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
et graviter partim metuentes limina leti
1200 vivebant ferro privati parte virili,
et manibus sine nonnulli pedibusque manebant 1210
in vita tamen, et perdebant lumina partim:
1210 usque adeo mortis metus his incesserat acer.
atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
1205 cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra 1215
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
1215 aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
1210 nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat avis, nec tristia saecla ferarum 1220
exibant silvis: languebant pleraque morbo
1220 et moriebantur. cum primis fida canum vis
strata viis animam ponebat in omnibus aegre:
1215 extorquebat enim vitam vis morbida membris.
1244 || incomitata rapi cernebant funera vasta, || 1225
nec ratio remedi communis certa dabatur:
nam quod ali dederat vitalis aëris auras
1225 volvere in ore licere et caeli templa tueri,
1220 hoc aliis erat exitio letumque parabat.
Illud in his rebus miserandum magnopere unum 1230
aerumnabile erat, quod ubi se quisque videbat
implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
1230 deficiens animo maesto cum corde iacebat,
1255 funera respectansque animam amittebat ibidem.
quippe etenim nullo cessabant tempore apisci 1235
ex aliis alios avidi contagia morbi,